

A nemzetiségi kérdés Kossuth és kortársai szemében

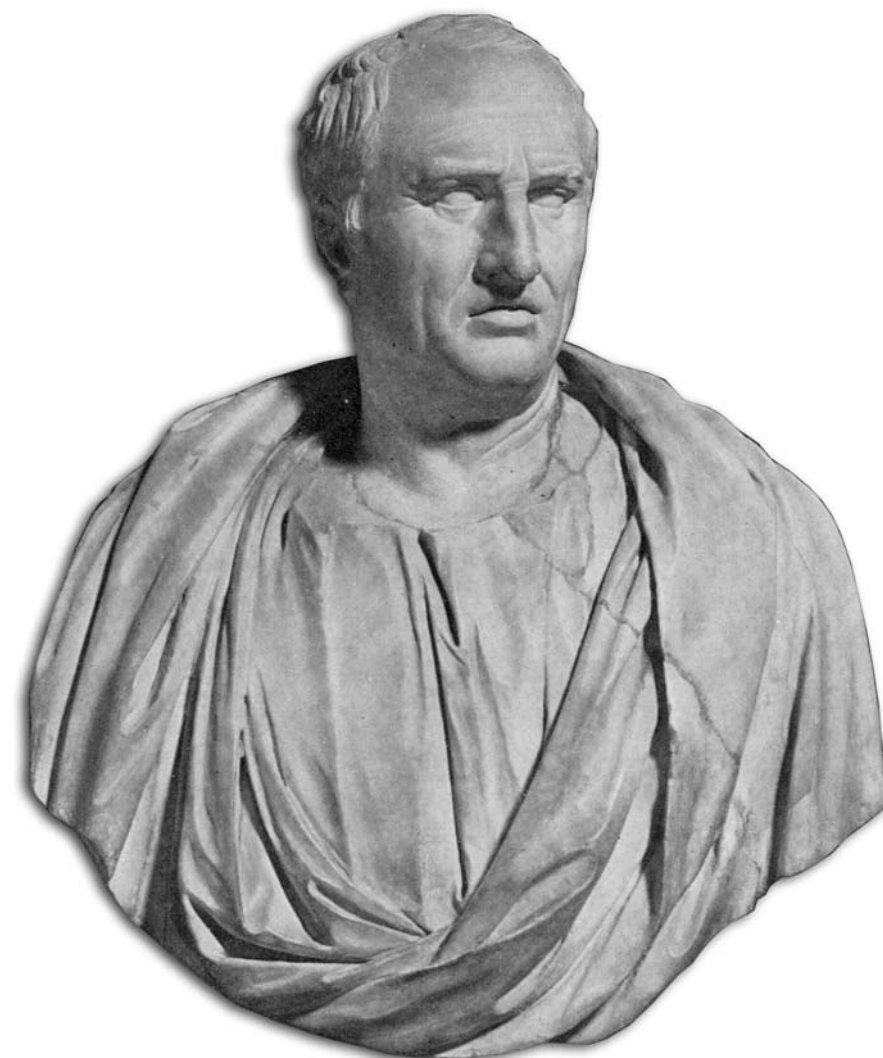

BELVEDERE
Kikötővár 13.

BELVEDERE

SZEGEDI TÖRTÉNÉSZHALLGATÓK LAPJA XVI. évfolyam 3-4. szám

A KÖZTÁRSASÁG MEGMENTŐJE

Nótári Tamás fordításában lapunk 4-37. oldalán Marcus Tullius Cicerónak
Lucius Licinius Murena védelmében mondott beszéde olvasható

Á P R I L I S - M Á J U S MMIV

BELVEDERE

MEERIDIONALE
SZEGEDI TÖRTÉNÉSZHALLGATÓK LAPJA

Főszerkesztő: KISS GÁBOR FERENC

Szerkesztők: ALÁCS ATTILA, FEJES BÁLINT, VINCZE JÓZSEF

Munkatárs: HORVÁTH VIKTOR

Főmunkatársak: DÖBÖR ANDRÁS, JANCSAK CSABA, NAGY TAMÁS

A technikai szerkesztést a STIL NUOVO Bt. végezte

Borítóterv MEZEI TAMÁS

Számunk az EMKE Kft.,
Oktatási Minisztérium,
Magyar Országgyűlés Oktatási Bizottság,
Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó,
Szegedi Tudományegyetem,
SZTE JGYTFK Hallgatói Önkormányzat,
Magyar Történelmi Társulat Csongrád Megyei
és Szegedi Csoportja,
támogatásával készült.

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Megjelenik tavasszal: február–március és április–május;
ősszel szeptember–október és november–december hónapokban.

A lap közöl tanulmányokat, interjúkat, ismertetéseket és kritikákat
a történelem és más társadalomtudományok tárgyköréből.

A tanárképző főiskolai kar Történettudományi Tanszékén megrendezett konferenciák előadásai a BELVEDERE KISKÖNYVTÁR, a felsőoktatási tananyagul szolgáló kiadványok a BELVEDERE SEGÉDKÖNYVTÁR sorozatban jelennek meg.

Kiadja a BELVEDERE MERIDIONALE ALAPÍTVÁNY

Felelős kiadó: DR. SZEGFÜ LÁSZLÓ

A szerkesztőség címe: 6725 Szeged, Boldogasszony sugárút 6.

Netposta: belvedere@jgytf.u-szeged.hu

Honlap: www.belvedere.meridionale.hu

Telefon 62/544-759

Nyomás: BABA ÉS TÁRSAI KFT.

Megjelenik 1000 példányban

Lapengedély B/KUL/523/SS1993.

Tartalomjegyzék

Referátumok

Marcus Tullius Cicero Lucius Licinius Murena védelmében mondott beszéde	4
Fordította és jegyzetekkel ellátta: NÓTÁRI TAMÁS	
ULLRICH BALÁZS: Symmachus és Praetextatus	38
BIRÓ TEOFIL: Piktéktől a flamandokig, avagy Dél-Skócia elgermánosodása... ..	49

Hajdani vármegyéink

Pest-Pilis-Solt-Kiskun rövid története (PÁL MÁRIA)	56
---	----

A közúti személyszállítás története

ENGI JÓZSEF: A szegedi kényszerpályás tömegközlekedés története	
6. rész A villamosvasút mellékvonalainak megnyitása	
és más üzemi események	64

Parthiscum

PUSZTAI JÁNOS: Fejezetek a szentesi repülés történetéből	
VII. rész Azúr égen kondenzcsíkok (1942–1943)... ..	87
SZÁNTÓ RUDOLF: Katonaemlékek (A jegyzeteket összeállította. Kiss Gábor Ferenc)	102

Téka

Frontszolgálatban	
SOMORJAI LAJOS: <i>Megjártam a Don-kanyart. Harctéri napló. Oroszország (1942–43).</i>	
(Ismrteti: Topolai Attila)	

Pihenő

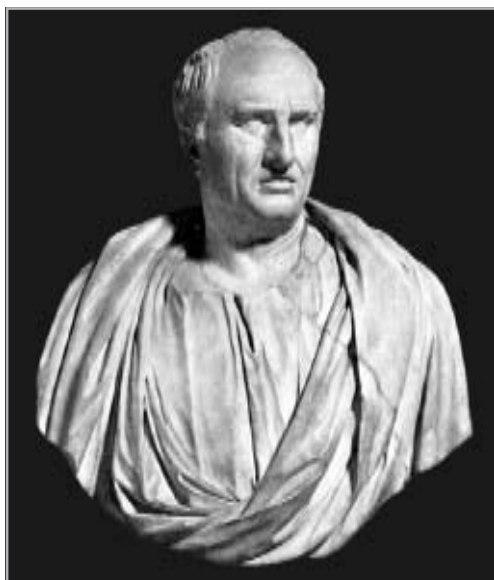
Az ókori Róma napjainkban (Kép és szöveg: PÁPAY ZSOLT)	110
Kiadványainkat ajánljuk	55, 114

BIRÓ TEOFIL hallgató (SZTE BTK), ENGI JÓZSEF közlekedéstörténész (Szeged), KISS GÁBOR FERENC főiskolai tanársegéd (SZTE JGYTFK), NÓTÁRI TAMÁS, DR. egyetemi adjunktus (KGRE), PÁL MÁRIA hallgató (SZTE JGYTFK), PÁPAY ZSOLT hallgató (SZTE JGYTFK), PUSZTAI JÁNOS (Szeged), SZÁNTÓ RUDOLF (Erdély), TOPOLAI ATTILA hallgató (SZTE JGYTFK), ULLRICH BALÁZS PhD-hallgató (SZTE BTK).

KGRE = Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, SZTE = Szegedi Tudományegyetem, JGYTFK = Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar, BTK = Bölcsészettudományi Kar.

Marcus Tullius Cicero Lucius Licinius Murena védelmében mondott beszéde¹

Fordította és jegyzetekkel ellátta: Nótári Tamás²

I.(1) Amit a halhatatlan istenektől a comitia centuriata megszentelt napján kértem, bírák, amikor ott ősünk szokása és rendelkezése szerint L. Murena consullá választását hírül adtam, hogy ez az esemény nekem, vállalásomnak és tisztségemnek, valamint a római népnek és a köznépnek javára és szerencséjére váljék, ugyanazt kérem ugyanazon halhatatlan istenektől ugyanannak az embernek consuli tisztjét s egyúttal életét megtartandó, hogy véleményetek és döntésetek a római nép akaratával és választásával találkozzék, s ez nektek és a római népnek békét, csendességet, nyugalmat és egyetértést hozzon.³ S ha a comitiák ünnepélyes és a con-sulok auspiciumával megszentelt könyörgésének van oly nagy ereje és szentsége, amilyet az állam méltósága megkövetel, ugyancsak én könyörögtem azért, hogy e férfiaknak, akiknek az én javaslatomra a

consuli tisztség adatott, ez javukat, szerencséjüket és boldogulásukat szolgálja. (2) Mivel így állnak a dolgok, bírák, és minthogy a halhatatlan istenek egész hatalma rátok szállt, vagy legalábbis részesültetek abból, ugyanazon ember ajánlja e consult bizalmatokba, aki korábban a halhatatlan isteneknek is ajánlotta, s hogy ugyanazon ember szava nyilvánítsa consullá, és védelmezze meg, s tartsa meg számára minden római polgár és mindnyájatok javára a római nép kegyét.⁴

És mivel a vádlók szememre vetik e feladatom során a védelem ellátásában tanúsított igyekezetemet, sőt magát azt is, hogy elvállaltam az ügyet, ezért mielőtt L. Murena védelmében beszélni kezdek, saját védelmemben kívánok néhány szót szólni, nem mintha ebben az időben fontosabb volna számomra saját feladatom, mint az ő biztonságának megvédése, hanem hogy cselekedetemet nektek megmagyarázva annál nagyobb tekintéllyel tudjam e férfiú becsületét, hírnevét és egész jólétét ellenségeinek támadásaitól megvédelmezni.

II.(3) Először pedig M. Catónak, aki életét az értelem biztos mércéje szerint vezeti, és minden feladat súlyát a leggondosabban mérlegeli, fogok feladatomról számot adni.⁵ Cato

azt állítja, hogy nem volt helyes⁶ consulként és a választási vesztegetésről szóló törvény megalkotójaként, aki oly nagy komolysággal viseltem a consuli tisztséget, L. Murena ügyét elvállalnám. Feddése arra sarkall határozottan, hogy nem csupán benneteket, bírák, akiknek ezzel a leginkább tartozom, hanem magának Catót, e felette tekintélyes és feddhetetlen férfiút is meggyőzzem cselekedetem okának helyességéről. Ki védelmezhet meg méltóbban egy consult, M. Cato, mint egy consul?⁷ Kinek lehet vagy kell az állam ügyeit illetően közelebb állnia hozzám, mint annak, akinek kezébe az állam ügyeit ellátandó átadom, amiket nagy fáradsággal és veszélyek közepette elláttam? Ha tehát egy a mancipatióval átruházható dolgok kiadására irányuló keresetnél a per veszélyét annak kell viselnie, aki magát erre szerződésben kötelezte, egy a megválasztott consul elleni perben mennyivel inkább annak a consulnak, aki a consul megválasztását kihirdette, kell a római nép javáért szavatolnia, és a veszélytől megvédenie.⁸ (4) Ha pedig, amint számos államban szokásban van, ezen ügühöz hivatalból rendelnének ki védőügyvédet, úgy annak, aki a legmagasabb tisztséggel lett felruházva, azt adnák védőül, aki ugyanazon tisztséggel felruházva a védőbeszédhez legalább olyan tekintélyt, mint amilyen képességet hozna magával. Így tehát a kikötőből kihajózóknak azok, akik a tengerről már megtértek a kikötőbe, nagy buzgalommal szokták elmagyarázni a viharokkal, a kalózzal és az útirányokkal kapcsolatos tudnivalókat, mivel a természet úgy rendeli, hogy pártfogoljuk azokat, akik felvállalják azon veszélyeket, amelyeket mi már kiálltunk, milyen érzülettel kellene hát viseltetnem – e nagy hányattatás után már látván a partot – az iránt, akiről azt látom, hogy az állam oly hatalmas viharait kell majd elviselnie?⁹ Ezért, ha egy jó consulnak nem csak azt kell látnia, hogy mi történik, hanem azt is előre kell látnia, hogy mi fog történni, más helyütt meg fogom mutatni, hogy a közjónak milyen jelentős érdeke fűződik ahhoz, hogy január elsején az állam élén két consul álljon. (5) Ha pedig így áll a helyzet, nem annyira a kötelességnek kellene engem egy baráti férfiú tisztségének megvédésére, mint inkább az államnak a consult a közjó megoltalmazására felszólítania. III. Meghoztam ugyanis a választási vesztegetésről szóló törvényt, ám bizonyosan úgy hoztam meg, hogy azt a törvényt, amit magamnak a veszedelemben forgó polgárok védelméről már régen meghoztam, nem helyeztem hatályon kívül. Ugyanis, ha bevallanám, hogy választási ajándékokat osztogattak, és védelmére kelvén azt állítanám, hogy ez helyes, úgy nem becsületesen járnék el, még akkor is, ha más hozta volna e törvényt, minthogy azonban védőként azt mondom, hogy semmi törvénybe ütközőt nem követtek el, hogyan gátolhatná hát e törvény megalkotása a védelem ellátását?¹⁰ (6) Ám Cato azt állítja, hogy nem ugyanazzal a szigorral járok el, midőn a város falain belül az állam romlását előkészítő Catilínát szavaimmel és szinte már hatalmi intézkedéssel a városból kiűztem, most pedig L. Murena védelmében beszélek. A szelídség és az irgalmasság feladatát, amelyre maga a természet tanított meg, mindig szívesen gyakoroltam, a tekintély és a szigor szerepére azonban sohasem áhítoztam, hanem az állam által rám ruházva öltöttem magamra, amint e tisztség méltósága a polgárokat szorongató végveszélyben követelte. Akkor pedig, amikor az állam erő és szigort kívánt meg, legyőztem természetemet, és olyan mértékben voltam határozott, amennyire kénytelen voltam, nem amennyire akartam, most, mikor minden ok irgalomra és emberiségre indít, milyen igyekezettel kell hát természetemnek és szokásaimnak engedelmesskedni?¹¹ Az általam elvállalt védelem feladatáról és az általam ellátott vád okáról talán majd e beszéd más részében kell szólnunk.

(7) Nem kevésbé volt rám hatással, bírák, Ser. Sulpicius, e felette bölcs és kiváló férfiú szemrehányása, mint Cato vádja, aki (ti. Sulpicius) azt mondta, hogy igen felháborítja és

elkieseríti, hogy én baráti kötelékünkéről elfeledkezve L. Murena ügyét védem ő ellenében. Elégtételt kívánok neki szolgáltatni, bírák, és titeket kérlek fel döntőbírónak. Ugyanis egyfelől súlyos dolog, ha a barátságban igaz váddal illetnek bennünket, másfelől azt sem szabad semmibe venni, ha vádolnak meg. Elismerem, Ser. Sulpicius, hogy választási jelöltséged idején barátságunknak megfelelően minden segítséggel és szolgálattal neked tartoztam, és úgy ítélem meg, hogy ezeket teljesítettem is. Míg a consulatusra pályáztál, nem tagadtam meg tőled semmit sem, amit csak tőlem mint befolyásos baráttól és consultól elvárhattál. Elmúlt azon idő, megváltozott a helyzet. Azon a véleményen és szilárd meggyőződésen vagyok, hogy a Murena választási győzelme elleni harcban annyi segítséggel tartoztam neked, amennyit csak követelni mertél, a megmentése elleni küzdelemben nem tartozom neked semmivel. (8) Ugyanis, ha akkor, amikor a consulatusért harcoltál, segítségre voltam, most, amikor maga Murena ellen küzdesz, nem kötelességem ugyanolyan mértékben támogatóként melletted állanom. Azt pedig nem csupán, hogy nem illeti dicséret, hanem megengedhetetlen is, hogy vonakodunk, ha barátaink mégoly idegenek ellen emelnek is vádat. IV. Ám Murena és köztem, bírák, mély és régi barátság áll fenn, amit e létfontosságú ütközetben Ser. Sulpicius nem rombolhat le pusztán azért, mert a tisztségért folytatott versengésben Murena őt legyőzte.¹² Ha ezen ok nem állna fenn, egyrészt e férfiú tekintélye, másrészt az általa elért tisztség méltósága az elvetemült gőg és kegyetlenség hírével bélyegzett volna meg, ha e saját érdemei és a római nép által adott kitüntetések által igen naggyá lett férfiú felette veszélyes ügyét visszautasítottam volna. Hiszen már nem áll módomban, és meg sem tehetem, hogy ne fáradozzam a veszélybe került emberek megmentésével. Ugyanis e fáradozásomért oly bőséges jutalom jutott osztályrészemül, mint korábban senkinek, hogy csupán egy éppoly alattomos, mint amilyen hálátlan embernek volna sajátja azon feladatok alól, amelyeket, bizonyos tisztségeket elérendő magára vállalt megszerezvén azokat, kivonni magát. (9) Ha tehát felhagyhatok ezzel, ha jótállásod mellett megtehetem, ha sem a restség, sem a gőg szégyenének, sem az embertelenség vétkének nem keveredem gyanújába, úgy szívesen felhagyok ezzel. Ha viszont a faradozás előli menekülés restséget, a könyörgők elutasítása gőgöt, a barátok cserbenhagyása pedig gonosztságot árul el, akkor ezen ügy semmiképpen sem olyan természetű, hogy azt bármely serény, könyörületes és kötelességtudó ember cserbenhagyhatná. Az erre az esetre vonatkozó következtetést saját hivatásodból is igen könnyen levonhatod. Ha ugyanis a magad részére szükségesnek tartod, hogy barátai jogi tanácsért hozzád forduló ellenfeleinek is adj szakvéleményt,¹³ és ha még azt is csúfosnak tartod, hogy ügyvédi közreműködésed mellett az, aki ellen a törvény előtt fellépsz, (formahiba miatt) elveszítse a pert, ne légy oly igazságtalan, hogy míg a te forrásaid még ellenségeid számára is hozzáférhetőek, sajátjaimat még barátaim elől is el kelljen zárnom. (10) Ugyanis, ha baráti kapcsolatunk visszatartott volna ettől az ügytől, és ha e felette kiváló férfiakkal, Q. Hortensius-szal és M. Crassus-szal, és mindazokkal, akikről tudom, hogy barátságodat nagyra értékeli, ugyanez történt volna, a jövő évi consulnak nem akadna védője ebben az államban, ahol őseink akarata szerint még a legalacsonyabb állású ember sem lehet híján a pártfogónak. Én azonban, bírák, gyalázatosnak tartanám magamat, ha barátomtól, kegyetlennek, ha a nyomorulttól s gőgösnek, ha a consultól megtagadnám segítségemet. Ezért, amivel a barátságnak tartozom, bőségesen lerovom azzal, hogy nem járok el veled másképpen, Servius, mintha fivérem, aki számomra a legkedvesebb, állna a helyeden, amivel a kötelességnek, a hűségnek és lelkiismeretemnek adóznom kell, olyan mértékkel fogom mérni, hogy emlékezetemben tartom, hogy egy barátom kívánsága ellenére beszélek veszély-

ben forgó barátom védelmében. V.(11) Úgy vélem, bírák, hogy az egész vád három részből állt, s ezek körül az első az életvitel miatti feddésről, a második a méltóságotok összehasonításáról, a harmadik a választási vesztegetés büntetéről szólt.¹⁴ E három rész közül pedig az első, aminek a legsúlyosabbnak kellett volna lennie, oly erőtlén és súlytalan volt, hogy a vádlókat inkább egyfajta vádlói szokásjog, mint a L. Murena életvitelére vonatkozó igazi korholás lehetősége kényszerítette arra, hogy valamit mondjanak.¹⁵ A szemére vetették Asiát, amit nem az élvhajhásztól és a fényűzési vágytól sarkallva keresett fel, hanem hadi szolgálatban járt be. Ha valaki ifjúként nem szolgált apja fővezérsege alatt, az olybá tűnik, hogy vagy az ellenségtől, vagy az apai parancsnokságtól félt, vagy pedig atyja visszautasította. Mikor a diadalmenetet tartók kiskorú fiai leggyakrabban lovon szoktak ülni, vajon neki el kellett volna kerülnie, hogy apja diadalmenetét hadi kitüntetésekkel ékesítse, hogy a közösen végrehajtott tettek után mintegy apjával közös diadalmenetet tartson?¹⁶ (12) L. Murena tehát Asiában járt, bírák, és apjának, e felette bátor férfiúnak a veszedelmekben nagy segítségére volt, fáradalmaiban vigaszul szolgált, győzelmében pedig szerencsekívánattal állt mellette. És ha Asia a fényűzés valamely gyanúját veti fel, úgy nem azt kell dicsérni, ha valaki sohasem látta Asiát, hanem ha Asiában mértéktartóan élt. Ezért hát Murenának nem Asia pusztá nevének kell a szemére vetni, amiből családjának magasztalás, nemzetségének emlékezet, nevének tisztelet és dicsőség jutott osztályul, hanem valamely vagy Asiában elkövetett, vagy Asiából magával hozott szégyen és gyalázat. Hogy részt vett abban a háborúban, amit a római nép akkoriban nem csupán legnagyobb, hanem egyetlen háborújaként viselt, bátorságának, hogy apja főparancsnoksága alatt igen derekasan szolgált, fiúi szeretetének, s hogy a hadi szolgálat apja győzelmével és diadalával ért véget, a szerencsének tudható be. Ezért e cselekedetekben a rágalomnak nem marad helye, mert azt mindenestül a dicsőség foglalja el. VI.(13) Cato L. Murenát táncosnak nevezi.¹⁷ E szitokszó, ha joggal hánytorgatják fel, szigorú vádlóra vall, ha pedig igaztalanul, gyalázkodó rágalmazóra.¹⁸ Ezért, minthogy ily nagy tekintélynek örvendsz, Marcus, nem illendő, hogy az utcáról vagy a ripacsok valamely civakodásából átvedd e szitokszót, sem pedig az, hogy a római nép consulát meggondolatlanul táncosnak nevezd, hanem meg kell vizsgálnod, hogy milyen egyéb bűnökkel megfertőzöttnek kell lennie annak, akinek ezt joggal hánytorgatják fel. Hiszen jóformán senki sem táncol józan állapotban, kivéve talán, ha bolond, sem egymagában, sem pedig mértékletes és tisztos társaságban. A korán kezdődő lakoma, a kies hely és számos érzéki öröm legszélsőségesebb kísérője a tánc. Elém rángatod azt, amely minden vétek közül a végső, és elhagyod azokat, amelyek mellőzésével, e vétek elő sem kerülhet? Nem bizonygatsz a szégyenteljes lakomákat, a szerelmi viszonyokat, a zajos dorbézolásokat, a kicsapongásokat és a pazarlást, s noha nem találsz rá azon dolgokra, amelyeket, ámbár vétkesek, gyönyörnek neveznek, abban az emberben véled felfedezni a fényűzés árnyékát, akiben magát a fényűzést nem találod? (14) Semmit nem lehet tehát L. Murena életvitelére ellenmondani, hangsúlyozom, egyáltalán semmit, bírák. Úgy tudom a megválasztott consul védelmét ellátni, hogy életében semmi csalást, semmi kapzsiságot, semmi szőszegést, semmi kegyetlenséget, semmi trágár kijelentést nem találhatni. Jól van, megvettem hát a védelem alapjait. Hiszen nem csupán saját dicséretünk, amivel majd később fogok élni, hanem szinte ellenségeinek bevallása szerint is egy derék és kiváló férfiút védünk. Ez megállapítva könnyebben térek rá a méltóságok egybevetésére, ami a vád második részét képezte.

VII.(15)¹⁹ Látom, Ser. Sulpicius, hogy legnagyobb mértékben megvan benned a származás, a jellem, az igyekezet és mindazon egyéb kiváló tulajdonságok adta méltóság,

amelyekre támaszkodva joggal pályázhatsz a consuli tisztség elnyerésére. Tudom, hogy ezek azonos mértékben megvannak L. Murenában, méghozzá olyannyira azonos mértékben, hogy méltóság tekintetében sem te őt le nem győzheted, sem pedig ő téged felül nem múlhat. Leszólta L. Murena származását, kiemelte a sajátodat. Ha ehelyütt azt állítod, hogy valaki kizárólag patríciusként származhat jó családból, akkor felteszed, hogy a plebejusoknak ismét ki kellene vonulniuk az Aventinus hegyére.²⁰ Ha azonban vannak jeles és tiszteletre méltó plebejus családok, úgy L. Murena nagyapja és apja is praetor volt, és midőn apja a praetori tisztsége elismeréseként felette dicső és tisztos módon diadalmenetet tartott, ezáltal fiára a consuli rang könnyebb elérését hagyta örökölni, hiszen fia követeli azt, amivel már apjának tartoztunk. (16) Noha nemességed, Ser. Sulpicius, igen előkelő, mégis inkább a művelt és a történelemben jártas emberek előtt ismertebb, a nép és a választók előtt azonban homályba veszőbb. Apád ugyanis a lovagrendbe tartozott, és nagyapád sem tette semmilyen jeles dicsőség ismertté.²¹ Így hát nemességed bizonyosságát nem az emberek közti friss hírekből, hanem az ősi évkönyvekből kell felszínre hozni. Ezért téged én midig a mi rendünkbe szoktalak besorolni, mivel tehetségeddel és szorgalmaddal érted el, hogy – noha római lovag fia vagy – mégis a legnagyobb tekintélyre méltónak bizonyulj. Soha nem gondoltam azt, hogy Q. Pompeius, ezen újonnan felemelkedett ám felette bátor férfiú kevésbé volna tehetséges, mint a legmagasabb nemességből származó férfi, M. Aemilius.²² Tudniillik ugyanolyan jelentős képesség és szellem kell ahhoz, hogy olyan ragyogó nevet hagyjunk utódainkra, amit nem örököltünk, amint ezt Pompeius tette, mint hogy nemzetségünk már-már kihunytt hírnevét saját erényünkkel megújítsuk, miként Scaurus. VIII. (17) Noha már azt gondoltam, bírák, hogy fáradozásommal elértem, hogy számos derék férfinak ne róják fel nemzetségük ismeretlen voltát, mivel nem csupán Curiusokat, Catót és Pompeiust, e hajdani felette kiváló férfiakat és új nemeseket, hanem az újabbakat, Mariust, Didiust és Caeliust is az emlékezetekbe idéztem.²³ Magam pedig oly hosszú megszakítást követően áttörtem a nemesség azon korlátjait, hogy ezután a consuli tisztséghez vezető út, miként ez őseinknél is szokásban volt, éppúgy nyitva álljon a tehetség, mint a nemesség előtt, nem hittem volna, hogy, amikor a jövő évre megválasztott consult, egy régi és nagyhírű család sarját a consul, aki egy római lovag fia védi, a vádlók a nemzetség friss nemességéről fognak beszélni. Hiszen énvelem is megtörtént az, hogy két patríciussal, egy igen galáddal és elvetemülttel, és egy felette szerény és kiváló férfival versengtem, ám Catilinát érdem, Galbát pedig népszerűség tekintetében múltam felül. Ha tehát az új nemesnek ezt bűnéül kellene felróni, úgy nyilván nem lettem volna híjával sem az ellenségeknek, sem az irigyeknek. (18) Hagyjuk tehát abba a tárgyalást származásukról, ami mindkettejük esetében igen tekintélyes, lássuk a továbbiakat.

„Egyszerre pályázott velem a quaestori tisztségre, és engem választottak meg előbb.” Nem kell mindenre válaszolni. Egyőtöknek sem kerüli el a figyelmét, hogy, noha sokan egyenlők méltóságukat tekintve, az első helyet azonban csak egyetlen ember szerezheti meg, nem azonos a méltóság és a kihirdetés rangsora, valamint, hogy a kihirdetésnek van rangsora, a méltósága azonban gyakorta mindenkinek azonos.²⁴ Ám a sorsolás révén mindkettőtök quaestori tisztsége majdnem azonos jelentőségű volt. Ő a lex Titia alapján egy csenden és nyugodt tartományt kapott, te pedig egyet, amelyet a quaestorok kisorsolásakor még hangosan ki is szoktak gúnyolni, Ostiát, a nem oly hálás és jeles, mint amennyire fárasztó és kellemetlen tartományt. Mindkettőtök nevét csend fedte quaestorságotok idején. A szerencse ugyanis nem adott nektek olyan teret, ahol tehetségetek kifutást és ismertséget nyerhetett volna. IX. (19) A fennmaradt időtartamot állítsuk szembe.²⁵ Mindketten felette

különbözőképpen használták fel azt. Servius velünk együtt, itt a városban teljesítette fáradsággal és bosszúsággal terhes katonai szolgálatát, ami jogi szakvélemények adásából, írásból és perbeli képviseletből állt, kitanulta a civiljogot, sokat virrasztott és dolgozott, sokaknak volt segítségére, sokak ostobaságát elszenvet, pimaszságát elviselte, akaratosságát kiállta, mások, és nem saját tetszése szerint élt. Nagy és sok ember számára becses érdem, ha egy ember elmélyed abban a tudományban, ami sokaknak van hasznára. (20) Mit tett Murena eközben? Egy igen jeles és bölcs férfiúnak, L. Lucullus, a felette kiváló fővezérnek volt az alvezére, ezen tisztségben hadsereget vezettek, csatát kezdett, megütközött, az ellenség nagy seregeit verte szét, városokat foglalt el részint rohammal, részint ostrommal, úgy vonult át azon a bizonyos gazdag és elpuhult Asián, ott sem a kapzsiságnak, sem a fényűzésnek nyomát nem hagyta maga után, e hatalmas háborúban úgy vett részt, hogy ő maga sok jelentős tettet vitt végbe a fővezér nélkül, nélküle a fővezér egyet sem. És noha ezt L. Lucullus jelenlétében mondom el, mégse tűnjék úgy, hogy ő a minket fenyegető veszedelem miatt megengedte, hogy ezt kitaláljuk, mindezt hivatalos iratok tanúsítják, amelyekben L. Lucullus Murenának oly sok elismerést juttatott, amennyivel egy becsvágytól és irigységtől mentes fővezér egy másíknak a dicsőség elosztásakor tartozott. (21) Mindketten szerfelett nagy tekintélynek és méltóságnak örvendenek, amit én, ha ezt Servius megengedné, azonos értékűnek ítélnék. Azonban nem engedi meg, becsmérli a katonai tevékenységet, leszólja az egész alvezérséget, s az állhatatosság és a mindennapi fáradságos munka bérének tartja a consuli tisztséget. „A hadseregnél voltál” mondja „oly sok éven át be se tetted a lábad a fórumra, igen sokáig voltál távol, és amikor hosszú idő után visszatértél, azokkal, akik a fórumon laktak, akarsz méltóság dolgában vetélkedni?” Először is, Servius, nem tudod, hogy ez a mi állandó jelenlétünk olykor mekkora ellenszenvet és csömört szül az emberekben. Nekem ugyan nagy hasznót hozott, hogy befolyásom nyilvánosan látható volt, ám mégis nagy fáradságomba került megakadályozni, hogy ne kapjanak tőlem csömört, és talán neked is, egyikünknek sem vált volna azonban kárára, ha hiányolniuk kellett volna bennünket. (22) Ám hogy ezt félretéve visszatérjünk életútjuk és teljesítményük egybevetéséhez, ki kételkedhetnék abban, hogy a consularatus elnyeréséhez sokkal nagyobb tekintélyt kölcsönöz a katonai rang, mint a civiljogi pálya méltósága? Te már virradatkor ébren vagy, hogy a hozzád fordulóknak jogi tanácsot adj, ő, hogy már kora reggel elérkezzék hadseregével oda, ahová akar, téged a kakasok, őt a kiáltók szava kelti fel,²⁶ te keresetet indítasz, ő a hadi rendet állítja fel, te arra ügyelsz, hogy ügyfeleidet be ne csapják, ő, hogy a városokat s a tábornok meg ne támadják, ő azt tudja, hogy az ellenséges seregeket, te pedig, hogy az esővizet hogyan kell távol tartani, ő az államhatárok kiterjesztésében, te a birtokhatárok kiigazításában szereztél gyakorlatot.²⁷ S kétség kívül – ki kell mondanom ugyanis, amit gondolok – felülmúl a katonai erény minden mást. X. Ez szerzett a római nép számára hírnevet, városunknak örök dicsőséget, és kényszerítette a földkerekséget, hogy hatalmunknak engedelmeskedjen – minden civil ügylet, minden kiváló ténykedésünk, ez a fórumi dicsőségünk és igyekezetünk a harci erény oltalmazó védelme alatt áll. Ám amint zendülés zaja hallik, a mi tudományaink mind rögvést elhallgatnak.

(23) Minthogy nekem úgy tűnik, hogy a jogtudományt mintegy leánykádént öleled kebledre, nem tűrhetem, hogy oly súlyos tévedésben élj, hogy azt, amit oly nagy fáradsággal tanultál ki, valami nem is tudom, mily kiváló dolognak tartsd. Egyéb erényeid, így önfegyelméd, méltóságod, igazságosságod, hűséged s összes többi erényed miatt mindig tartottalak kiváltképp méltónak a consuli s minden egyéb méltóságra is. Jogi tanulmányaidról nem azt mondom, hogy „elvesztegetett fáradság”, hanem azt, hogy azon tudománytól semmiképp

sem vezet biztos út a consulatushoz.²⁸ Mindazon tevékenységeknek, amelyek megnyeri számunkra a római nép kegyét, mind kimagasló tekintéllyel, mind pedig jeles hasznossággal kell bírniuk. XI.(24) A legnagyobb tekintély azokat illeti meg, akik a katonai érdem révén tűnnek ki, ugyanis az az általános vélemény, hogy ők védik meg és biztosítják mindazt, ami a birodalommal és az állammal összefüggésben áll, ám az ő tevékenységüknek a legnagyobb a haszna is, mivel az általuk hozott döntéseknél és a magukra vállalt veszedelmeknél fogva élvezhetjük mind az állam, mind pedig a saját vagyonunk nyújtotta előnyöket. Hasonlóképpen nagy fontossággal és tekintéllyel bír a szónoki tehetség is, amelynek gyakorta igen nagy szerepe volt a consulok választásánál azáltal, hogy tanácsuk és beszédük révén mind a senatus, mind a nép, mind pedig a törvénykező bírák döntéseit befolyásolták.²⁹ Olyan consula van szükség, aki olykor elfojtja a tribunusok dühöngéseit,³⁰ lecsillapítja a felhergelt népet, és ellenáll a vesztegetésnek. Nem csoda, hogy e tehetség révén gyakran nem nemesi származású férfiak is elnyerték a consulatust,³¹ különösképp mivel e képesség segítségével igen jelentős befolyásra, felettebb erős baráti kapcsolatokra és kiváltképp nagy támogatottságra tettek szert. Mindezek közül, Servius, a ti foglalkozásokban semmi sincs meg. (25) Először is nem lehet érdemleges súlya egy ilyen jelentéktelen tudománynak, hiszen tárgyai csekély fontosságúak, jóformán az egyes betűkben és a szavak elvlasztásában állanak. Másodszor pedig, még ha őseink szemében volt is valami tekintélye eme tevékenységnek, titkaitokat felfedték, tudományotok mindenestül megvetetté és lealázottá vált. Hogy lehet-e eljárást indítani, azt hajdan csak kevesen tudták, ugyanis a nép körében nem ismerték még a törvénykezési napokat. Nagy volt akkor a jogtudók hatalma, úgy kérdezték őket a megfelelő napok felől, mint a kaldeusokat.³² Akadt aztán egy írnok, bizonyos Cn. Flavius, aki kívájtja a hollók szemét, aki az egyes napokat megtanulván megismertette ezeket a néppel, s elrabolta bölcsességüket az óvatos jogtudóktól.³³ Ezek tehát megdühödve, mivel attól tartottak, miután a napok rendje általánosan ismertté vált, hogy az ő közreműködésük nélkül is lehet majd pert indítani, bizonyos mondókákat állítottak össze, hogy minden ügynél jelen lehessenek.³⁴ XII.(26) Noha a leghelyesebben így történnék: „A sabinumi telek az enyém.” „Nem, az enyém.” Azután az eljárás – ezt még sem akarták.³⁵ „A TELEK – így szól – AMELY AZON A FÖLDÖN VAN, AMIT SABINUMINAK NEVEZNEK.” Elég terjengősen; nos hogyan hát tovább? „AZT ÉN A QUIRITES RÓMAI POLGÁROK JOGÁNÁL FOGVÁ MAGAMÉNAK MONDOM.” Aztán? „EZÉRT ONNAN A TÖRVÉNY ELŐL ELHÍVLAK, HOGY A KÉZRÁTÉTEL JOGÁN TULAJDONJOGOMAT JELÖLJEM.” Hogy egy ilyen locsogó pörlekedőnek mit feleljen, nem tudta az alperes. Átvált ugyanazon jogász latin fuvolás módjára.³⁶ „MIVEL TE ENGEM A KÉZRÁTÉTEL JOGÁN A TÖRVÉNY ELŐL ELHÍVTÁL, EZÉRT ONNAN ÉN IS ELHÍVLAK TÉGED.” Eközben a praetor számára is, nehogy túl jól és könnyedén érezze magát, és magától mondjon valamit, szintén megalkottak egy mondókát, amely mindenestül oktan, ám különösképpen ebben: „MINTHOGY MINDKÉT FÉL TANÚI JELEN VANNAK, MEGMUTATOM AZ UTAT, MENJETEK AZ ÚTON.” Kéznel volt a jogtudó, akinek ki kellett tanítania őket a járandó útról. „JÖJJEK VISSZA AZ ÚTON.”³⁷ Ugyanannak a vezetésével visszamentek. mindez – úgy hiszem – már ama szakállas ősök számára is nevetséges volt; azon embereket, akik a megfelelő helyen megállottak, elküldeni csak azért, hogy rögtön vissza is térjenek ugyanoda, ahonnan elmentek.³⁸ Ugyanilyen ostobasággal lett minden bevonva. „AMIKOR TÉGED A TÖRVÉNY ELŐTT MEGPILLANTALAK.” és ez: „MEGMONDANÁD-E, HOGY MELY OKBÓL KÖVETELED A DOLGOD MAGADNAK?” Amíg mindez titkos volt,

szükségképpen azoktól kellett megkérdezni, akik tudták, később ilyen ostobasággal lett minden bevonva.³⁹ (27) Őseink azt akarták, hogy minden nő elhatározásának ingatag volta miatt gyám hatalma alatt álljon;⁴⁰ a jogászok feltalálták hát a gyámságnak egy bizonyos fajtáját, hogy az a nők befolyása alatt álljon. Az ősök nem akarták, hogy a házközösségi kultusz kihaljon; a jogászok zsenialitása magános öreg férfiakat talált, hogy látszatra megkötött házasságokkal megszüntethessék a házközösségi kultuszt.⁴¹ Végül pedig az egész civiljogból elhagyták a méltányosságot, magukat a szavakat pedig megtartották,⁴² olyannyira, hogy – mivel egy könyvben e nevet találták – úgy vélték, hogy minden nőt, aki nővélet útján kötött házasságot Gaiának kell hívni.⁴³ Már maga azon tény is különösnek tűnik számomra, hogy oly sok, s hozzá oly eszes férfi oly sok év után még mostanra sem tudta eldönteni, hogy mit kell mondani: a harmadik napon – vagy holnapután, esküdtbíró – vagy szakértő-esküdtbíró, a dolog – vagy a per tárgya?⁴⁴ XIII.(28) Így tehát – amint mondtam – soha nem volt meg a consulatushoz szükséges méltóság e tudományban, mivel azt mindenestül kitalált és koholt dolgok teszik ki, a szükséges tekintély pedig még sokkal kevésbé. Ami ugyanis minden számára hozzáférhető, s egyaránt használható számomra s ellenfelem számára is, azzal semmiképpen sem lehet befolyásra szert tenni. Ezzel tehát nem csupán azon reményt vesztettétek el, hogy megtett szívességeiteket kamatoztassátok, hanem azon kérdést is, amelyet gyakran feltettek nektek, hogy „SZABAD-E TANÁCSOT KÉRNI?” Senkit sem lehet bölcsnek tartani azon tudományban, amely Rómán kívül soha, Rómában pedig, amikor a törvénykezés szünetel, semmiféle jelentőséggel nem bír.⁴⁵ Szakértőnek sem lehet senkit nevezni, mivelhogy abban, amit mindenki tud, semmiképp sem állhat fenn nézetkülönbség. Nehéznek pedig nem ítélni e dolog, hiszen igen kevés és meglehetősen érthető írott forrásban van összefoglalva. Ezért hát, ha engem feldühítetek, noha felettébb elfoglalt ember vagyok, megígérem, hogy három nap alatt jogtudóssá leszek. Hiszen amiről írásban perelnek, az mind írásba van foglalva, s még sincsen semmi olyan tömören leírva, hogy ne tudnám hozzáfűzni „AMELY TÁRGYRÓL A PER FOLYIK”, amiről pedig szóban kérnek tanácsot, arra vonatkozóan a legkisebb kockázat nélkül lehet véleményt mondani.⁴⁶ Ha az ember azt feleli, amit kell, úgy fog tűnni, hogy ugyanazt felelte, amit Servius, ha más feleletet ad, úgy fog tűnni, hogy ismeri az ellentmondásos joganyagot, és foglalkozik vele. (29) Éppen ezért nem csupán a katonai érdemet kell formuláitok és kereseteitek fölé helyezni, hanem az ékesszólás művészetét is, amely tekintélyre nézve messze és sokban felülmúlja a ti tevékenységeiteket. Így hát számomra úgy tűnik, hogy kezdetben a legtöbben inkább ezt (ti. a szónoki dicsőséget) akarták, később pedig, mivel ezt nem voltak képesek elérni, főképp ahhoz (ti. a jogtudományhoz) süllyedtek alá. Miként a görög művészekről mondják, hogy azok lettek fuvalások, akik nem tudtak lanton játszani, akként mi is úgy véljük, hogy akik nem lehettek szónokká, azok fanyalodtak a jogi tanulmányokra.⁴⁷ Nagy teher nehezedik a szónokra, nagy a feladata, nagy a tekintélye, ám a legnagyobb azon népszerűség, amely neki osztályrészüll jut. Tölteket ugyanis államunk egyfajta jólétét várjuk, a szónokoktól viszont magát annak üdvét. Emellett véleményeiteket és döntéseiteket az ékesszólás gyakorta megdönti, s azok a szónok támogatása nélkül nem állhatnak meg. Ha abban eléggé messzire jutottam volna, takarékosabban bánnék a dicséretével; most nem szólok magamról semmit, csak azokról, akik az ékesszólásban kiemelkednek, vagy a múltban kiemelkedtek.

XIV.(30) Ez tehát ama két hivatás, amely az embereket a közméltóság legmagasabb fokára emelheti: az egyik a hadvezéré, a másik a jó szónoké. Ez őrzi meg a béke intézményeit, az tartja távol a háború veszedelmét. Ám a többi erény, így az igazságosság, a megbízhatóság,

az erkölcsösség s a mértékletesség önmagában nagy értékkel bír; mindenki tudja, Servius, hogy ezekben kitűnsz. Most viszont azon tevékenységekről fogok szólni, amelyek hivatali méltósághoz juttatnak, nem pedig az egyes emberek személyes értékeiről. Mindezen foglalkozást kitépik kezünkéből, mihelyst valamely új nyugtalanság harci riadót jelez. Ugyanis, amint a tehetséges költő és igen tekintélyes szerző mondja: mihelyst megkezdődik a háború, „kiűzők körünkéből” nem csak a ti fecsegő áltudományokat, hanem a tudományok úrnőjét is „a bölcséletet, erőszak irányítja a tetteket, megvetik a szónokot”, nem csupán az unalmas beszédűt és locsogót, hanem „az ékes szavút, csak a szilaj katonát kedvelik”, a ti foglalkozásotok pedig mindenestül alulmarad. „Nem a törvény előtt, fegyverrel követelik a vagyont.”⁴⁸ Ha tehát így áll a dolog, Sulpicius, úgy vélem, térjen ki a fórum a hadi tábor, a béke a háború, a toll a kard, s az árny a napfény előtt, államunkban azon dolog álljon első helyen, amelynek köszönhetően államunk maga is mindenek között az első.⁴⁹

(31) Cato azonban azt bizonygatja, hogy ezen eseményeket szavainkkal túlságosan felnagyítjuk, és hogy elfelejtjük, hogy ezt az egész mithridatesi háborút lotyók ellen vívtuk. Ezt én egészen másképpen ítélem meg, bírák; s ezt röviden kifejttem; ugyanis nem ebben áll az ügy lényege. Hiszen ha minden háború, amit a görögök ellen viseltünk, megvetendő, úgy nevezsük ki M.' Curiusnak Pyrrhus király, T. Flaminiusnak Philippos, M. Fulviusnak az aetoliaiak, L. Paullusnak Perseus király, Q. Metellusnak Pseudophilippos és L. Mummiusnak a korinthisiak felett aratott diadalát.⁵⁰ Ha viszont ezen háborúk felette súlyosak, s az e háborúkban aratott győzelmek igen jelentősek voltak, miért veted meg az ázsiai népeket és ezt az ellenséget? A régi események feljegyzéseiből pedig azt látom, hogy a római nép talán legnagyobb háborúját Antiochus királlyal viselte; s annak a háborúnak a győztese, L. Scipio egyenlően megosztotta fivérével, Publiusszal a dicsőséget, amely elismerést ő Africa legyőzéséért előnévében viselte, fivére pedig Asia nevéből vette fel ugyanazt.⁵¹

(32) És abban a háborúban ragyogott fel ősatyád, M. Cato kiváló erénye; és mivel ő meggyőződésem szerint olyan volt, amilyennek téged is ismerlek, soha nem vonult volna Scipióval oda, ha úgy ítélte volna meg, hogy lotyók ellen kell harcolnia. S a senatus sem tárgyalt volna P. Africanusszal, hogy alvezérként vonuljon ki fivérével együtt, minthogy kevéssel korábban ő maga űzte ki Hannibált Itáliából, kergette el Africából, győzte le Kartagót hatalmas veszedelemből szabadítván meg az államot, ha nem vélte volna ama háborút súlyosnak és ádáznak. XV. S ha gondosan mérlegeled, hogy Mithridates mire volt képes,⁵² hogy mit ért el, s hogy milyen férfiú volt, minden királynak, akikkel a római nép háborút viselt, messze elébe fogod helyezni e királyt, akit L. Sulla igen hatalmas és igen bátor seregével harcot kedvelő, kemény és elszánt fővezérként, hogy mást ne is említsek, békében elengedett, midőn az háborúval egész Ásiát elfoglalta, akit L. Murena, ennek az embernek az apja, elszántan és éberen megtámadott és viasszaszorítva, ám nem megsemmisítve hagyott hátra;⁵³ e király, miután hadi készleteinek és hadseregének megerősítésére néhány évet engedélyezett magának, oly nagy reményre és elszánásra vetemedett, hogy úgy vélte, hogy az Óceánt a Fekete tengerrel, Sertorius seregeit pedig sajátjaival összekötheti. (33) E háborúba azért két consult küldtek, hogy az egyik Mithridatest üldözze, a másik meg Bithyniát védje, az egyik dolgai szárazon és vízen szerfelett szerencsétlenül alakultak, s így a király hatalmát és hírnevét öregbítették; L. Lucullus cselekedetei azonban olyannyira kiténtek, hogy ennél sem nagyobb, sem pedig több megfontolással és bátorsággal viselt háborút nem tudunk említeni. Ugyanis, amikor Mithridates az egész háború fő erejét Cyzicus falainál állította fel, és úgy vélte, hogy e város lesz számára Asia kapuja, amelyet feltörve és betaszítva nyitva

állna előtte az egész tartomány, Lucullus mindezt oly módon hiúsította meg, hogy mind igen hű szövetségeseink városát megvédelmezte, mind pedig a hosszú ostromban a király egész haderejét felőrölte.⁵⁴

Hogyan? Úgy hiszed, hogy a tenedosi tengeri csata, mikor az ellenséges hajóhad feszített iramban felette ádáz vezéreivel reménnyel és vakmerőséggel eltelve Itália felé tartott, szerény összecsapással és csekély ütközettel zajlott le? Elhagyom a csatákat, mellőzöm a városok ostromait; mikor végre-valahára kiűzték országából, megfontoltságával és tekintélyével mégis elérte, hogy az örmény királlyal szövetkezvén új tartalékokkal és csapatokkal megújítsa a háborút.⁵⁵ XVI. S ha most hadseregünk és fővezérünk tetteiről kellene beszélnem, igen számos és nagy csatát említhetnék; most azonban nem erről van szó. (34) Csak ezt mondom: Ha e háború, ezen ellenség, e király megvetendő lett volna, nem gondolta volna úgy a senatus és a római nép, hogy oly nagy gonddal kell vele foglalkozni, sem L. Lucullus nem viselte volna oly sok éven át oly nagy dicsőséggel e háborút, sem pedig nem bízta volna a háború befejezésének feladatát a római nép oly bölcs megfontolással Cn. Pompeiusra. Az ő összes – számtalan – csatáiból számomra az tűnik legádázabbnak, amit a király ellen viselt, és a legnagyobb erőfeszítéssel vívott meg. Mikor e csatából a király megfutott, és a Bosphorushoz menekült, ahová a hadsereg nem tudott eljutni, még végső balsorsában és szorongatottságában is megőrizte királyi címét. Így hát Pompeius, ámbár magát az országot már uralta, s minden partról és ismert erődből kiűzte az ellenséget, mégis oly nagy jelentőséget tulajdonított ezen egyetlen ember életének, hogy – noha Pompeius győzelmével minden birtokolt, amit a király valaha is hatalmában tartott, elért, vagy remélt, mégsem vélte addig befejezettnek a háborút, amíg őt magát az életből ki nem űzte. S te Cato, ezen ellenséget veted meg, akivel oly sok éven át, oly sok csatában, olysok hadvezér viselt háborút, s akinek az életét, noha elűzték és elkergették, oly nagyra tartották, hogy csak miután halálát hírül hozták, vélték a háborút befejezettnek?⁵⁶ Azt védjük tehát, hogy L. Murena alvezérként e háborúban oly bátor lélekről, oly nagy megfontoltságról és oly hatalmas kitartásról tett tanúbizonyságot, hogy e fáradozása nem biztosít számára kevesebb, a consulatus elnyerésére feljogosító méltóságot, mint ez a mi fórumi ténykedésünk.

XVII. (35) Ám a praetori választáson Serviust előbb hirdették ki. Még mindig mintegy írásos szerződés szerint jártok el a néppel, mintha valakinek egyszer az egyik tisztségnél megadott egy megtiszteltetést, azzal a többi tisztség esetén is tartoznék neki? Mit gondoltok, mely zúgó tengernek, mely tengersizosnak van oly sok árja, s hullámainak oly nagy és különféle háborgása és változása, mint ahány vihar és indulat a népgyűlési választások körülményeit mozgatja? Egy nap vagy éjszaka elmúlása mindent összezavar, és nem ritkán egy szóbeszéd gyenge fuvallata megváltoztatja a közvéleményt.⁵⁷ Gyakorta nyilvánvaló ok nélkül más történik, mint várhatnók, úgyhogy nem ritkán a végkifejleten még a nép is csodálkozik, mintha nem is ő alakította volna azt így. (36) Semmi sem bizonytalanabb a tömegnél, semmi sem kifürkészhetetlenebb az emberek akaratánál, semmi sem csalékonyabb a választások végső kimenetelénél. Ki gondolta volna, hogy a kiváló tehetségű, munkásságú, befolyású és nemes L. Philippust Herennius legyőzheti? A kiemelkedően művelt, bölcs és tisztességes Q. Catulust Cn. Mallius? Vagy M. Scaurust, e nagy tekintélyű férfit, jeles polgárt és igen derék senatort Q. Maximus?⁵⁸ S nem csupán hogy nem sejtették, hogy mindez így történik, hanem miután már megtörtént, nem tudták megérteni, hogy miért történt így. Ugyanis, miként a viharok gyakorta egy bizonyos égi jel után törnek ki, ám gyakran váratlanul, nyilvánvaló magyarázat nélkül és valamely homályos okból támadnak, akképpen e viharos népgyűlési választásoknál

gyakran megértjük, hogy milyen jel indította el, ám az ok gyakorta oly homályos, hogy olybá tűnik, mintha a véletlen műve lett volna. XVIII. (37) Ha azonban mégis magyarázatot kell adni; a praetori tisztség esetében szerfelett hiányzott két dolog, s a consulatusnál mindkettő nagy hasznára vált Murenának, egyrészt az ünnepi játékok iránti várakozás, amit mind a jelentős szóbeszéd, mind pedig a többi jelölt rosszhiszemű hírverése növelt, másrészt, hogy azok, akik a provinciából és alvezérsege idejéből nagylelkűségét és rátermettségét bizonyíthatták, még nem tértek haza. A jószerecse mindkettőt a consuli jelöltség idejére tartogatta számára. Ugyanis egyfelől mind L. Lucullus hadserege, amely a diadalmenetre érkezett, jelen volt L. Murena megválasztásakor;⁵⁹ másfelől a praetori tisztség meghozta azon nagyszerű ünnepi játékokat, amelyeket a praetori jelöltség idején hiányoltak. (38) Talán csekély segítségnek és támogatásnak tűnik neked a consulatushoz a katonák akarata? A hadsereg szavazata mind önmagában is sokaságánál fogva, mind az övéik körében szerzett befolyásnál fogva, mind pedig a consuli választásnál az egész római nép szemében igen nagy tekintéllyel bír; a consuli választásoknál a fővezéreket, nem pedig a szavak magyarázóit választják ki. Ezért van nagy súlya e beszédnek: „Mikor megsebesültem, megerősített, megajándékozott engem a hadizsákmányból; az ő vezetésével foglaltuk el a táborn, és csaptunk össze az ellenséggel; soha nem terhelte a katonákat nagyobb megpróbáltatással, mint amit ő is magára vállalt, éppoly bátor, mint amilyen szerencsés.” Mit gondolsz; mily nagyban befolyásolja ez az emberek véleményét és szándékát?⁶⁰ Valamint, ha oly mértékben számítanak a hiedelmek a népgyűlési választásoknál, hogy ez idáig mindig nagy jelentősége volt az elsőként szavazó centuria jelzésének, mit csodálkozunk azon, hogy Murena esetében nagy jelentőséggel bírt a szerencséről szóló hír és szóbeszéd?

XIX. Ám ha ezt jelentéktelennek tartod, noha nagy fontosságú és a városi szavazati eredményt a katonai elé helyezed, úgy őrizkedj attól, hogy a Murena rendezte ünnepi játékok pompáját és színházi előadások nagyszerűségét lebecsüld; nagyban hasznára váltak. Hisz minek mondjam el, hogy a népet és a műveletlen tömeget a játékok szerfelett gyönyörködtetik? Ezen cseppet sem kell csodálkozni. Viszont a tömegnek ez épp elég ok; hiszen a választás a nép és a tömeg dolga. Ezért ha a népnek az ünnepi játékok nagyszerűsége kedvére volt, nem csoda, hogy ezek (ti. a játékok) a nép körében Murena javára szolgáltak. (39) Ám ha még bennünket is, akiket a közönséges szórakozástól tevékenységünk távol tart és magában e foglalatosságban találhatunk számos egyéb gyönyörűséget, mégis elszórakoztatnak és lekötnek a játékok, mit csodálkozol a műveletlen sokaság felett? (40) Barátom, L. Otho e derék férfiú a lovagrendnek nem csupán méltóságát, hanem szórakozását is helyre állította. Így hát e törvény, ami az ünnepi játékokra vonatkozik, az összes közül a legnépszerűbb, mivel e nagy tekintélyű rendnek fényével együtt gyönyörűségének hasznát is visszaállította.⁶¹ Ezért hidd el nekem, a játékok azokat az embereket is szórakoztatják, akik tagadják, nem csupán azokat, akik beismerik; ezt jelöltségem idején én is megtapasztaltam. Ugyanis a mi jelöltségünket is segítette a színpad. S noha három aedilisi játékot rendeztem, mégis aggasztottak Antonius játéakai, te pedig – aki történetesen egyet sem rendeztél – azt hiszed, hogy Murena ezüst színpada, amit te kigúnyolsz cseppet sem volt hátrányodra?⁶²

(41) Ám legyen mindez teljesen egyenértékű, legyen egyenlő a fórumi tevékenység a katonáival, a katonák szavazata a városiakéval, legyen közömbös, hogy valaki rendezett-e felette pompás ünnepi játékokat vagy sem; hát akkor? Úgy véled, hogy a praetori tisztségben a te feladatod és az övé között semmilyen különbség nem volt?⁶³ XX. Az ő feladata volt, amit barátaidként mindannyian kívántunk neked, a jogszolgáltatás; ennek során a tevékenység

jelentősége dicsőséget, a méltányos ítélkezés befolyást biztosít; e hivatalban egy bölcs praetor, amilyen ő is volt, igazságos döntésekkel hárítja el az őt érő támadást és nyugodt meghallgatásokkal szerez a maga számára jóakaratot; kiváló, és a consulatusra képesítő tevékenységi kör, amelyben az igazságosság, a tisztesség és a közvetlenség hozta tekintélyt végül az ünnepi játékok gyönyörűsége tetőzi be. (42) Mi volt a te feladatod? Zord és kemény, a közpénzek el-sikkasztásának vizsgálata, telve egyfelől könnyel és bánattal, másfelől bilincsekkel és feljelentő lajstromokkal, s kedvük ellenére kellett odakényszerítened és akaratuk ellenére ott tartanod a bírakat; egy írnotok elítéltl és egész rendjük megnehezttel érte; a sullai kedvezményeket visszavetted, sok derék férfi és szinte a polgárság fele felháborodott; a büntetéseket szigorúan szabtd ki; akinek kedvére van, elfelejti, aki zokon veszi, emlékszik rá.⁶⁴ Végül nem akartál a provinciába elmenni. Nem feddhetem meg a te esetedben azt, amit a magam számára mind praetorként, mind consulként helyesltem. L. Murenának a provincia sok jó kapcsolatot és kiváló hírnevet hozott. Útra kelvén Umbriában újoncozást tartott; az állam lehetőséget adott neki nagyvonalúságra, amivel élve sok választókerületet, amelyeket Umbria városai alkotnak, megnyert magának;⁶⁵ magában Galliában pedig méltányosságával és tapintatával elérte, hogy embereink a már e reménytelennek látszó követeléseket is behajthassák. Hiszen te eközben Rómában barátaidnak voltál segítségére; elismerem; ám fontold meg azt, hogy számos barát segítőkészsége alább szokott hagyni azok iránt, akikről azt tapasztalják, hogy a provinciákat megvetik.

XXI. (43) És minthogy rámutattam, bírák, hogy Murena és Sulpicius egyenlő méltósággal bírt a consuli jelöltséget és egyenlőten szerencsével a provinciai ténykedést illetően, most már nyíltan megmondom, hogy miben maradt barátom, Servius alul, és azt fogom a ti fületek hallatára is elmondani, miután már letelt a választási idő, amit neki egyedül is gyakran mondtam, amikor még nem dőlt el az ügy. Nem értesz a consuli pályázáshoz, Servius, gyakran mondtam neked; és azon dolgok esetében, amelyekben láttam, hogy te nagy és bátor elszánással jársz és foglalsz állást, azt szoktam volt neked mondani, hogy számomra inkább derék vádlónak, mint bölcs jelöltnek tűnsz. Először is a vádemeléssel való riogatás és fenyegetőzés, amivel nap mint nap éltél, bátor férfiúra vallanak. Ám mind a nép véleményét megingatják a siker reményében, mind pedig a barátok igyekezetét meggyengítik. Nem tudom, miért történik mindig így (ugyanis nem egy vagy két, hanem igen sok esetben megfigyelték), hogy amint egy pályázó a vádemelést látszik latolgatni, úgy tűnik, hogy lemondott a tisztség eléréséről. (44) Mi van hát? Nem kell az elszenvedett jogtalan-ságot üldözni? De nagyon is kell; ám más időben kell pályázni, és más időben üldözni. A consuljelölttől legfőképp azt várom el, hogy nagy reménnyel, nagy lelkesültséggel és nagy kísérrel vonuljon a Forumra és a Marsmezőre; nincsen kedvemre, ha valaki a másik pályázót megfigyeli, s ezzel előre jelzi saját vereségét, ha inkább tanúkat, mint választókat gyűjt, ha inkább fenyegető, mint behízlgő beszédekert hallat, ha inkább feljelent, mint mindenkit sorra köszönt, noha az új szokás szerint már mindenki szinte mindenki otthonát felkeresi és a pályázók arkifejezéséből von le következtetést, hogy láthatóan kinek mennyi bátorsága és esélye van. (45) „Látod milyen szomorú és csüggedt? Padlón van, kételkedik, feladta.” Észrevétlenül e szóbeszéd terjed el. „Tudod, hogy vádemelést fontolgtat, figyeli a többi jelöltet, tanúkat keres? Máshoz pártolok, mivel már ő sem bízik saját magában.” Így bizonytalanítja el a legbelsőbb barátokat a pályázóról szóló híresztelés, felhagynak buzgalmukkal; vagy rögvést elvetik az ügyet, vagy az eljárásra és a vádemelésre tartogatják szolgálataikat és befolyásukat. XXII. Ehhez járul, hogy már maga a pályázó sem képes teljes figyelmét és minden gondját,

munkáját és szorgalmát a jelöltségre fordítani. Hozzá kapcsolódik ugyanis a vádemelés tervezése, ami nem csekély dolog, hanem bizonyosan a legjelentősebb. Nehéz dolog ugyanis megteremtened azon feltételeket, amelyekkel egy ráadásul nem is védtelen és gyenge embert polgárjogától meg tudsz fosztani, aki maga is védekezik, akit hívei, sőt, még idegenek is védenek. Mindnyájan összesereglnék ugyanis, hogy a veszélyeket elhárítsuk, és – akik nem vagyunk nyíltan ellenségei – végveszély esetén még vadidegeneknek is rendelkezésére bocsátjuk legbelsőbb barátainkat megillető segítségünket.⁶⁶ (46) Ezért én, aki megtapasztaltam a jelöltség, a védelem és a vád nyújtását, rájöttem, hogy a pályázásban az igyekezet, a védelemben a kötelesség, a vádemelésben pedig a fáradság a legnehezebb. Úgy vélem tehát, hogy semmiképpen sem lehetséges, hogy ugyanazon ember a vádemelés és a consul jelöltséget is gondosan ellássa és előkészítse. Az egyik feladatot is csak kevesen tudják elvégezni, mindkettőt senki sem. Amikor te a jelöltség pályájáról eltérítetted, és a vádolásra fordítottad figyelmedet, ha úgy vélted, hogy mindkét tevékenységnek meg tudsz felelni, súlyosan tévedtél. Mely nap telt el hát úgy, miután a vádemelést elkezdted előkészíteni, hogy azt ne teljességgel e célra használtad volna fel? XXIII. A választási vesztegetésről szóló törvényt követeltél, noha rendelkezésre állott; meg volt ugyanis a szigorúan rendelkező lex Calpurnia.⁶⁷ Alkalmazkodtunk akarathoz és méltóságodhoz. Ám ez az egész törvény, talán ha vádlottad bűnös volna, a vádat elősegítette volna; pályázatodat viszont gátolta. (47) Szavad a köznép számára súlyosabb büntetést követelt; ez megriasztotta az alacsony sorúak lelkét. Száműzetést kértél rendünk számára; a senatus engedett kívánságodnak, ám nem szívesen határozott meg a te kezdeményezésedre a köz élete számára keményebb feltételt. A betegség kifogását büntetéssel sújtották; ez sokak jóérzését sértette, akiknek vagy egészségük rovására fáradniuk kell, vagy a betegség egyéb nyűge miatt az élet egyéb javairól is le kell mondaniuk.⁶⁸ Akkor tehát? Ki hozta e rendelkezéseket? Az, aki a senatus tekintélyének és a te akarathoz engedelmeskedett, és egyáltalában az hozta, akinek a legkevésbé voltak hasznára. Úgy véled, hogy azon javaslatok, amelyeket legteljesebb támogatásom mellett a nagy számban összegyűlt senatus elutasított, csak kevésbé ártottak neked? A választók összekeverését, a lex Manilia keresztülvitelét, a befolyás, a méltóság és a választók egyenlősítését követelted. A köztisztelőben álló és saját területükben és városukban befolyásos emberek igen zokon vették, hogy egy ily jeles férfi azért küzd, hogy mind a méltóság, mind pedig a befolyás minden fokát megszüntessék. Hasonlóképp azt akartad, hogy a vádló válassza ki a bírákat, hogy a polgárok titkos gyűlése, amelyet most az elhallgatott viszályok féken tartanak, bármely mégoly jeles ember helyzete ellen is kitörhessen.⁶⁹ Mindez egyengette számodra a vád útját, a győzelemét azonban elzárta előled.

(48) Majd minden sebek közül azon legsúlyosabbat szenvedte el tanácsom ellenére pályázatod, amelyről Q. Hortensius, e felette tehetséges ékesszóló férfiú igen bőszesen és nyomatékosan beszélt. Beszédem annál kényelmetlenebb helyet kapott, mivel előttem már ő is, valamint a nagy tekintélyű, szorgalmú és szónoki tehetségű M. Crassus is szólott, hogy utolsóként nem az ügy valamely részét taglalhatom, hanem az egészről kell véleményt mondanom. XXIV. Mit gondolsz azonban, Servius, milyen súlyos csapást mértél jelöltségedre, amikor a római népet azon félelembé sodortad, hogy attól kelljen tartania, nehogy Catilina consul legyen, mialatt te jelöltségedet félretéve és elvetve a vádemelést készítetted elő? (49) Látták ugyanis, hogy nyomozol, hogy ő maga elkeseredett, barátai pedig szomorúak; észrevették, hogy megfigyeléseket teszték, és tanúvallomásokat vesztek fel, hogy a tanúk félre vonulnak, hogy a vádlótársak külön gyülekeznek, s ilyen körülmények között a vetélytársak

arca is el szokott borulni; eközben könnyednek és vidámnak látták Catilinát, akit ifjak csapata kísért, besúgók és bérgyilkosok vettek körül, mind a katonákba, mind consultársam ígéreteibe – amint ő maga mondta – vetett reményeiben felfuvalkodva Arretium és Faesulae telepeseinek seregétől övezve;⁷⁰ e felette különböző jellegű tömegben kitűntek a sullai idők viszontagságai által tönkretett emberek. Arca felbőszültséget, szeme bünt, beszéde vakmerőséget sugárzott,⁷¹ úgy, mintha már biztosította volna magának a consuli tisztséget, és otthon elrejtve tartaná. Murenát megvetette, Sulpiciust vádlói, nem vetélytársai közé számította, őt erőszakkal fenyegette, miként az államot is. XXV. (50) Ne akarjátok, hogy felemlítsem, hogy e körülmények mily félelmet és az államot illetően – ha Catilinát megválasztanák – mily kétségbeesést keltettek minden derék emberben; idézzétek ti magatok emlékezetetekbe. Hiszen emlékeztek arra, amikor ennek az elvetemült gazembernek a szavai, amelyeket állítólag egy otthonában tartott gyűlésen mondott, hogy a nyomorultaknak senki más nem lehet hű védelmezője, csak az, aki maga is nyomorult; hogy a tönkretettek és nyomorultak nem hihetnek az épek és szerencsések ígéreteinek; ezért akik felemészített és elrabolt javaikat pótolni akarják és vissza akarják szerezni, azt tartsák szem előtt, hogy neki milyen adósságai vannak, hogy mit birtokol és hogy mire van bátorsága; hogy egyáltalában nem szabad bátortalannak lennie és szerfelett szerencsétlennek kell lennie annak, aki a kárvallottak vezére és zászlóvivője lesz.⁷² (51) Ezt követően, miután e dolgok ismertté váltak, emlékeztek, hogy előterjesztésemre egy senatusi határozat született, hogy ne a következő napon tartsuk meg a választásokat, hogy e dolgokat a senatusban megtárgyalhassuk. Így tehát másnap a népesen összegyűlt senatusban kérdőre vontam Catilinát és felszólítottam, hogy e dolgokról, amelyeket nekem hírül hoztak, ha akar, mondjon valamit. Ő pedig, amilyen felette nyílt mindig is volt, nem tisztázta, hanem bevádolta és gyanúba keverte magát. Ekkor ugyanis azt mondta, hogy az államnak két teste van, az egyik gyenge, feje pedig erőtlen, a másik erős, ám fej nélkül való; ez utóbbi, ha iránta érdemesen viselkedik, amíg ő él, nem lesz fej nélkül.⁷³ Felhördült a népes senatus, ám mégsem hozott az ügy gyalázatosságához képest eléggé szigorú határozatot; ugyanis részint azért nem voltak e döntés során bátrak, mert semmitől sem féltek, részint, mert túlságosan is féltek. Örömtől diadalmaskodva kirohant a senatusból akinek onnan egyáltalán nem lett volna szabad élve kijönnie,⁷⁴ kiváltképp mert ugyanő, ugyanabban a körben, néhány nappal korábban Catónak, e felette derék férfiúnak, aki őt megfenyegetve pert helyezett kilátásba, azt felelte, hogy ha tervei ellen tűzvészt támasztanának, úgy azt nem vízzel, hanem romokkal fogja eloltani. XXVI. (52) Ekkor e dolgokról nyugtalanítva és mivel tudtam, hogy Catilina az összeesküvőket már akkor fegyverben felvonultatta a Marsmezőn, lementem a Marsmezőre a legbátrabb férfiak legerősebb őrizetében és abban a széles és feltűnő mellvértben, nem azért, hogy az engem megvédjen (tudtam ugyanis, hogy Catilina nem az oldalra, vagy a mellkasra, hanem a fejre és a nyakra szokott célozni), hanem hogy minden derék ember felfigyeljen arra, hogy a consult félelemben és veszedelemben látják és – amint ez meg is történt – segítségére és védelmére siessenek. Így tehát, mivel azt hitték, hogy te, Servius, a választási küzdelemben elrenyhültél, Catilinát látták a reménytől és bírvágytól izzani; mindenki aki távol kívánta tartani az államtól e dögvészt, rögtön Murena felé fordult. (53) Nagy jelentősége van ugyanis a consuli választásoknál az akarat hirtelen változásának, különösképp amikor egy derék és jelöltségét sok más tulajdonsággal is alátámasztó férfiú felé irányul. Aki nagy köztisztületnek örvendő apjával és őseivel, ifjúságában szerénységével, ragyogó alvezérségével, praetorként jogszolgáltatásával, kedvelt játékaival és a provincia kiváló igazgatásával kitűnve, gondosan viselte jelöltségét, és

oly módon viselte, hogy sem az őt fenyegető előtt meg nem hátrált, sem ő senkit nem fenyegetett; csoda hát, hogy nagy segítségére volt Catilinának a consulatus megszerzéséhez hirtelen támadt reménye? (54) Most beszédem harmadik, a választási vesztegetésről szóló pontja van hátra;⁷⁵ az előttem szólók tisztázták ugyan e vád alól, mivel azonban Murena így kívánta, újra kell taglalnom; e helyütt barátomnak, C. Postumusnak, e kiváló férfiúnak az ajándékosztogatókról szóló vádpontot és a lefoglalt pénzt,⁷⁶ Ser. Sulpiciusnak e tehetséges és derék ifjúnak a lovagi centuriákat, M. Catónak, e minden erőnnyel jeles férfinak az általa emelt vádat, a senatusi határozatot és az államérdeket illetően fogok válaszolni. XXVII. (55) Előbb azonban néhány dolgot, amely hirtelenjében felháborított, akarok L. Murena sorsát illetően felpanaszolni. Ugyanis, bírák, miként korábban gyakorta mind mások nyomorúságai, mind saját mindennapos gondjaim és fáradalmaim miatt azon embereket tartottam boldognak, akik becsvágyó törekvésektől mentesen nyugalmas és csöndes életre törekedtek, akként L. Murena e hatalmas és oly váratlan veszedelmei olyannyira megrázták lelkemet, hogy nem tudok sem közös helyzetünkön, sem ezen embernek az állapotán és sorsán eléggé sajnálkozni. Amikor megkísérelt családjának és őseinek hagyományos tisztségeiről e méltóság fokára is fellépni, egyrészt ama veszélybe került hogy nem csupán a neki örökölt hagyott, hanem az ő maga által megszerzett méltóságot is elveszíti, másrészt, mivel új tekintélyre törekedett, régi rangját is kockára kellett tennie. (56) Már ez is elég nyomasztó, bírák, a legelkeserítőbb viszont az, hogy olyanok vádolják, akiket nem az ellenségeskedő gyűlölet vitt rá a vádemelésre, hanem a vádemelés vágya indított ellenségeskedésre. Ugyanis, hogy mellőzzem Ser. Sulpiciust, akit úgy látom nem egy L. Murenától elszenvedett jogtalanság, hanem a tisztségért vívott küzdelem motivált, vádolja atyai barátja, L. Postumus, amint ő maga mondja, régi szomszédja és barátja, aki barátságukra számos okot sorolt fel, ám az ellenségeskedésre egyet sem tudott említeni; vádolja Ser. Sulpicius, bajtársa fia, akinek tehetsége minden atyai barátjának erősségéül kellene szolgálnon; vádolja M. Cato, aki Murenának soha semmilyen ügyben nem volt ellenfele, s aki azon céllal született ebbe az államba, hogy segítése és tehetsége sokaknak, még vad idegeneknek is javára, s alig akár egyetlen ellenségnek is romlására szolgálnon.⁷⁷ (57) Először tehát Postumusnak felelek, aki nekem olybá tűnik, nem tudom hogyan, a praetorságra pályázva ráront a consuljelöltre, mint az átugró lovas lova a négyesfogatban.⁷⁸ Ha vetélytársai semmit sem vettek, méltóságukat azzal ismerné el, hogy feladja a versenyt; ha azonban közülük valaki ajándékokat osztogatott, úgy egy barátot kell szereznie, lévén hogy szívesebben üldözi mások jogsértéseit, mint a sajátját. Postumus és az ifjabb Servius vádjairól. XXVIII. (58) Most térek rá M. Catóra, az egész vád fő támaszára és erősségére; aki azonban oly kemény és elszánt vádló, hogy sokkal inkább tekintélyétől, semmint vádjaitól kell tartanom.⁷⁹ E vádló esetében, bírák, először is azt fogom kérni, hogy L. Murenának ne ártson sem Cato méltósága, sem az előtte álló tribunusi tisztség, sem egész életének ragyogása és tekintélye, s hogy ne egyedül neki legyenek kárára M. Cato érényei, amelyekre azért tett szert, hogy sokaknak javára lehessen.⁸⁰ Kétszer volt már consul P. Africanus, s e birodalom két rettenetét, Carthagót és Numantiát pusztította el, amikor vádat emelt L. Cotta ellen.⁸¹ Kivételes szónoki képességet, kivételes tisztességet, kivételes feddhetetlenséget és oly nagy tekintélyt mondhatott magáénak, mint amilyen a római nép birodalmának volt sajátja, amit az ő tevékenysége védelmezett meg. Gyakran hallottam az öregeket azt emlegetni, hogy a vádló kivételes méltósága nagyban L. Cotta javára szolgált. Nem akarták azon felette bölcs emberek, akik akkor abban az ügyben ítéleztek, hogy valaki úgy veszítse el a pert, hogy olybá tűnjék, mintha ellenfele szerfelett nagy érényei győzték volna

le. (59) Hogyan? Nemde megmentette a római nép (hiszen így tartja a hagyomány) Ser. Galbát dedatádától, a felette kiváló és hatalmas férfiútól, M. Catótól, aki annak vesztére tört?⁸² Ebben az államban a vádlók túlon túl nagy hatalmának mind az egész római nép, mind pedig a bölcs és messze a jövőbe tekintő bírák mindig ellenálltak. Nem akarom, hogy a vádló hatalmat, valamilyen túlerőt, kiemelkedő tekintélyt vagy túl nagy befolyást vigyen a perbe. Legyen mindennek szerepe az ártatlanok megmentésében, a gyengék védelmében s a bajbajutottak megsegítésében, a polgárokat fenyegető veszedelemben és pusztulásban azonban utasítsuk vissza. (60) Ugyanis, ha valaki azt találná mondani, hogy Cato nem szánta volna el magát a vádemelésre, ha az ügy felől előbb nem ítelt volna, méltatlan feltételt és szerencsétlen helyzetet teremtené a veszedelemben forgó emberek számára, bírák, ha úgy vélné, hogy a vádló véleményét egyfajta, a vádlott elleni előzetes ítéletnek kell tekinteni.⁸³

XXIX. Nem feddhetem meg felfogásodat, Cato, erényedről alkotott egyedülállóan kiváló véleményem miatt; egyes pontokat azonban talán alakíthatok, és egy kissé kijavíthatok. 'Nem sokat hibázol' mondta az idősebb mester a kiváló férfiúnak, 'de hibázol; ki tudlak igazítani.'⁸⁴ Ám én téged nem; a leghelyesebben úgy mondanám, hogy semmiben sem hibázol, sem pedig nem jársz el úgy semmilyen ügyben sem, hogy olybá tűnj, mint akit inkább ki kell javítani, mint egy kissé útba kell igazítani. Hiszen maga a természet ruházott fel becsülettel, szigorral, önfegyelmel, lelki nagysággal, igazságossággal, vagyis minden erénnyel, s tett nagy és kiváló emberré. Ehhez járult egy nem mérsékelt és nem engedékeny, hanem egy, számomra egy kissé szigorúbbnak és keményebbnek tűnő tanítás, mint amit akár a valóság, akár a természet eltűr.⁸⁵ (61) És mivel e beszédet nem egy műveletlen sokaság, vagy valamely paraszti gyülekezet előtt kell megtartanunk, e bölcséleti tanokról, amelyek mind számomra, mind számotokra ismertek és kedvesek, egy kissé bátrabban fogok értekezni. Tudjátok meg, bírák, hogy M. Cato esetében ezen erények, amelyeket isteninek és kiválónak látunk, természetének sajátjai, azok pedig, amelyeket olykor hiányolunk, nem természetének, hanem mesterének tudhatók be. Volt egyszer ugyanis egy kiváló tehetségű férfiú, Zeno, s azokat, akik tanításait követik, sztoikusoknak nevezik.⁸⁶ Az ő alapelvei és tanításai ilyesfélék: a bölcslet sohasem befolyásolja a részvét, soha senkinek nem bocsátja meg vétkeit; csak a balga és könnyelmű ember irgalmas; egy férfit könyörgéssel sem megindítani, sem megengesztelni nem lehet; egyedül a bölcsnek, legyenek bár nyomorékok, szépek, legyenek bár koldusszegények, gazdagok, és szolgáljanak bár rabszolgaként, királyok; minket pedig, akik nem vagyunk bölcsnek, szökevényeknek, száműzötteknek, ellenségeknek s végül örülteknek mondanak; azt vallják, hogy minden bűn azonos súlyú, hogy minden vétek gyalázatos gáztett, hogy éppoly súlyosan vétkezik, aki egy házikakast öl meg anélkül, hogy erre szüksége volna, mint az, aki apját fojtja meg; s hogy a bölcs soha nem csupán sejt valamit, semmit nem bán meg, semmilyen dologban nem téved, és sohasem változtatja meg véleményét.⁸⁷ XXX. (62) Ezen alapelveket tette magáévá e jeles tehetségű férfiú, M. Cato kiváló műveltségű mestereitől vezetve, nem azért, hogy megvizsgálja, miként a többség, hanem hogy ezek szerint éljen. Az adóberlők kérnek valamit; őrizkedj attól, hogy befolyásod bármiképp is érvényesüljön.⁸⁸ Néhány nyomorult és balsors sújtotta könyörgő jön hozzád; elvetemült bűnös volnál, ha bármit is a részvéttől indíttatva tennél. Valaki megvallja, hogy vétkezett, és bűnének bocsánatát kéri; a megbocsátás elvetemült gáztett. Ám vétke csekély. Minden bűn egyenlő súlyú. Kimondtál valamit; kőbe vésetett és elhatározottat. Nem a tényállás befolyásolt, hanem a véleményed; a bölcsnek semmiről sem csupán véleménye van. Valamely dologban tévedtél; úgy hiszi, gyalázod. E bölcsélet ezeket mondja nekünk: 'Azt mondtam

a senatusban, hogy a consuljelölt ellen vádat fogok emelni.’ Haragodban mondtad. ’A bölcs’ – mondja – ’sohasem haragos.’ A körülmények miatt. ’Csak a galád’ – mondja – ’csak be más hazugsággal; véleményünket megváltoztatni rút dolog; megkönyörülni bűn; irtalmazni gázott.’ (63) A mi mestereink azonban (beismerem ugyanis, Cato, hogy ifjú koromban bizonytalan lévén tehetségem irányultságában magam is kerestem a bölcsélet támaszát) a mi tanítóink, hangsúlyozom, Platón és Aristotelés követői,⁸⁹ e mértéktartó és józan emberek azt mondják, hogy a bölcs esetében is bír némi befolyással a baráti kegy; hogy a könyörület derék emberre vall, hogy a bűnök fajai különbözőek, és különfélék a büntetések is; hogy az állhatatos embernél is van tere a megbocsátásnak; hogy gyakran a bölcsnek is csupán sejtése lehet arról, amit nem tud; hogy időnként haragos, hogy meg lehet kérlelni és ki lehet engesztelni, hogy időnként, ha helyesebb, megváltoztatja azt, amit mondott, hogy néha eltér saját véleményétől; s hogy minden erénynek egyfajta középser szabja meg a mértékét. XXXI. (64) Ha e tanítókhoz adott természetteddel, Cato, jó szerencséd elvitt volna, nem volnál ugyan sem derekabb férfiú, sem bátrabb, sem fegyelmezettebb, sem pedig igazságosabb (hiszen nem is lehetnél), de egy kissé jobban hajlanál a szelídségre. Nem emelnél vádat egy szerfelett tiszt és a legnagyobb méltósággal és tekintéllyel felruházott ember ellen, amikor erre sem ellenséges viszony, sem valamely jogsérelem nem sarkall; hanem úgy vélnéd, mivel a sors ugyanarra az évre állított őrzőül téged és L. Murenát, hogy téged ővele az állam valamely kapcsa összefűz; s amit a senatusban fenyegetően mondtál, azt vagy nem mondtad volna, vagy ha mégis kijelentetted volna, enyhébben értelmeznéd. (65) Téged magadat is – amennyire véleményem szerint előre valószínűsíthetem – akit most kedélyed szenvedélyessége felkavart, természeted és tehetséged ereje felbátorított, és a friss bölcséleti tanulmányok felhevítettek, majd a tapasztalat megváltoztat, az idő szelídebbé, s a kor elnézőbbé tesz. Nekem ugyanis úgy tűnik, hogy a ti mestereitek és az erény tanítói a kötelességek határait csupán azért tolták ki egy kissé távolabbra, mint azt a természet akarná, hogy amikor lelki erőnket a végsőig megfeszítjük, mégis ott álljunk meg, ahol illendő. ’Semmit sem bocsáthatsz meg!’ Bizonyos dolgokat igen, ám nem mindent. ’Semmit sem engedhetsz meg szívességből!’ Inkább akkor állj ellen a szívesség kérésének, amikor a kötelességtudás és a hűség megköveteli. ’Ne indítson meg a részvét!’ Igen, másképp megszűnnék a szigor, ám mégis megilleti bizonyos dicséret az emberiséget. ’Tarts ki véleményed mellett!’ Valóban, hacsak valamilyen helyesebb vélemény le nem győzi a tiedet. (66) Ilyen jellemű volt Scipio is, aki nem bánta ugyanazt tenni, mint te, s otthonában lakott a nagy műveltségű férfiú, Panaitios;⁹⁰ az ő szavai és alapelvei, noha azonosak voltak azokkal, amelyekben neked gyönyörűség telik, mégsem szigorúbbá, hanem, amint az öregektől hallottam, a legszelídebbé tették. Ki volt pedig kedvesebb és kellemesebb, mint C. Laelius, noha ugyanabból az iskolából került ki, s ki volt ugyanakkor szilárdabb és bölcsőbb nála?⁹¹ Elmondhatnám ugyanazt L. Philusról és C. Galusról, ám téged most saját otthonodba kívánlak vezetni.⁹² Úgy véled, bárki lehetett kellemesebb, közvetlenebb és tapintatosabb mindenfajta emberi érintkezésben, mint dédatyád, Cato? Amikor az ő kiváló erényéről igazán és meggyőzően beszéltél, követendő, házadból való példaképnek mondtad. Otthonodban tehát példaképként áll előtted, ám mégis természetének hasonlósága tudott inkább terád, aki tőle származol, mint bármelyikünkre átszállni; követendő példaként azonban éppen úgy áll előttem is, mint teelőtted. Ám azzal, ha kedvességét és könnyedségét szilárdságodhoz és komolyságodhoz vegyítenéd, e tulajdonságaid, amelyek már most is tökéletesek, nem lennének jobbá, viszont biztosan kellemesebbé válnának. XXXII. (67) Ezért, hogy ahhoz, amit elkezdtem visszatér-

jek, hagyd el az ügyből a "Cato" nevet, ne használd hatalmatod, tartsd távol tekintélyedet, amelynek a peres ügyekben vagy semmilyen, vagy csak jótékony befolyással szabad bírnia, harcolj velem magukat a vádpontokat illetően. Mi miatt emelsz, Cato, vádat, miért bocsátokozol perbe, mit hozol fel vádként? Választási vesztegetés miatt emelsz vádat; azt én sem veszem védelmembe. Megfeddsz, hogy ugyanazt védem, amit törvényben büntetéssel sújtottam. A választási vesztegetést büntettem, nem az ártatlanságot; a választási vesztegetés miatt pedig veled együtt fogok vádat emelni, ha akarod. Azt mondtad, hogy az én előterjesztésemre hozták e senatusi határozatot, amely szerint a lex Calpurniába ütközőnek kell tekinteni, ha pénzzel megvesztegetettek vonulnak ki a jelölt fogadására, ha felbérelt emberek követik seregüstül, ha gladiatori viadalokra a köznépek körzetenként juttatnak helyeket, és ha a köznépet lakomával vendégelik meg.⁹³ Tehát ha a senatus így ítéli meg, hogy ez törvénybe ütközően történt, ha megtörtént, úgy dönt; amire semmi szükség nincsen, hogy ezzel a jelölteknek jár a kedvében; ugyanis felette kérdéses, hogy mindez megtörtént-e avagy sem, ha megtörtént, úgy senki sem kételkedik abban, hogy a törvénybe ütközik. (68) Nevetséges tehát, hogy ami kétséges, azt bizonytalanul is hagyjuk, ami pedig senki számára nem lehet kétséges, afelől ítélkezünk. És e döntés az összes jelölt kérésére született, s így a senatusi határozatból nem állapítható meg, hogy kinek áll az érdekében, sem pedig, hogy ki ellen irányul. Ezért bizonyítsd be, hogy L. Murena mindezt elkövette; akkor elismerem neked, hogy törvénybe ütközően történt.

XXXIII. "Sokan mentek ki eléje, amikor a provinciából visszatért." A consuljelölteknek ez így is szokás; van-e azonban olyan, aki elé, amikor hazatér senki sem megy ki? "Mi volt ez a nagy tömeg?" Először is, ha nem tudnék neked magyarázatot adni róla, mi csodálkozni való van azon, hogy egy ily jeles hazatérő férfiú, egy consuljelölt elé sokan kimennek? Ha ez nem történt volna meg, sokkal inkább kellene csodálkozni. (69) Hogyan? Ha még azt is hozzátenném, ami a szokásjoggal nem áll ellentétben, hogy sokakat kértek is erre s – noha ebben az államban a legegyszerűbb emberek fiait kísérendő, gyakran még késő éjszaka, felkért emberek szoktak jönni a város széléről, vajon bűnös vagy furcsa dolog-e az, hogy nem vették zokon az emberek, hogy a harmadik órában ki menjenek a Marsmezőre, kiváltképp mivel egy ily jeles férfiú nevében kérték fel őket? Hogyan? Ha minden társaság odament, akik soraiból most sokan bíróként ülnek itt? Hogyan? Ha rendüinkből sok igen tekintélyes ember? Hogyan? Ha azon felette szolgálatkész tömeg, amely senkit nem enged tiszteletadás nélkül belépni a városba, ha a jelöltek egész serege, s ha végül maga a vádlónk, Postumus is igen csak nagy csapattól kísérve jött meg, mit kell e sokaságon csodálkozni? Nem említem fel a védenceket, a szomszédokat, a kerület lakosait, Lucullus egész seregét, amely azokban a napokban érkezett meg a diadalmenetre; és csak azt állítom, hogy e szolgálatban az ingyenes tömeges részvételnek nem csupán az nem volt soha híjával, aki erre méltó volt, hanem az sem, aki ezt kívánta. (70) Azonban sokan kísérgették. Bizonyítsd be, hogy díjazás fejében; akkor elismerem, hogy bűncselekmény. Ennek híján pedig miért kárhoztatod? XXXIV. "Mi szükség van" mondja "a kísérőkre?" Tőlem kérdezed, hogy mi szükség arra, amit mindig is igénybe vettük? A szegény sorsú embereknek egyetlen lehetőségük van arra, hogy rendüinknek valamilyen szolgálatot tegyenek, vagy viszonyozzanak: jelöltségünk idején nyújtott fáradozásuk és kíséretük. Nem lehetséges ugyanis, és kérni sem szabad sem tőlünk, sem a római lovagoktól, hogy jelölt barátaikat egész álló nap kísérjék; ők, ha otthonunkban felkeresnek, ha olykor elkísérnek a Forumra, ha egy oszlopsornyi távra méltatnak, már úgy vélhetjük, hogy gondos figyelemben és megbecsülésben részesítettek; alacsony sorú és nem elfoglalt barátaink sajátja,

akik nagy számban állnak a derék és segítőkész férfiak rendelkezésére. (71) Ne vedd hát el az alacsony rangú emberektől szolgálatuk e gyümölcsét, Cato; engedd meg, hogy akik mindent tőlünk remélnék, azok is bírjanak valamivel, amit nekünk nyújthatnak. Ha a szavazatukon kívül semmi egyebük nem volna, úgy hálájuk, szavazatuk ellenére keveset érne; s végül ők, amint maguk szokták mondani; nem védhetnek bennünket a bíróságon, nem vállalhatnak értünk kezességet, nem hívhatnak meg otthonukba, s mindezt tőlünk várják, s úgy vélik, hogy azt, amit tőlünk kapnak, csak e fáradozásokkal egyenlíthetik ki. Ezért álltak ellen mind a lex Fabiának, ami a kísérek számát korlátozta, mind annak a senatusi határozatnak, amely L. Caesar consulsága idején született.⁹⁴ Nincsen ugyanis oly büntetés, ami az alacsony sorú emberek igyekezetét a szolgálat e régi szokástól eltántoríthatná. (72) „Viszont kerületenként helyeket osztottak ki a látványosságokra és sokakat nyilvánosan lakomára hívtak.” Ezt ugyan, bírák, Murena egyáltalában nem tette, barátai azonban szokás szerint és mértékkel megtették; mégis e dolog maga figyelmeztetőleg emlékeztet arra, Servius, hogy e panaszokat a senatusban előadván hány szavazatot vitt el tőlünk. Volt-e azonban akár a mi, akár apánk korában oly idő, amikor ez legyen bár akár választási vesztegetés, akár bőkezűség, ne történt volna meg, hogy a cirkuszban és a fórumon helyet biztosítsunk barátainknak és kerületi szomszédainknak?⁹⁵ Az alacsony sorú emberek kerületi szomszédaitól ezt ősi hagyomány szerint kapták...

XXXV. (73) ...s a mesteremberek vezetője egyszer színházi helyet ajándékozott kerületi szomszédainak, milyen határozatot kell hozni azon előkelő férfiak ellen, akik a cirkuszban teljes páholyokat rendeztek be kerületi szomszédaik kedvéért? Mindezen a kísérek, a cirkuszi előadásokat és a lakomákat illető vádak a tömeg a te alkalmatlan és túlzott igyekezednek tulajdonítja, Servius; ezeket illetően pedig Murenát a senatus tekintélye védi. Hogyhogy? Vajon a senatus büntettnek véli, ha valakit fogadni kivonulnak? Nem, de ha pénzért. Bizonyítsd be! Ha sokan kísérik? Nem, csak ha fizetik őket. Leplezd le! Ha az előadásra helyeket, vagy a lakomára meghívást adnak? A legkevésbé sem, kivéve, ha sokaknak. Mit jelent, hogy sokaknak? Mindenkinék. Tehát ha L. Natta, ezen előkelő származású ifjú, akiről látjuk, hogy már most milyen tehetség, s hogy milyen férfivá fog válni,⁹⁶ a lovagi centuriák körében e baráti szívességgel és a jövőre nézve is kedves akart lenni, úgy ezt nem lehet mostohaapjának hibájául vagy bűnül felróni, sem ha egy Vesta-szűz, Murena közeli rokona lemondott a javára helyéről a gladiátor játékoknál, nemde ő is tisztességesen járt el, Murena pedig mentes e hibától. Mindezen dolgok rokoni szívességek, az alacsony sorúaknak juttatott kedvezmények és a jelöltekre rótt kötelezettségek.⁹⁷

(74) Velem azonban zordan és sztoikusán érvel Cato, nem tartja helyesnek, hogy a jóakaratot vendéglátással szerezzük meg, és azt állítja, hogy az emberek ítéletét tisztségekre pályázván nem szabad szórakozásokkal megvesztegetni. Tehát ha valaki jelöltsége okán meghív asztalához, azt el kell ítélni? „Természetesen” mondja ő; „azáltal pályázol a legfőbb hatalomra, a legnagyobb tekintélyre, az állam kormányzására, hogy az emberek érzékeinek kedvezel, kedélyüket elbájolod, és szórakozásokat nyújtasz nekik? Vajon” mondja „a kerítés jutalmát kérted a kényágyó ifjúság egy csapatától, vagy a földkerekség feletti hatalmat a római néptől?” Rettenetes beszéd; viszont mind a gyakorlat, mind az élet, mind a szokás, mind pedig maga az állam elutasítja. Ugyanis sem a spártaiak, ezen életmód és beszéd szerzői, akik mindennapi étkezéseiknél fapadokon fekszenek, sem pedig a krétaiak, akik közül fekvő még senki sem étkezett, nem tartották kézben jobban államukat, mint a római nép, amely elválasztotta egymástól a szórakozás és a munka idejét; az előbbiek közül az egyiket seregünk

egyetlen megjelenésre megsemmisítette, a másik hatalmunk védelme alatt őrzi életmódját és törvényeit.⁹⁸ XXXVI. (75) Ezért, Cato, ne korhold túlonúl szigorú beszéddel őseink hagyományait, amelyeket maga a gyakorlat és birodalmunk hosszú fennállása igazolt. Élt egy ugyanilyen felfogású, művelt férfiú apáink idejében, a tiszt és nemes ember, Q. Tubero. Amikor Q. Maximus nagybátyja, P. Africanus tiszteletére a római nép számára halotti tort adott, őt kérte fel Maximus, hogy rendezze be az ebédlő szobát, lévén Tubero ugyanazon Africanus nőtestvérének a fia.⁹⁹ E felette művelt és sztoikus ember pedig pun fapadokat takart be kecskebőrökkel, és samosi agyagedényeket tett ki, mintha bizony a cinikus Diogenes halt volna meg, nem pedig az isteni férfiú, Africanus halálának adnák meg a tisztességet; mikor pedig temetésének napján Maximus mondta el a gyászbeszédet, halát adott a halhatatlan isteneknek, hogy e férfiú éppen ebben az államban született; ugyanis szükségképpen oda jutott volna a világalom, ahol ő élt volna. Africanus gyászünnepén a római nép igen zokon vette Tubero e fonák bölcsességét, (76) s így e felette becsület embert és kiváló polgárt, noha L. Paulus unokája és amint mondtam P. Africanus nőtestvérének a fia volt, e kecskebőrök elűrték a praetorságtól.¹⁰⁰ A római nép gyűlöli az egyéni fényűzést, de kedveli a közösségi pompát; nem szereti a pazarló lakomákat, de a kicsinyes fukarságot még sokkal kevésbé; különbséget tesz a kötelezettségek és alkalmak, a munka és szórakozás váltakozása között. Ugyanis azt mondod, hogy egy tisztesség elnyerésében semmi mással, csak és kizárólag az arra való érdemességgel szabad az emberek véleményét befolyásolni, ezt pedig te magad, aki arra a legérdemesebb vagy, sem tartod be. Hiszen miért kérsz arra bárkit is, hogy támogasson, és segítségre legyen? Engem arra kérsz, hogy oltalmazhass, s hogy bízzam rád magamat. Hogyan? Erre neked kell megkérned engem, vagy inkább nekem kellene téged, hogy érdekében fáradságot és veszélyt vállalj magadra? (77) Mire való, hogy van egy rabszolgád, aki megnevezi az embereket? Ebben vagy csalsz, vagy ámítsz. Ugyanis, ha úgy tisztességes, hogy a polgárokat a nevükön köszöntsd, szégyenletes, hogy egy rabszolga jobban ismeri őket mint te. Ha pedig ismered, mégis e figyelmeztetésre kell jelöltként köszöntened őket, mintha bizonytalan volnál? Mi volna, ha – noha figyelmeztettek – mégis úgy köszöntened őket, mintha biztosan ismernéd őket? Mi volna, ha – miután megválasztottak, sokkal hanyagabban köszöntened őket? Mindez, ha az állami gyakorlat szerint ítéled meg, helyes; ha viszont bölcsleted alapelvei szerint akarnád lemérni, felette helytelennek bizonyulna.¹⁰¹ Ezért nem szabad a római néptől az ünnepi játékok, a gladiátori küzdelmek és a lakomák – mindezeket őseink rendezték így – hasznaitól, sem a jelölteket azon jótékonykodástól, amely inkább a nagylelkűséget, mint a vesztegetést jelzi, megfosztani.

XXXVII. (78) Téged viszont az állam érdeke indított a vádemelésre. Elhiszem, Cato, hogy e szándékkal és e meggyőződéssel jöttél ide; ám botorságból hibázol. Amit én teszek, bírák, azt egyfelől a L. Murenához fűződő barátságom és az ő tekintélye miatt teszem, másfelől kijelentem és ünnepélyesen kinyilvánítom, hogy a béke, a nyugalom, az egység, a szabadság, a jólét, vagyis mindannyiunk érdekében teszem. Hallgassatok, hallgassatok a consulra, bírák, aki éjt nappallá téve az állam javán gondolkodik. Semmi fennhéjázót nem mondok, csupán elmondom: nem nézte le és vetette meg annyira L. Catilina a köztársaságot, hogy úgy vélje, azon sereggel, amelyet magával vitt tönkre tudja tenni az államot. E bűn ragálya messzebbre elhat, mint azt bárki is gondolná, és többeket illet. Idebenn, idebenn van – mondom – a trójai faló;¹⁰² ám az, amíg én vagyok a consul, nem fog álmotokban legyőzni benneteket.¹⁰³ (79) Azt kérdezed tőlem, vajon Catilinától félek-e. Egyáltalán nem és gondoskodtam arról, hogy senkinek se kelljen félnie tőle, azt mondom azonban, hogy seregeitől, amelyeket itt látok,

valóban félnünk kell; nem annyira L. Catilina hadseregétől kell tartani, mint inkább azoktól, akik azt állítják magukról, hogy elhagyták seregét. Nem hagyták el ugyanis, hanem Catilina hagyta hátra őket barlangjaikban és leshelyeiken, fejünket és torkunkat fenyegetendő. S ezek azt akarják, hogy egy becsületes consult és derék hadvezért, akit természete és életpályája összekapcsolt az állam üdvével, a város őrizetétől és az állam védelmétől ítéletek elűzzön. Fegyverüket és vakmerőségüket visszavertem a Mars mezőn, meggyengítettem a Forumon, s gyakran még saját otthonomban is legyőztem, ha ezeknek az egyik consult kiszolgáltatók, bírák, úgy sokkal többet értek el a ti ítéletek, mint saját kardjuk segítségével. Igen fontos az, bírák, amit én sokak tiltakozása ellenére elértem és keresztülvittem, hogy január elsején államunkban két consul legyen hivatalban. (80) Ne gondoljátok, hogy ezek jelentéktelen tervekkel, vagy megszokott módszerekkel fognak élni. Nem egy elvetemült törvényre, egy veszedelmes koncra, nem az állam valamely már ismert romlására törnek. Ebben az államban, bírák, terveket fogalmaztak meg a város lerombolására, a polgárok lemészárlására, a római nép eltörlésére. És mindezt polgárok, hangsúlyozom polgárok, ha e névvel még illetni szabad őket gondolják és gondolták ki hazájuk ellen. Terveiket én nap, mint nap keresztülhúzom, merészségüket megtöröm, gazságuknak ellenállok. Ám figyelmeztetlek benneteket, bírák: consulságom már végéhez közeledik; ne vegyétek el gondosságom helyettesét; ne fosszatok meg attól, akinek sértetlenül át kívánom adni az államot, amelyet még oly súlyos veszedelmekből kell kimentenie!

XXXVIII. (81) S hogy e szerencsétlenségekhez még mi járul, nem látjátok, bírák? Téged, téged hívlak fel, Cato; nem látod előre hivatali éved viharát? Ugyanis már a tegnapi gyűlésen felhangzott a megválasztott tribunus hivaltársad vészterhes szava; ellene volt okos szándékos és volt minden derék ember előrelátó, akik felkértek, hogy vállald el a tribunusi jelöltséget.¹⁰⁴ Mindaz, amit e három évben szíttottak már attól az időtől fogva, amikor – amint tudjátok – L. Catilina és Cn. Piso elhatározta a senatus kiirtását, mindez e napokban, e a hónapokban, ebben az időben robban ki. (82) Hol az a hely, bírák, hol azon idő, nappal és éjszaka, amikor nem kell ezek cselvetései és fegyverei elől nem csupán saját elhatározásomból, hanem sokkal inkább isteni tanácsra elmenekülnöm és elrohannom? Ezek azonban nem saját magam miatt akarnak megölni, hanem az éber consult akarják az állam őrhelyéről eltávolítani; s éppen így el akarnának távolítani téged is, Cato, valamely módon, ha tehetnék; hidd el nekem, ezen igyekeznek és fáradoznak. Látják, hogy mily jelentős a bátorságod, tehetséged és tekintélyed, s hogy az állam mily hathatós védelmet nyer személyedben; ám úgy vélik, hogy miután a consuli tekintély segítségével megfosztották erejétől a tribunusi hatalmat, akkor téged – lévén fegyvertelen és gyenge – könnyebben legyőzhetnek. Attól ugyanis, hogy utólag választanak még egy consult, nem tartanak. Látják, hogy ez hivaltársaid hatalmában állna; s azt remélik, hogy D. Silanust, e jeles férfit a hivatali társ, téged a consul, az államot pedig védelem híján megkaparinthatják. (83) E jelentős körülmények és nagy veszélyek közepette a te feladatod, M. Cato, akiről úgy vélem, hogy nem saját, hanem hazád javára született, hogy felismerd, mi forog kockán, s hogy megtartsd segítődet, védelmeződet és társadat az állam irányításában, egy nem önérték vezérelte consult, egy consult – leginkább ezt követeli meg a kor – akit sorsa a nyugalom fenntartására, tudása a hadviselésre, tapasztalata és bátorsága bármely tetszőleges tevékenységre képesít.

XXXIX.¹⁰⁵ Ám e döntés feletti teljes hatalom a tiétek, bírák; az egész államot ti irányítjátok, ti kormányozzátok. Ha L. Catilina azon elvetemült emberek tanácsával, akiket magával vitt e perben ítélkezhetnék, elítélné L. Murenát, ha megölhetné meggyilkolná. Ke-

resik ugyanis annak a módját, hogy az államot megfosszák támaszától, hogy az őrzőjévé szembeszálló hadvezérek száma csökkenjen, s hogy a néptribunusok nagyobb hatalomhoz jussanak azáltal, hogy a kiobbantani szándékolt lázadás és viszály ellenfelét elűzik. Ítélnék-e tehát a legelőkelőbb rendekből választott kiváltképp becsületes és felette bölcs férfiak ugyanúgy, ahogy e legelvetemültebb bűnöző, az állam ellensége ítélné.¹⁰⁶ (84) Higgyétek el nekem, bírák, hogy e perben nem csupán L. Murena, hanem saját sorsotok felől is döntést hoztok. Végveszélyben vagyunk; semmi sincs már, amibe kapaszkodhatnánk, vagy amire zuhanásunkban támaszkodhatnánk. Nem csupán azon erőforrásokat nem szabad gyengíteniünk, amelyek még megvannak, hanem ha lehetséges, újakat is kell szereznünk. Az ellenség ugyanis nem az Aniónál van, ami a pun háború legsúlyosabb veszedelmének tűnt,¹⁰⁷ hanem a városban, a Forumon (ó, hatalmas istenek! ki sem mondhatjuk anélkül, hogy fel ne jajdulnánk); egynehány ellenség magában államunk szentélyében, egynémely – hangsúlyozom – magában a Curiában van jelen. Adják az istenek, hogy hivatalársam, ama legbátrabb férfiú, Catilina elvetemült gazságát fegyverrel elfojtsa! Én pedig polgári hivatalt viselven a ti és minden derék ember segítségével fogom e megfogant veszedelmet, amellyel az állam vajúdik, határozott szándékkal megsemmisíteni és feltartóztatni. (85) Ám mi lesz akkor, ha mindez kezünkől kicsúszván a következő évre is átgűrűzik? Csak egyetlen consul lesz, s őt sem a háború irányítása, hanem hivatalársának utólagos válaszára foglalja majd le. Már most vannak, akik ebben meg akarják akadályozni ... Catilina e rettentő és fertelmes ragálya kitör majd ... amely (most) fenyeget;¹⁰⁸ a várossal határos területeken üti fel majd a fejét hirtelen; a főtéren az őrzőjé, a Curiában a rettegés, a Fórumon az összeesküvés, a Mars mezőn a hadsereg s a földeken a pusztítás fog uralkodni; mindenütt és mindenhol fegyvertől és lángoktól kell majd félnünk; azonban mindezt, amit már régóta készítenek elő, ha az állam nem lesz híjával a védelemnek, a magistratusok intézkedéseivel és a magánemberek igyekezetével könnyen lebíráhatjuk.

XL. (86) Mivel így állnak a dolgok, bírák, egyfelől az állam érdekében, amelynél senki számára sem lehet semmi fontosabb, az általam az állam ügyeiben tanúsított és számotokra szintén ismert legnagyobb gondosság alapján intelek, a consuli tekintélynél fogva buzdítalak, és a veszély nagyságánál fogva felszólítalak benneteket, hogy gondoskodjatok a nyugalomról, a békéről, a magatok és minden polgár életének megmentéséről; másfelől ugyancsak én, a védő és a barát kötelezettségétől indítva könyörögve kérlek benneteket, bírák, hogy e szerencsétlen, mind testi betegségtől, mind lelki fájdalomtól meggyötört ember, L. Murena friss örömét ne döntsétek romba új siralommal. Az imént még a római nép legnagyobb elismerésével kitüntetett, szerencsés férfiúnak tűnt, mivel elsőként szerezte meg régi családja, s elsőként ősi városa számára a consuli tisztséget;¹⁰⁹ most ugyanő ínségtől és nyomorúságtól sújtottan, könnyektől és gyásztól megtörtén hozzátok könyörög, bírák, jó akaratotokra hivatkozik, irgalmatokért eseng, s tekintetét hatalmatokra és segítségetekre szegezi.¹¹⁰ (87) A halhatatlan istenekre, bírák, ne fosszátok meg e tisztséggel együtt, amellyel nagyobb tekintélyt vélt elérhetni, egyéb korábban szerzett tekintélyétől, minden méltóságától és javától. S L. Murena kér és könyörög hozzátok így bírák: ha senkit nem bántott meg igazságtalanul, ha senki fülét vagy lelkét nem sértette meg, ha senki számára, hogy csak a legenyhébbet mondjam, sem otthon sem a katonaságban nem volt gyűlöletes, adjatok helyt a szerénységnek, menedéket az elgyötört léleknek és segítséget a tisztességnek. A consulus elvesztésének nagy részvétet kell kiváltania, bírák; ugyanis a consulatussal együtt mindentől megfosztjátok; ezekben az időkben pedig a consuli tisztség semmilyen irigységet nem válthat ki, ki van szol-

gáztatva ugyanis a lázadók bandáinak, az összeesküvők ármányának, Catilina fegyvereinek, s egymagában ki van téve minden veszedelemnek, s minden igazságtalanságnak. (88) Hogy miért kellene Murenát vagy bármelyikünket e ragyogó consuli tiszttség miatt irigyelni, nem látom, bírák; ami pedig számalomra méltó az mind nekem a szemem előtt lebeg, mind pedig ti láthatjátok és megérthetitek. XLI. Ha – Iuppiter óvjon a baljós előjelektől! – kemény ítélettel sújtjátok Murenát, hova forduljon e nyomorult? Otthona felé? Hogy atyja, e felette kiváló férfiú képmását,¹¹¹ amit néhány nappal ezelőtt örömnépén babérral megkoszorúzza szemlélhetett, a szégyentől eltorzulva, s gyászban lássa meg? Avagy anyjához, a boldogtalanhoz, aki még az imént fiát, mint consult ölelhette kebelére, s aki most azért gyötrődik és aggódik, nehogy ugyanőt kevéssel később minden méltóságától megfosztva kelljen viszontlátnia? (89) De mit emlegetem anyját vagy otthonát annak, akit a törvény új büntetése mind otthonától, mind szülőjétől, mind pedig összes szeretteinek társaságától és látásától megfoszt?¹¹² Száműzetésbe megy tehát a nyomorult? Hová? Keletre, ahol sok éven át alvezér volt, hadat vezetett és hatalmas tetteket vitt végbe? Ám nagy fájdalom ugyanoda, ahonnan nagy dicsőséggel távoztunk gyalázzal visszatérni. Vajon a világ ellenkező részén rejtezzon el, hogy akit az Alpokon túli Gallia nemrég főhatalommal felruházva legnagyobb örömmel látott, azt gyászoló és lesújtott száműzötként lássa viszont? S e tartományban milyen lelki állapotban fog fivérével, C. Murenával találkozni? Mily nagy lesz egyikük fájdalma, másikuk levertsége, s mindkettejük panasza, s mily nagy a szerencse és a hír fordulata, lévén, hogy ahol néhány nappal korábban a hírnökök és a levelek azt ünnepelték, hogy Murenát consullá választották, és ahonnan hívek és barátok szerencsekívánataikat kifejezendő igyekeztek Rómába, ott hirtelen ő maga jelenne meg saját balsorsa hírnökeként! (90) Ha mindez keserű, ha nyomorúságos, ha gyászos, ha felette idegen, könnyöületességektől és irgalmatoktól, bírák, úgy őrizzétek meg a római nép kitüntetését, adjátok vissza az államnak a consult, adjátok meg e kegyet Murena becsületének, halott atyjának, nemzetségének és családjának, s Laviniumnak, e felette tisztos városnak, amelyet e perben nagy számban képviselve és súlyos gyászban láttatok. Ne ragadjátok el Iuno Sospita ősi kultuszától, amit minden consulnak el kell látnia épp ezen, eredetét tekintve ahhoz (ti. a kultuszhoz) oly közel álló consult!¹¹³ Ha ajánlásomnak van valamelyes súlya, vagy megerősítesemnek valamelyes tekintélye, akkor úgy ajánlom nektek én Murenát, mint consul a consult s ünnepélyesen ígérem, hogy szenvedélyesen vágyik a nyugalomra, serény támasza lesz a derekának, ádáz ellenfele a lázadásnak, a legbátrabb vezér a háborúban, s halálos ellensége ezen összeesküvésnek, amely most az államot megrengeti.

JEGYZETEK

¹ Itt mondok köszönetet Maróti Egon professzor úrnak a fordítás lektorálása során nyújtott értékes segítő javaslataiért. A fordítás alapjául a következő kiadás szolgált: M. Tulli Ciceronis scripta quae manserunt omnia. Recognovit F. W. Mueller. Lipsiae. In Aedibus G. B. Teubneri. MCMIV.

² Ehelyütt feleslegesnek tűnik a pro Murenához – annak történeti és jogtörténeti hátterét bemutatandó – bevezetést fűzni, lévén hogy ezt mind e folyóirat hasábjain, mind egybeült napvilágot látott tanulmányaimban megtettem: Nótári T., Studiorum atque artium contentio (Cic. Mur. 22–30), Aetas 1999/1–2. 224–243. – Auloedi et citharoedi (Cic. Mur. 29), Belvedere Medidionale 1999/7–8. 92–96. – Servius Sulpicius orator, Belvedere Meri-

dionale 2000/5-6. 103-105. – Quaestio de ambitu, Collega (Az Accursius Jogász Egylet folyóirata) 2001/5. 43-48. – Megjegyzések Cicero pro Murenájának történeti háttéréhez, Belvedere Meridionale 2001/5-8. 127-137. – Jogtudomány és retorika, Cicero pro Murena 26, Jogtudományi Közlöny 2001/12. 470-483. – Jogtörténeti megjegyzések Cicero pro Murenájához, www.extra.hu/jesz (Jogelméleti Szemle) 2001/IV. – M. Porcius Cato alakja Cicero pro Murenájában (Cic. Mur. 58-66), Belvedere Meridionale 2002/3-4. 105-114. – De oratoris perfecti institutione, Collega (Az Accursius Jogász Egylet folyóirata) 2003/3. 47-54.

- ³ A bírák jószándékának a megnyerésére irányul (vö. de inv. 1, 23; ad Her. 1, 7) azon utalás, amellyel Cicero a választást mint az istenek közreműködésével végrehajtott vallási aktust állítja be, amelyet a törvényszéki eljárás nem kérdőjelezhet meg. A beszéd kezdetén Cicero másutt is alkalmazza az istenek felé forduló fohász eszközt, pl. Rab. perd. 5. Ez annál is inkább jellegzetesen római szónoki toposznak tűnik, mivel a magistratusnak a népgyűlés előtt tartandó beszédeit is imádsággal kell kezdenie – Li. 39, 15, 1; ad Her. 4, 68; Plin. paneg. 1, 1; 63, 2.
- ⁴ A vádlott ügyének és az állam javának az összekapcsoló és ezáltal a bírák feladatát az isteni szféra közelébe emelő fordulattal találkozhatni még Rab. perd. 5; div. Caec. 9; Flacc. 3; Sest. 1. 5; Rosc. Am. 29.
- ⁵ Utalás Cato később még bírálendő sztoicizmusára és ebből fakadó merevségére és szigorára, vö. Lucan. 9, 556.
- ⁶ A rectum itt ugyan a filozófiai értelemben vett helyes cselekvést jelöli, azonban nem kizárólag a sztoikus katorthóma, vagyis a kizárólag a bölcs számára fenntartott tökéletes viselkedés szinonímájaként – vö. De off. 1, 8.
- ⁷ Cato ellenvetése nem annyira jogi, mint inkább morális természetű lehetett, hiszen számos esetről tudunk, amikor valamely magistratura viselője sikerrel vállalta, és látta el egy adott büntetőügy vádlottjának a védelmét; így például Cicero consulként védte C. Rabirium, praetorként Fundaniust és Cluentium.
- ⁸ A dolgok legősibb felosztása a római jog szerint a res mancipi – res nec mancipi csoportosítás volt, ami arra utalt, hogy bizonyos dolgokat csak az ősi, ünnepélyes ügylettel, a mancipatióval lehetett átruházni (Gai. 2, 22), a forrás szerint (Ulp. 19, 1) res mancipinek számított az itáliai földön fekvő telek, a mezői telki szolgalmak, a rabszolgák, és az igavonásra és teherhordásra szolgáló állatok, vagyis a marhák, öszvérek, lovak és szamarak (Földi A. – Hamza G., A római jog története és intézményei, Budapest 2003. Nyolcadik kiadás. 279.). A mancipatióval történő átruházás (leírását l. Gai. 1, 119 – 122; Földi – Hamza 320.) az eladó, a vevő, öt római polgár tanú és egy mérlegtartó jelenlétében, bizonyos rituális mondatok és gesztusok alkalmazásával zajlott le. (A mancipatio kérdésköréhez bővebben l. K. F. Thormann, Der doppelte Ursprung der Mancipation, München 1943.; Visky K., Mancipatio rei nec mancipi, Antik Tanulmányok 4 (1957); P. Fuentesca, Mancipium – mancipatio – dominium, Labeo 4 (1958); C. S. Tomulescu, Les rapports de la 'mancipatio' et de la monnaie dans l'ancien droit romain, RIDA 16 (1969); Diódsi Gy., Ownership in Ancient and Preclassical Roman Law, Budapest 1970.) Az így átruházott tárgyakért az eladó jogszavatossággal, evikciós szavatossággal tartozott, vagyis a vevő, abban az esetben, ha tőle a megvásárolt dolgot valaki el akarta perelni, a jogelőd segítségét kérhette; ha a segítség eredménytelen maradt, és tőle a dolgot elperelték, úgy az eladó az actio auctoritatis nevű kereset alapján duplummal felelt (Földi-Hamza 517.). Ezen, a ius civile köréből kölcsönzött példát alkalmazza Cicero a Murenának átadandó consulatusra saját szerepét a mancipatiós ügylet eladójához hasonlítva.
- ⁹ A közelet és a hajózás veszélyeinek és viharainak egybevetése számos alkalommal olvasható mind Cicerónál, mind más antik szerzőknél – Caecin. 88; Pis. 20; dom. 24; de orat. 1, 1; Fat. 8; Tusc. 3, 34; 5, 113; prov. cons. 38; Planc. 11; Liv. 21, 26, 5; Caes. b. G. 4, 28, 1.
- ¹⁰ Utalás az ambitus szigorúbb szankcionálását célzó, Cicero által kezdeményezett, a bevezetőben

bővebben taglalt *lex Tulliára*.

- ¹¹ Cicero egybeütt is utal az általa gyakorolt *misericiordiára* (Sull. 1, 18; Catil. 1, 4; 2, 6; 4, 11), és máshol is szívesen alkalmazza a színházhoz kapcsolódó metaforákat (Cael. 8; Brut. 317; Sull. 8; Verr. 2, 109; Caecin. 14; Phil. 6, 2; De off. 1, 97).
- ¹² Cicero ugyan többször is említést tesz az őt Murenához fűző szoros és régi barátságról (10. 78), azonban ennek hátteréről nem tudunk meg többet.
- ¹³ Utalás a *respondere*, vagyis a nyilvános szakvéleményadás jogász feladatára – ezen kívül már a préklasszikus korban kialakultak az egyéb jogtudói tevékenységek: a *cavere* keretében kioktatta a feleket az alkalmazandó performulák tekintetében, az *agere* révén a perbeli cselekményeket irányította, a *consulere* címén pedig a jogképző magistratusokat látta el tanácsokkal (De orat. 1, 48. 212; Földi–Hamza 86.). Ehhez bővebben l. Pólay E., A római jogászok gondolkodásmódja, Budapest 1988.; W. Kunkel, Das Wesen des 'ius respondendi', ZSS 66 (1948).
- ¹⁴ A *narratio* hiányzik – mint általában az *ambitusszal* kapcsolatos perekben –, az ellenfél állításainak cáfolata a *probatio/argumentatio* keretében történik (az *argumentatio* szónoklattani jelentőségéhez l. de inv. 1, 34–96; ad Her. 1, 18–27; 2, 2–46; 3, 2–10). Az említett három rész a következőképpen oszlik meg: *reprehensio vitae* (11–14), *contentio dignitatis* (15–53), *crimina ambitus* (54–77).
- ¹⁵ A római szónoki gyakorlat – amint ezt Cicero beszédeiből láthatjuk – nem csupán az adott ügyszorosan hozzátartozó tényeket és érveket vonultatja fel a *vita ante acta* tárgyalása során, hanem a bírakat meggyőzendő mentül szélesebb körű személyiségképet igyekszik adni (W. Stroh, Taxis und Taktik in Ciceros Gerichtsreden, Stuttgart 1975. 250skk.).
- ¹⁶ A Mithridates ellen viselt második háború (i.e. 83 – 81) csupán igen szerény eredményt hozott, Sulla azonban triumphusszal jutalmazta. A triumphushoz bővebben l. W. Ehlers, Triumphus, Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft VII A, 1939, 493–511; H. S. Versnel, Triumphus, Leyden 1970; M. Lemosse, Les éléments techniques de l'ancien triomphe romain et le problème de son origine, In: Aufstieg und Niedergang der römischen Welt, herausgegeben von H. Temporini, Berlin–New York 1972. 442–453.
- ¹⁷ A sértő megjelölésnek szánt *saltator* kifejezéssel számos esetben találkozhatni a *corpus Cicero-nianumban*: Verr. 3, 23; Cat. 2, 23; Pis. 22; dom. 60; Planc. 87; Phil. 5, 15; Deiot. 26.
- ¹⁸ A vád (*accusatio*) és a rágalom (*maledictio*) ellentétének toposzához l. Cael. 6. 30; Planc. 30; Font. 37.
- ¹⁹ A *probatio* mint *contentio dignitatis* (15–53) a választási vesztegetés vádjával indított pereknek jellegzetes eleme, így pl. Planc. 7–30. 58–67.
- ²⁰ Sulpicius nagy valószínűséggel saját nemesi származását hangsúlyozta, Murenát pedig *homo novusként* jellemezte; a *nobilis* és a *homo novus* fogalmak sohasem nyertek egyértelmű meghatározást, *nobilisnek* általában azon család tagja számított, amelyből valaki már *ius imaginummal* járó *curulisi* hivatalt ért el, *homo novusnak* pedig legtöbbször a *senatusi* arisztokrácián kívül álló gensnek tagja. (T. Mommsen, Römisches Staatsrecht, Leipzig 1887. III. 462.; M. Gelzer, Die Nobilität der römischen Republik, Stuttgart 1983. 40.)
- ²¹ Sulpicius nagyapja még senator volt, azonban nem ért el magasabb posztot a *cursus honorum*ban, apja pedig már a *senatusba* sem jutott be.
- ²² Q. Pompeius Rufus, 141-ben consul, 131-ben (*plebeiusként* az első) censor, Hispaniában ért el katonai sikereket – Cicero a jelentősebb *homines novit* felsoroló katalógusába is bevette: Verr. 5, 181; Brut. 96. M. Aemilius Scaurus, 115-ben consul, 109-ben censor, patriciusi nemzetségből származott, de ősei három generációra visszamenően nem viseltek magistraturát.
- ²³ Hasonló felsorolásokat l. Verr. 5, 180; Sull. 23; Planc. 12. M. Curius Dentatus, consul 290-ben, 275-ben és 274-ben, censor 272-ben (bővebben l. F. Münzer, Curius Nr. 9. RE IV.

1901. 1841skk.), M. Porcius Cato, consul 195-ben, censor 184-ben (bővebben I. R. Helm, Porcius Nr. 9. RE XXII. 108skk.), Q. Pompeius I. fent, Marius első consulatusa 107-ben, hetedik consulatusa 86-ban volt, T. Didius, consul 98-ban (bővebben I. F. Münzer, Didius Nr. 5. RE V. 1903. 407skk.), C. Caelius Calvus, consul 94-ben (bővebben I. F. Münzer, Coelius Nr. 12. RE IV. 1900. 195sk.).

- ²⁴ Mind Sulpicius, mind Murena 75-ben viselte a quaesturát; a quaestorokat a comitia tributa választotta oly módon, hogy a harmincöt tribus egyidejűleg, de elkülönítve szavazott, legfeljebb annyi szavazatot lehetett leadni, ahány quaestort választottak, vagyis huszat. A tribusok szavazataikat egy előre meghatározott sorrendben adták le, s amint egy jeölt megkapta a tizennyolc szavazatot, kihirdették megválasztását (renuntiaio). Ezek szerint Sulpicius előbb szerezte meg a szavazatok többségét, mint Murena. (Ehhez I. Mommsen, Staatsrecht III. 397skk.)
- ²⁵ A jogtudomány és a katonai pálya összevetéséhez Cicerónál lásd a bevezetőt.
- ²⁶ A szellemi tevékenység, tanulás ideje már az ókorban is gyakran az éjszaka volt: Brut. 308; Phil. 2,20. Cicero Demosthenes példáját is említi: Tusc. 4,44 – a jogászhoz hasonlóan a patronusnak is korán kellett kelnie a cliensek salutatioja miatt, Cicero érezhetően nem rajongott e szokásért: Att. 1, 18, 1. A vigilatio iurisconsultorumról a jogi források is hirt adnak: C.Th. 6, 35, 7; C. 3, 35 pr. Az advocatus köztudottan az első kakasszóra kelt: Hor. Sat. 1, 1, 9; Epist. 2,1,10; Mart. 4, 8, 1. Cicero tehát példait a hallgatóság számára is jól ismert területről, Róma mindennapi életéből veszi. A bucina megfújása nem csupán a támadás megkezdésének (Serv.Aen. 11, 474), hanem a napszakok, s általában az idő múlásának a jelzésére is szolgált a katonai életben: Liv. 7, 35, 1; Petron. 74, 2.
- ²⁷ A kereset felállítása (actionem instituere) jogi terminus, vö. Gai. D. 9, 4, 1; Paul. D. 11, 1, 12, 1. A préklasszikus jogtudomány korára a jogtudósi tevékenység négy iránya elkülönült: cavere, agere, consulere, respondere (ezek közül Cicero háromat említi: De orat. 48. 212). A cavere tevékenységi körben a jogtudós kioktatta a feleket az alkalmazandó formulák tekintetében. (Földi – Hamza 86.) A cavere terminust Cicero a jogászokkal folytatott tréfálkozásban többször használja: Ad fam. 3, 1, 3; 7, 6, 2. A capere törvény előtti csalást, becsapást is jelent decipere értelemben vö. Plaut. Capt. 255; De off. 3, 70. Az esővíz távoltartása az actio aquae pluviae arcendae utal, amellyel a szomszédnak az esővíz természetes lefolyását gátló létesítményei, épületei ellen lehetett védekezni, ennek alapján in integrum restitutio, kártérítés és cautio volt követelhető (Földi–Hamza 348., bővebben I. D.39.3., és M. Sargenti, L'actio aquae pluviae arcendae, Milano 1940.). A birtokhatárok kiigazítása utalás az actio finium regundorumra, az osztási keresetek egyikére, ugyanis a telkeket eredetileg öt lábnyi confinium választotta el egymástól, amennyiben ezt illetően vita merült fel (controversiae de fine) úgy ezen actiót vették igénybe (e jogintézményre már a XII. táblás törvény is utal – VII. 2). Cicero másutt mint a jelentéktelen tyúkpör iskolapéldáját említi: Caecin. 36. Cicero eddig felhozott példái igen kézenfekvőek s a bírák számára ismertek, kettőt a mindennapi római életből, kettőt a törvényszéki nyelvből, kettőt pedig az ismert actiók köréből említ, megadván ezzel a keretet, amelyben a bírakkal és a hallgatósággal a továbbiakban az ügyet láttatni kívánja.
- ²⁸ Ezen kijelentést egyértelműen kizárólag az adott helyzet indokolta, ugyanis Cicero szeme előtt is jónéhány ellenpélda lebeghetett, így például a két Scaevoláé, Manius Maniliusé és Aelius Sextusé, akik mind neves jogtudósok voltak és a consuli tisztséget is betöltötték. Ugyanakkor igaz az, hogy Cicero korában, illetve később egyre kevesebb jogász akarta, és tudta a consuli méltóságot elérni.
- ²⁹ Itt hirtelen végeszakad a res militaris dicsérete, a továbbiakban a harcot az eloquentia teréről folytatja, itt több tapasztalattal és nagyobb hitellel tud szólni. A docere, a delectare és a conciliare ill. permovere a szónok alapvető feladatai – vö. Brut. 82; Or. 69; De orat. 2, 121; 310; Opt. gen. 3. Hasonlóképpen megemlíti a három színteret, ahol a szónok tevékenykedik: a

senatust, a népgyűlést és a törvényszéket.

- ³⁰ Cicero itt az optimaták nézetének megfelelően jellemzi a néptribunusok tevékenységét vö. red. in sen. 11; Rab. perd. 22; Planc. 86; dom. 113; 123.
- ³¹ Cicero ismét Murena származását érinti, amit Servius – maga is homo novus – annak szemére vetett. Saját pályáját, amelyet homo novusként befutott nem csekély büszkeséggel említi e beszédben is; ezen karrier, noha nem példátlan, ám felettébb ritka volt, ugyanis a köztársaság utolsó három századának hatszáz consula között csupán tizenöt homo novus található (Gelzer 162.).
- ³² Köztudott, hogy Rómában a chaldaeusok nem örvendek túl nagy megbecsülésnek (Cato agr. 5.4) , sőt Kr.e. 139-ben egy SC alapján ki is üzték őket Rómából (Val. Max. 1.3.3.). Tevékenységükkel szemben Cicero is fenntartásokkal viseltetik – div. 2, 99. Cicero tehát itt a jogászokat egy rangsorba helyezi az asztrológusokkal.
- ³³ Cicero a Fasti nyilvánossá tétele előtti időszakról beszél. A következő elbeszélés négy rövid főmondata mintegy dokumentumszerű képet kíván nyújtani a Fasti nyilvánosságra hozataláról. Azon kijelentéssel, hogy a pontifexek ezen tudásanyagot saját befolyásuk növelése érdekében tartották titokban általánosan elterjedt és elfogadott véleményt ismétel meg Cicero – De orat. 1.186; Att. 6, 1, 8. Tehát Cicerót itt nem gyanúsíthatjuk elfogultsággal, ill. rosszindulattal. A scriba Cn. Flavius „kivájta a hollók szemét” azaz megfosztotta az élesszerű madarakat látásuktól, tehát még a legravaszabbakat is be tudta csapni. (Adamietz 137.). Ugyanezen sententia máshol is előfordul Cicerónál (Flacc. 46) míg azonban ott jelzi, hogy közmondást fog idézni, addig itt minden átmenet nélkül beépíti az elbeszélés folyamába (Phil. 13, 27; Quinct. 55; Rosc. Am. 37; 100). Leveleire jellemző, hogy átvezetés nélkül idézzen sen-tentiákat: Att. 4, 2, 5; 8, 1; sententiák használatáról az urbanus stílusban vö. De orat. 2, 258.
- ³⁴ Azon vádponttal, hogy a jogászok csupán azért tették szükségtelenül bonyolulttá és homályossá az eljárást, hogy saját befolyásukat növeljék, máshol is találkozunk – De leg. 2, 47.
- ³⁵ Cicero a legis actio sacramento im rem egy a telek vindicatiojában és a per megkezdésében alkalmazott, az i. e. I. századra formalizmusában már elavultnak számító, és így tényleges létjogát veszített részét, mint a Sulpicius ellen intézett enyhébb hangvételű megjegyzések után a iurisprudentia elleni élesebb hangú támadás eszközét használja fel. A legis actio sacramento im rem leírását l. Gai. 4, 16–17.
- ³⁶ E hasonlat nem csupán komikus, hanem dehonesztáló is, mivel Rómában mind a színészek, mind pedig a fuvalások igen csekély megbecsülésnek örvendek vö. Liv. 9, 30, 8.
- ³⁷ Azon kötelezettség, hogy a per tárgya a magistratus előtt legyen, minden dologra vonatkozott, azok esetében pedig, amelyeket különösebb gond nélkül oda lehetett vinni, ezen követelmény változatlan maradt. A telkek és az egyéb, a comitiumra nem vihető dolgok illetve dologösszességek esetére – Gellius szerint azért, hogy az eljárás megfeleljen a XII. táblás törvény előírásának: 6.5a SI (QUI) IN IURE MANUM CONSERUNT, mely szerint a manum conserere aktusának in iure, azaz a törvény előtt kellett lezajlania, mind a magistratus, mind pedig a peres felek kimentek a telekre, hogy ott hajtsák végre a vindicatiót, amivel az adott telek iusszá, törvénykezési hellyé vált. A római terület kiterjesztésével növekedett a magistratusra nehezedő teher, és így a fenti eljárás már nem volt alkalmazható, tehát új megoldást igyekeztek találni: a XII táblás törvény rendelkezésével ellentétben tacitus consensussal a manum conserere aktusát már nem in iure hajtották végre, hanem a felek e célból egymást elhívták a törvény elől, elmentek a telekre, és elvettekonnán egy rögöt, majd elvitték azt Rómába a magistratus elé; ahol végrehajtották a vindicatiót, mintha az egész telek a törvény előtt volna. A manum conserere tehát csupán bizonyos pertárgyak esetén alkalmaztatott, mintegy a vindicatio előkészítéseként.
- ³⁸ Miként a magistratus is megkönnyítette a maga dolgát, úgy a felek is, ha egyetértés állott fenn közöttük azon kérdésben, hogy egy meghatározott telek felől kívántak perelni, magukkal

hozták a telekről a vindicatióhoz majdan szükséges röögöt és a magistratus utasítására csupán színleg távoztak el a törvény elől.

- ³⁹ Ismételt utalás a jogi ismeretek titkosságára, azon beállítás, mely szerint a legis actiók megalkotása a Fasti nyilvánosságra hozatala után s mintegy annak ellenlépéseként történt volna, meglehetősen történetietlen. A corpus Ciceronianumban más nézet is található, így pl. Att. 6, 1, 8.
- ⁴⁰ Az archaikus jogból ered azon szabály, mely szerint a nőknek – életkorukra való tekintet nélkül – gyámság alatt állottak (XII tab. 5, 1), azonban maga Gaius sem tartja teljességgel helytállónak ezen indoklást, hiszen tisztában van azzal, hogy a mindennapi életben a nők is saját maguk intézik ügyeiket: Gai. 1, 190.
- ⁴¹ Cicero itt a coemptio következő formáiról ill. kellékeiről szól: coemptio tutelae evitandae causa, coemptio sacrorum interimendorum causa ill. a coemptio matrimonii causa egy alkatrészéről. A coemptio a házasságkötésnek ill. az ezzel összefüggő férfi hatalom (manus) megszerzésének az ősi időktől kezdve a confarreatio mellett igen elterjedt formája volt. A házasságkötés Mancipatio, illetve színleges eladás (imaginaria venditio) útján történt, ehhez öt felnőtt római polgár tanúnak, egy mérlegtartónak s maguknak a házasulandóknak a jelenléte volt szükség – vö. Gai. 1, 113.
- ⁴² Ezen gondolattal rokon a Cicero által is idézett 'summum ius summa iniuria sententia' (De off. 1. 33), amely szerint gyakorta a szó szerint és szigorúan értelmezett jog vezet a legfőbb jogtalanságra – szó szerinti jogértelmezés ellentétes a jog általános alapelveivel (vö. Celsus D. 1, 3, 17) Ehhez l. J. Stroux, Summum ius summa iniuria, Tübingen 1963.; M. Fuhrmann, Philologische Bemerkungen zur Sentenz 'Summum ius summa iniuria', In: Studi in onore die E. Volterra, II. Milano 1971.
- ⁴³ Utalás az ősi jog házasságkötési szertartásának egy elemére; az auspiciumot és a coena nuptialist a domi deductio követte, amelynek megtörténte után a vőlegény a nyilvánosság előtt megkérdezte a menyasszonyt, hogy ettől fogva hogy hívják, amire a nő az 'Ubi tu Gaius, ego Gaia' feleletet adta – vö. Quint Inst. 1, 7, 28. (Benedek F., A manus-szerzés és a házasságkötés alakszerűségei a római jogban, PTE Dolg. X. 1979. 26.)
- ⁴⁴ A praetori perrend formuláiban szereplő szinonimákat választja ketté Cicero, a megkettőzéseket a jogászok határozatlanságának és döntésképtelenségének tulajdonítja. (A. Bürge, Die Juristenkomik in Ciceros Rede Pro Murena, Zürich 1974. 126.) A praetori perhez bővebben l. L. Wenger, Prätor und Formel, München 1926.; Pólay E., A praetor szerepe a római magánjog fejlődésében, Miskolc 1944.; F. Wieacker, Der Prätor. Gerichtsherrschaft und Rechtsgang, Stuttgart 1961.
- ⁴⁵ A ius civilenek a Római kívüli alkalmazhatóság tilalma Cicero korára már megszűnt, hiszen a szövetséges háború után egész Itália megkapta a római polgárjogot, azon tény pedig, hogy bizonyos időkben a törvénykezés Rómában szünetelt, természetesen nem jelentette azt, hogy a jog erre az időre érvényét, illetve hatályát veszítette volna.
- ⁴⁶ Utalás a legis actiókat leváltó formuláris perre, amelyben immáron az írásbeliség is szerephez jutott, s minthogy a formula szavai nem voltak oly szigorúan meghatározva, mint a legis actióké, úgy azokat szükség szerint lehetett változtatni. Noha a későbbiekben a formuláris eljárás esetén a jogászok az agere per formulas, agere per concepta verba megjelöléseket használták (vö. Gai. 4, 30), Cicero itt némiképp pontatlanul fogalmaz. Megjegyzendő, hogy a contentio egész szövegében ez az egyetlen terminológiai lazaság, amely Bürge szerint arra vezethető vissza, hogy Cicero célja itt nem a formula szavainak pontos visszaadása volt, s hogy a formuláris per fejlődésének kezdetén a terminológia még nem volt oly szilárdan meghatározott, mint Gaius korában. Felettebb hatásos a formuláris eljárásra vonatkozó megjegyzések elhelyezése, hiszen míg a legis actiók esetében Cicero azoknak túlságosan bonyolult szerkesztését emelte ki, addig a formuláris per bemutatásakor leginkább annak egyszerű voltára helyezi a hangsúlyt, jelezve ezzel, hogy az eljárás mindenki számára meglehetősen

áttekinthető s felettebb könnyen megtanulható. (Bürge 131.)

- ⁴⁷ Kijelentését Cicero egy, a görög zenei életből vett példával is alátámasztja, amit Quintilianus idéz a hasonlatnak mit stílusesszöknek a tárgyalása során (Quint. Inst. 8, 3, 79). A szentenciaszerű fordulat, mely szerint azokból lett auloedus ill. iuris consultus, akiket tehetségük nem jogosított fel arra, hogy citharoedusszá ill. oratorrá váljanak, azt sugallja, hogy miként a fuvolajáték elmarad a kitharajáték mögött, ugyanúgy a jog művelése is alacsonyabb rendű az ékesszólásnál. Mivel a citharoedusszal szemben jóval magasabb követelményeket állított már maga a hangszer is, így e művészeti ágban csak a valóban kiváló tehetségek érvényesülhettek, míg a kevésbé sokoldalú többség legfeljebb auloedus lehetett. Ezt állapítja meg Cicero a szónoki és a jogászi pálya tekintetében is; és valóban, a szónoki képzés jóval sokrétebb, és a szónoktól elvárt ismeretek messze szélesebb körűek voltak, mint a jogász esetében. Ehhez l. J. T. Ramsey, Cicero pro Murena 29: the orator as citharoedus, the versatile artist, *Classical Philology* (79) 1984.
- ⁴⁸ Quintus Ennius (239–169). Pellitur e medio sapientia, vi geritur res;/ spernitur orator bonus, horridus miles amator./ haut doctis dictis certantes nec maledictis/ miscent inter sese inimicitiam agitantes,/ non ex iure manum consortum, sed magis ferro/ rem repetunt, regnumque petunt, vadunt solida vi. Gellius e sorokat a manum consortum kifejezés miatt idézi (Gell. 20. 10. 4) Ennius Annalesének nyolcadik könyvéből. Adamik Tamás fordításában: Innen a bölcsesség menekül, mindent csata intéz/ megvetik azt, aki jó szónok, szeretik csak a harcost./ Nem finom élcel küzdenek itt, nem a szellemes átkok/ röpködnek köztük amikor harctérre kiállnak./ Nem kézzel vesznek jogosan, hanem ostoba karddal/ vesznek el értéket, birodalmat: törnek előre. (Adamik 143.) Tótfalusi István fordításában: Megfut a bölcsesség a szivekből, úr az erőszak,/ jó szónok becse vész, csak a vad katonát szeretik már,/ nem szíves szóval, a vetekvők csúf szidalommal/ illetik egymást, visszavonásra dühöngve szívükbe,/ nem viszi perbe ügyét, ki-ki karddal dönti a dolgát,/ trónra mohón támad, dulakodván durva erővel. (Római költők antológiája, Budapest 1963. 8.) Enniushoz bővebben l. H. D. Jocelyn *The Poems of Quintus Ennius*, In: *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*, Berlin – New York 1972. 1. 2. 987–1026.
- ⁴⁹ Cicero itt mintegy békejobbot nyújt Sulpiciusnak, akit itt név szerint meg is szólít, hiszen nem csupán a iurisprudentia, hanem az eloquentia is a forumon kifejtett tevékenységek közé tartozik.
- ⁵⁰ M. Curius Dentatus 275-ben Pyrrhus felett aratott győzelmét ünnepelte triumphusszal. T. Quinctius Flaminius 197-ben aratott győzelmet Philippos felett Kynoskephalainál, és 194-ben triumphált. M. Fulvius Nobilius 187-ben az aetolusok feletti győzelme okán illette meg a triumphus, L. Aemilius Paulus pedig 167-ben Pydnánál aratott győzelme miatt. Q. Caecilius Metellus 148-ben győzte le Andriskost, majd 146-ban kapott jogot a triumphusra, L. Mummius pedig, miután 146-ban elfoglalta Korinthost, ezt ünneplendő triumphált 145-ben.
- ⁵¹ A III. Syriai Antiochos ellen viselt háborút (192 – 188) Cicero mint a keleten viselt háborúk egyik legjelentősebbjét emeli ki, amelyben L. Cornelius Scipiót mint hadvezért fivére P. Cornelius Scipio Africanus is támogatta. L. Cornelius Scipio az ekkor elért eredményeiért viselhette utóbb az Asiaticus nevet. (T. R. S. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic*, New York 1951/1952. 342skk.)
- ⁵² A mithridatesi háborúkhöz bővebben l. T. Reinach, *Mithridates Eupator*. König von Pontos, Leipzig 1895.; A. N. Sherwin-White, *Roman Foreign Policy in the East 168 B. C. to A. D. I*, London 1984.; B. C. McGing, *The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator King of Pontus*, Leiden 1986.
- ⁵³ Cicero beállítása itt meglehetősen tendenciózus, ugyanis az idősebb Murena, aki Pirnaeus és Chaeronea ostrománál nagy érdemeket szerzett, Sulla parancsára maradt Kisázsiaiban, s miután 83-ban fosztogatásokkal felújította Mithridatesszel az ellenségeskedést, vereséget

- szenvedett tőle, és a harcokat Sulla utasítására be kellett fejeznie. Utóbb – mintegy kárpót-lásul – Sulla 81-ben triumphust engedélyezettett a számára
- ⁵⁴ 74-ben a senatus L. Licinius Lucullus és M. Aurelius Cotta consulokat bízta meg a Mit-hridates elleni háború vezetésével, Cotta 73-ban Chalcedonnál súlyos vereséget szenvedett, Lucullus azonban meghátrálásra kényszerítette a Kelet kapujának tartott Cyzicust ostromló Mithridatest.
- ⁵⁵ Mithridates 71-ben Cabira feladásával szenvedte el döntő kudarcat, ahonnan vejéhez Tig-raneshez volt kénytelen menekülni Armeniába. Mivel Tigranes megtagadta Mithridates kiadatását Rómának, 69-ben Lucullus Armenia ellen vonult (imp. Pomp. 23), ám a tigrano-kertai és a nisibisi győzelem után serege lázadása miatt kénytelen volt visszafordulni; s így 68-ban Mithridates visszatérhetett Pontusba.
- ⁵⁶ Mithridatest, miután fia, Pharnaces és alattvalói is elpártoltak tőle, Pompeius 63 elején egy kelta zsoldossal ölette meg; a holttestet a király fia elküldte Pompeiusnak Sinopébe.
- ⁵⁷ A népgyűlés kiszámíthatatlanságát a tenger hullámverésével rokonító hasonlathoz vö. Planc. 7–11. 15. 72; Cluent. 138; Mil. 5. 42; Flacc. 57.
- ⁵⁸ Cicero itt váratlan és előre nehezen megjósolható kimenetelű választásokra sorol példákat. A 93-as választásokat L. Marcus Philippussal (F. Münzer, Marcus Nr. 75. RE XIV. 1930. 1562skk.; Brut. 166. 173. 186. 301. 304. 326; De off. 2, 59; De orat. 3, 4; 2, 316; Quinct. 72; Planc. 52) szemben M. Herennius (F. Münzer, Herennius Nr. 10. RE VIII. 1912. 664.) nyerte. 105-ben Cn. Mallius Maximus (F. Münzer, Mallius Nr. 13. RE XIV. 1928. 911sk.; Planc. 12) Q. Lutatius Catulusszal (F. Münzer, Lutatius Nr. 7. RE XIII. 1927. 2072kss.; Rab. perd. 26; Planc. 12; Brut. 132; De orat. 2, 28. 3, 29) szemben alulmaradt a consula-tusért vívott küzdelemben. 116-ban M. Aemilius Scaurus (Brut. 111; De orat. 1, 214; De off. 1, 108; Sest. 101) legyőzte Q. Fabius Maximus Eburnust (F. Münzer, Fabius Nr. 111. RE VI. 1909. 1796skk.).
- ⁵⁹ A már 66-ban hazatért Lucullus triumphusa bizonyos senatusi intrikák miatt egészen 63-ig váratott magára (Gelzet, Lucullus Nr. 104. RE XIII. 1926. 376skk.).
- ⁶⁰ Cicero itt Murenát mint a fáradalmak elviselésében és áldozatkészségben kiemelkedő had-vezér mintaképét állítja a hallgatóság elé; ugyanezek toposzokat más kontextusban l. Sall. Iug. 100, 4; Liv. 1, 54, 4; 38, 18, 3–5. (D. Lau, Der lateinische Begriff Labor, München 1975. 90skk.)
- ⁶¹ Az itt említett, 67-ből származó, L. Roscius Otho nevéhez fűződő les theatralis (Rotondi 374sk.; Mommsen, Staatsrecht III. 519skk.; Vell. Pat. 2, 32, 3) nem feltétlenül örvendett oly általános közkedveltségnek, mint ahogy Cicero állítja, inkább csak a senatori és a lovagrend körében talált kedvező fogadtatásra, hiszen a legjobb és legelőkelőbb első sorokat számukra tartotta fenn.
- ⁶² Cicero itt a 69-ben aedilisként rendezett játékaire (ludi Cereales, ludi Florales, ludi Romani) utal (vö. Verr. 5, 36; De off. 2, 59; L. R. Taylor, Cicero's Aedileship, AJPh 60. 1939. 194skk.). A római színházi pompához l. H. Drerup, Zum Ausstattungsluxus in der römis-chen Architektur, Münster 1957.
- ⁶³ Sulla idejétől fogva egyidejűleg nyolc praetor volt hivatalban, közülük kettő, a praetor urbanus (e tisztséget viselte Murena is) és a praetor peregrinus a római polgárok egymás, valamint a római polgárok és a peregrinusok közti vitákban láttak el jogszolgáltatói feladatot a ius civile és a ius praetorium alapján, a többi hat praetor a büntetőügyekben illetékes quaes-tiones perpetuae élén állt – Sulpiciusnak a quaestio peculatus elnöklété jutott. (Mommsen, Staatsrecht II. 193skk.)
- ⁶⁴ A peculatus, vagyis az állami pénzek hűtlen kezelésének bűncselekményéhez l. Földi – Hamza 575.; Mommsen, Strafrecht 446. 770sk.; C. Brecht, Peculatus, RE Suppl. VII. 1940. 817–832.
- ⁶⁵ Ehhez l. Mommsen Staatsrecht II. 96. 233. III. 1076.; Liebenam,, Dilectus, RE V. 1903.

591–639.; P. A. Brunt, *Italian Manpower 225 B. C. – A. D. 14*, Oxford 1971.

- ⁶⁶ Utalás az ambitus miatt a lex Tullia alapján kiszabható tíz éves exiliumra mint büntetésre – vö. Sest. 65; dom. 110.
- ⁶⁷ A 67-ben keletkezett, C. Calpurnius Piso nevéhez fűződő lex Calpurnia pénzbüntetéssel, a senatusból való kizárással és minden további hivatal viselésétől való eltiltással szankcionálta az ambitust. (T. Mommsen, *Römisches Strafrecht*, Leipzig 1899. 874.; Berger, *Lex Calpurnia de ambitu*, RE XII. 1924. 2338sk.)
- ⁶⁸ A betegség miatti távolmaradás egyfelől a bírákra, másfelől pedig a vádlottakra vonatkozott, akik e kifogással akarták a pert egészen hivatalba lépésük idejéig kitolni, hogy azt követően ne legyenek ambitus vádjával felelősségre vonhatók. (Mommsen, *Strafrecht* 214. 883.)
- ⁶⁹ Sulpicius azt javasolta, hogy a quaestiókba ne az eddig bevett sorsolás útján kerüljenek be a tagok, akik közül adott számú ember részvétele ellen utóbb mind a vádló, mind pedig a vádlott eredményesen léphetett fel. Követelése alapján – ami később, az 55-ben keletkezett lex Licinia de sodaliciis révén, nagy valószínűséggel Sulpiciustól függetlenül meg is valósult (vö. Planc. 36–48) – a quaesti tagjait a vádló válogatná össze, akik közül a vádló csupán korlátozott számban utasíthatna vissza résztvevőket. E gondolat, minthogy nagyban növelte volna az elítéltetés esélyeit, igen népszerűtlenné vált.
- ⁷⁰ Catilina és kísérete jellemzéséhez l. Cat. 3, 16; Cael. 12–14; Sall. Cat. 5; Cat. 2, 5. 7–10. 18–23; Sull. 70. 75; Sall. Cat. 14. 16, 1–3. 17. 27, 1. 28, 4. 37. 43. (Egyéb forráshelyekhez l. H. Drexler, *Die Catilinarische Verschwörung*, Darmstadt 1976. 264skk.)
- ⁷¹ Vö. Sall. Cat. 15, 5
- ⁷² E gondolatmenet egybecseng az egybeütt adott jellemzésekkel is – Planc. 86; Cat. 3, 25; 2, 24; Sall. Cat. 5, 7. 20, 16.
- ⁷³ Vö. Sall. Cat. 31, 7. 34, 2. 5, 4; Plut. Cic. 14, 6
- ⁷⁴ Vö. Cat. 1, 2 – 6. 2, 3. 27 – 30; Plut. Cat. min. 21, 3
- ⁷⁵ A reprehensio vitae (11–14) és a contentio dignitatis (15–53) részek után Cicero rátér a probatióra (54–83), amelyben azonban először hosszabban kitér a vádlók személyére, és különös részletességgel bírálja Cato rideg sztoicizmusát (58–66), s csupán ezt követően reflektál a tényleges vádpontokra (67–77), majd ismét a res publicának Catilina általi fenyegetettségére irányítja a figyelmet.
- ⁷⁶ Az 'osztogatók', a divisores feladata eredetileg a népet illető adományok kiosztása volt az egyes tribusokban, utóbb azonban a vesztegetési pénzek szétosztására használták őket a jelöltek. Ha e tevékenységük során tettek is érték őket, még úgy is igen körülményes volt a pénz eredetének a bizonyítása – Planc. 37–48. 55. (Mommsen, *Staatsrecht* III. 196.; Mommsen, *Strafrecht* 869sk.; Liebenam, *Divisor*, RE V. 1903. 1237sk.)
- ⁷⁷ Ugyanezen, 'a sor által a köz javára küldött férfiú' toposzát l. Pompeiusról – imp. Pomp. 42; Scipióról – har. resp. 6; Mariusról – Sest. 50; Q. Metellusról – Cael. 59; Caesarról – Phil. 12, 9; Milóról – har. resp. 6; Mil. 30.
- ⁷⁸ E hasonlattal Cicero azon szokásra utal, amely szerint a lovas (desultor) a versenyen két lovat használt, amelyeket állandóan cserélt. (Suet. Div. Iul. 39, 2; Pollack, *Desultor*, RE V. 1903. 255–259.)
- ⁷⁹ Cato Uticensishez bővebben l. W. Hemmen: *Das Bild des M. Porcius Cato Uticensis in der antiken Literatur*. Diss. Göttingen 1954., P. Pecchiura: *La figura di Cato Uticense nella letteratura latina*. Torino 1965. Ezzel hívja fel Cicero a bírák figyelmét a vád egyik képviselője és a vádlott közti felette egyenlőtlen helyzetre, ami nem is annyira a vád súlyosságára, hanem Catónak a tényállás szempontjából jogilag irreleváns, ám a per kimenetelét befolyásolható tekintélyére vezethető vissza. Vö. pro Quinctio 1, 72. Más helyütt Cicerónak magának kellett azon vélemény ellen érvelnie, hogy a védelmet ellátva pusztán személyével túl nagy nyomást fejt ki a bírákra. Vö. Sull. 21.
- ⁸⁰ Cato nem sokkal a beszéd elhangzása után, december 10-én kezdte meg tribunusi működését;

számos híve ösztökélte e tisztség elvállalására (vö. Plut. Cat. min. 20.). Cicero itt három pontban foglalja össze Cato tekintélyének okait, s ezekről nagy elismeréssel szól, nyilvánvalóan azok perbeli befolyásának csökkentésének és Murena támogatásának céljával.

- ⁸¹ P. Cornelius Scipio Aemilianus Africanus Minor (bővebben I. E. Münzer: Cornelius Nr. 335. Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft IV. 1900. 1439–1462.) 146-ban rombolta le Karthágót és 133-ban pusztította el Numantiát. Scipio 132 és 129 között emelt vádat de repetundis L. Aurelius Cotta ellen, a védelmet Q. Metellus Macedonicus látta el – a per a vádlott felmentésével végződött. Vö. div. in Caecil. 69.
- ⁸² A Scipióval vont párhuzam után, ami kétségtelenül igen megtisztelő volt Cato számára, ám ugyanakkor nem nélkülözte a kritikai felhangot sem, Cato maiorhoz hasonlíttja a vádlót. Vö. Mur. 32. 66. Servius Sulpicius Galba 151-ös hispaniai praetorsága idején – a már korábban született megállapodással ellentétben – nagy mérsárlást vitt végbe, amiért C. Scribonius Libo tribunus plebis Cato támogatásával vádat emelt; Galbát, akinek „védekezése” bővelkedett a hatásvadász elemekben, felmentették, és 144-be a consuli tisztségig vitte – vö. Brut. 89.
- ⁸³ Természetesen az is elképzelhető volt, hogy Cato valóban Murena bűnösségéről kialakított személyes meggyőződése miatt szánta rá magát a vádemelésre, és köztudott, hogy Cato erkölcsi ítéletei igen nagy súllyal estek a latba – vö. Plut. Cat. min. 19. Ebben az esetben pedig Cicerónak Cato sztoikus értékítéletét kellett valamiképpen relativizálnia, illetve életidegenként beállítania – vö. Parad. 1.
- ⁸⁴ Az idézet eredete nem határozható meg teljes biztonsággal, bizonyos vélemények szerint egy ismeretlen tragédiából, más nézetek szerint Accius Myrmidones c. drámájából származik, a két fél, akik között a párbeszéd zajlik, feltehetően Achilles és Chiron vagy Phoinix – vö. Adamietz 204.
- ⁸⁵ Cicero technikája itt válik teljesen világossá, amennyiben elválasztja egymástól Cato természet adta erényeit és a sztoikus filozófiából merített nézeteit szigorúan elkülönítve magát a bölcsélet elméletét és az azt gyakorló embert; ezáltal nyugodtan bírálhatja a sztoicizmus rigoróztatását anélkül, hogy ezzel Cato személyes tekintélyét csorbítaná. A valóság (veritas) és a természet (natura) viszonyához vö. fin. 4.55.
- ⁸⁶ A személy és a bölcséleti iskola elegáns elkülönítését Quintilianus is nagy elismeréssel említi – vö. Quint. Inst. 11.1.70. Cicero itt értelemszerűen a ciprusi származású Zénón által 300 körül Athénben alapított sztoikus iskolára utal; a következőkben ezen irányzat tanításait nem rendszerükben és tárgyszerűen mutatja be, hanem a retorikai szituáció által követelt tendenciózus megvilágításban.
- ⁸⁷ A gallus gallinaceus köznap kifejezés, ennek használatával Cicero a szatirikus hangvételt kívánja élesebbé tenni. Vö. Parad. 20–24., Hor. Sat. 1.3.76–124.
- ⁸⁸ A publicanusokhoz és a lovagrendhez bővebben I. E. Badian: Publicans and Sinners. Oxford 1972., C. Nicolet: L'ordre équestre à l'époque républicaine (312–43 av. C.). Paris I. 1966, II. 1974. Nem tudhatjuk biztosan, hogy Cicero itt egy konkrét esetre kíván-e utalni, vagy pedig csupán Cato életvitelének általános elveire kreál egy példát, tény azonban, hogy 61-be Cato szigorúan megtagadta a senatusban az asiai adóbérlők kérésének teljesítését – vö. Att. 1.17.9.
- ⁸⁹ Egyéb beszédeiben ugyanakkor nem ritkán alkalmazza a dissimulatio eruditionis fogását, ehhez bővebben I. Adamietz 205. Cicero itt nem tesz különbséget a platóni és az aristotelési bölcsélet, valamint ugyanazok iskola különböző korszakai között – vö. De orat. 3.67.
- ⁹⁰ Arról itt természetesen nem szól Cicero, hogy Panaitios egy sokkal mérsékeltabb álláspontra helyezkedett mindazon etikai kérdésekben, amelyekben perbeli ellenfele a régi sztoa nézeteit tette magáévá – vö. fin. 4.78. Panaitioshoz mint a grex Scipionis tagjához vö. rep.1.34.
- ⁹¹ Laelius melléknévhez (Sapiens) vö. Laelius de amicitia 6, De finibus bonorum et malorum 2.24. Laelius személyiségének fontos eleme volt a hilaritas és a lenitas is – vö. De off. 1.108, De oratore 3.28, Hor. Sat. 2.1.72. Laeliushoz bővebben I. E. Münzer: Laelius Nr. 3. Paulys

- Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft XII. 1924. 404–410.
- ⁹² L. Furius Philus (consul 136-ban) és C. Sulpicius Galus (consul 166-ban) személyiségére Cicero nem tér ki bővebben, mivel a sztoához fűződő kapcsolatuk nem volt olyan szoros, hogy abból a példázat számára messzemenő következtetéseket tudott volna levonni.
- ⁹³ A választási küzdelem idején Cicero kezdeményezésére született egy senatus consultum, ami feltehetően még a lex Tullia előtt született, hiszen tartalmát tekintve a lex Calpurnia magyarázatául szolgált. A Cicero által itt felhozott vétségek csupán a választási vesztegetés vádjának kisebb súlyú, enyhébb részcsелеkményeit képezték (ezek a Rómába bevonuló jelölt állítólagosan fizetett kíséretére, a fizetett hívek kíséretet képező csoportjára és a gladiatori játékokra kiosztott helyekre vonatkoztak), hiszen a jelentősebb vádak már Postumius cáfolta.
- ⁹⁴ Az itt említett lex Fabia valószínűleg 64-ben, L. Caesar consulságának az évében keletkezett, és a kíséret tagjainak számát volt hivatott keretek közé szorítani. (Mommsen, Strafrecht 871.; Rotondi 378sk.)
- ⁹⁵ A cirkusz leginkább a lóversenyeknek adott otthont, a fórumon – az amphitheatrumok megépítése előtt – olykor gladiatori játékokat rendeztek. (K. Schneider, Gladiatores, RE Suppl. III. 1918. 760–784.)
- ⁹⁶ Cicero utóbb maga is kénytelen volt belátni, hogy elhamarkodottan nyilatkozott L. Natta jellembeli kiválóságáról, ugyanis 58-ban, újonnan választott pontifexként készséggel segédkezett sógorának, Clodiusnak a száműzött Cicero házának botrányos és jogtalan consecratiójában. (dom. 118. 134; Att. 4, 8a, 3)
- ⁹⁷ A szenátorokat, a lovagokat, a magistratusokat és a Vesta-papnőket előre fenntartott helyek illették meg, a többi – elvileg ingyenes, ám korlátozott számú – hely elosztásáról nem tudósítanak a források; a szó modern értelmében vett színházi, illetve cirkuszi jegyekről csak a császárkorban tudunk. A helyek elfoglalása nagy valószínűséggel érkezési sorrendben történt, a Murenát e ponton visszaélésekkel vádolók tényanyaga igen hiányos lehetett, hiszen csak az említett tiszt és egy Vesta-papnő kapcsán kénytelen Cicero azon vádpontra reagálni, hogy azok átenegették helyüket Murena híveinek.
- ⁹⁸ A sereg pusztá megjelenésének az említése némiképp túlzó, hiszen Q. Caecilius Metellus Creticusnak (F. Münzer, Caecilius Nr. 87. RE III. 1899. 1210–1212.) három éven át kellett Kréta ellen hadat viselnie (imp. Pomp. 21); Spátának mint civitas foederatának Róma a birodalmon belül bizonyos fokú önállóságot engedélyezett. (Adamietz 225.)
- ⁹⁹ Publius Cornelius Scipio Africanus Minor 129-ben bekövetkezett halálakor a tort unokaöccse, Quintus Fabius Maximus (F. Münzer, Fabius Nr. 110. RE VI. 1909. 1794skk.) rendezte, a feladatok egy részét, nevezetesen a kerevetek és a teríték rendezését Q. Aelius Tuberóra, az elhunyt másik unokaöccsére (E. Klebs, Aelius Nr. 155. RE I. 1894. 535skk.) bízta. A Panaitioszt mesterének valló (De orat. 3, 87) Tubero szigorú sztoikus elveket vallott (Brut. 117), aki nézeteinek megfelelően puritán körülményekről gondoskodott az tric-liniumhoz. (Ehhez l. Vatin. 30–32; Sor. Sat. 2, 3, 86; Liv. 39, 46, 2. A. Hug, Triclinium, RE VII A. 1939. 92–101.)
- ¹⁰⁰ E 123-ban elszenvedett kudarc oka feltehetően nem kizárólag – amint Cicero állítja – a 129-ben leterített kecskebőrökben volt keresendő, ennél valamivel nagyobb szerepen játszhatott a Gracchusokkal szemben fenntartott ellenséges viszonya is.
- ¹⁰¹ A pályázóktól megkívántatott, hogy az egyes polgárokat név szerint köszöntse (nomenclatio – Q. Cic. pet. 41), ebben volt segítségére a nomenclator rabszolga, aki szükség esetén a neveket ura fülébe súgta (Bernert, Nomenclator, RE XVII. 1936. 817–820). Amikor Cato a tribunus militum tisztségére pályázott, állítólag egyetlenként tartotta be a nomenclator alkalmazásának törvényi tilalmát (Plut. Cat. min. 8, 4), ám nagy valószínűséggel mint jövődó tribunus plebis már nem mondott le a nomenclator szolgálatairól – ez teszi ugyanis érthetővé a Cicero megfogalmazta szemrehányást. Nevezetesen: ha tiszteletreméltó dolog

a polgártársakat név szerint köszönteni, s Catónak ehhez nomenclatorra van szüksége, úgy önmagától nem képes e feladatnak eleget tenni, s tudásban elmarad egy rabszolga mögött; ha azonban ismeri a köszöntendő polgár nevét, s csupán a konvencióknak megfelelően veszi igénybe a nomenclatort, úgy tudatlanságot színlel; ha viszont ténylegesen szüksége van a név szerinti üdvözléshez a nomenclatorra, úgy tudást színlel. Amennyiben pedig a választások megtörténte után kevésbé előzékenyen köszönti az érintetteket, úgy pusztán a választási siker érdekében színlelte a jó viszonyt.

- ¹⁰² A trójai faló metaforájának egyéb előfordulásaihoz Cicerónál l. Cael. 67; Phil 2, 32; De orat. 2, 94.
- ¹⁰³ Catilina azon cinkosai (kb. háromszáz fegyveres – Plut. Cic. 16, 6), akik vele együtt november 8-án kivonultak a városból, nem tették ki híveinek teljes csoportját, számosan maradtak még Rómában, s ezek változatlanul nagy fenyegetést jelentettek. (Drexler 145skk.; Cat. 2, 4. 5. 10. 17; 3, 4)
- ¹⁰⁴ Utalás Q. Caecilius Metellus Neposra (F. Münzer, Caecilius Nr. 96. RE III. 1899. 1216–1216), aki mint Pompeius oldalán álló tribunus plebis designatus már hivatalba lépése előtt igen éles hangú kirohanásokat rendezett Cicero ellen, akit ezáltal meggátolt abban, hogy consuli hivatalának letételekor a néphez beszédet intézzon – Ad fam. 5, 2, 6–8; Pis. 6; Plut. Cic. 23, 1–4; Dio Cass. 37, 38, 2. (Adamietz 236.)
- ¹⁰⁵ A perorációban (83 – 90) a szónok két gondolatot emel ki, egy felől az államot fenyegető, már az előbbieken ecsetelt veszedelemre (83 – 86), másfelől a vádlott estleges későbbi sorsára (86–89) hívja fel a figyelmet; s végül e két elemet olvasztja egységbe (90).
- ¹⁰⁶ Cicero itt azon jól bevált eszközzel él (vö. R. Am 151; Flacc. 95; Sest. 2), miszerint kedvezőtlen ítélet esetén a bírák a vádlott ellenségeinek pusztá eszközeivé degradálódnának, s tudatosítja bennük, hogy önnön méltóságukon is súlyos csorbát ejtenének, ha Catilina célkitűzéseivel – akár csak ilyen áttételes módon is – azonosulnának.
- ¹⁰⁷ 211-ben Hannibál az Aniónál, Rómától három mérföldre ütött tábornok, hogy a római hadsereget elvonja Capua ostromától. (Liv. 26, 7; Polyb. 9, 4 – 7)
- ¹⁰⁸ A szövegahagyomány itt igen rossz és nehezen rekonstruálható, a szónok mondandója azonban tartalmában nem szenved számottevő hiányt.
- ¹⁰⁹ A municipium a később (90) név szerint említendő Lanuvium, lakói 338-ban kaptak polgárjogot. (Liv. 8, 14, 2; Philipp, Lanuvium RE XII. 1924. 694sk.)
- ¹¹⁰ A szerencse forgandóságának toposzát l. Mil 94; Font. 48; Sest. 144; Sull. 89.
- ¹¹¹ A halott apa képmására (K. Schneider – H. Meyer, Imagines maiorum, RE IX. 1914. 1097 – 1104.) való hivatkozást l. Sull. 88; Planc. 51. (A babér mint díszítés utalhat egyfelől az apa hajdani triumphusára, azonban gyakorta használták egyébként is házak és szobrok ékesítésére – Plin. N. H. 15, 127; Steier, Lorbeer, RE XIII. 1927. 1431–1442.)
- ¹¹² A rokonoktól és barátoktól elszakító ítélet kegyetlenségét Cicero egybeüti is említi – Sull. 89; Font. 46; Cael. 79; Lig. 33; De inv. 1, 109.

ULLRICH BALÁZS

Symmachus és Praetextatus

A Kr. u. IV. század második felére a római birodalomban jelentős változások következtek be. A császári ház már kereszténynek vallja magát, az udvar Milánóban él, de a római szenátus többsége pogány érzelmű maradt. Bár a szenátorok befolyása a principátus óta folyamatosan csökkent, mégis, nem elhanyagolható tényező még ebben az időben sem. Quintus Aurelius Symmachus és Vettius Aurelius Praetextatus Rómában a pogány arisztokrácia vezető személyiségeiként meghatározó szerepet játszottak ebben az időben. A dolgozat éppen arra próbál választ találni, hogy e „pogány párt”, a szenátus jelentős részének az érdekeit védő és azért kiálló prominens tagjai – Symmachus és Praetextatus – közötti levelezés a baráti kapcsolaton (és bizonyos jellemvonások kitapinthatóvá válásán) túl milyen politikai, társadalmi, gazdasági és vallási problémákat érint. Symmachus Praetextatushoz írott (és fennmaradt) levelei Kr. u. 376 és 385 között készültek. Vagyis ekkor már baráti kapcsolatban álltak: az esetleges előzményekről azonban semmit sem tudunk. A vizsgálat elsősorban erre az időszakra helyezi a hangsúlyt: az általános politikai, társadalmi, vallási helyzet felvázolása után a két személyiség életével foglalkozik, majd az egyes levelek kapcsán igyekszik bemutatni az említett 10 esztendő történéseit. Egyben a levelek személyes hangvétele és tartalma lehetőséget teremt arra is, hogy egy késő római szenátor attitűdjével és motivációjával éppen úgy, mint korának eseményeit értékelő véleményével is megismerkedjünk.

A Kr. u. IV. század római történelmében az egyik legfigyelemreméltóbb jelenségnek tekinthető az a folyamat, ahogyan az addig üldözött Egyház, a kereszténnyé váló kormányzat támogatásával, támadásba lendült át.¹ Constantinus és Licinius milánói constitutioja (313) elismeri a kereszténységet, a többi vallással egyenrangúvá teszi. Bár előfordultak még keresztényüldözések (Licinius alatt 320-ban), de egyre inkább nyilvánvalóvá válik, hogy a császári hatalom az új vallás mellett kötelezi el magát: Constantinus császár összehívja a niceai első egyetemes zsinatot, ahol ő maga elnököl (325), Constans császár rendeletet ad ki a pogány áldozatok eltörléséről (341), azután II. Constantius újra minden áldozatot betilt és elrendeli, hogy zárják be a pogány templomokat (356).² Ugyanakkor még ma is vita tárgyát képezi, vajon mennyire volt a kormányzat keresztény, pontosabban maga az uralkodó. Elsősorban Constantinus személye kelti fel a kutatók érdeklődését: bár politikai céljaira valóban ügyesen használta fel a kereszténységet, de keresztény hitét a XX. század második felében egyre kevesebben kérdőjelezik meg. Az azonban valószínű, hogy a császár ambivalens módon viszonyult a kereszténységhez.³ Más vélemény szerint figyelembe kell venni azt is, hogy a császár személyes meggyőződésével nem feltétlenül azonos az általa jónak tartott és követett politikai gyakorlat, mely a keresztényeknek és a pogányoknak egyaránt a békét és a nyugalmat kívánta biztosítani.⁴ Ami biztos: halálos ágyán megkeresztelkedik Constantinus.

A birodalomban viszont még erősen tartotta magát a régi római vallásos érzület, a pogányság szíve vitathatatlanul Róma maradt. A birodalom szenátusából ugyan egyre inkább városi tanács lett⁵, de éppen az uralkodó távolléte, valamint a római szenátorok különleges helyzete (jelentős mértékű vagyonnal rendelkeztek, illetve a fennálló hatalomhoz is

közel álltak) elősegítette annak az eszmének a megerősödését, hogy a szenátus Rómát testesíti meg. Tehát a (többségében pogány) római szenátorok azok, akik politeizmusukat még mindig az állam vallásával azonosították. Éppen ezért ragaszkodott Róma (és másodsorban Alexandria is) az állami kultuszokhoz, melyek megőrzése egyelőre sikerrel járt.⁶ Nem csoda, ha Iulianus császár kereszténységtől való elfordulását, majd az ún. toleranciarendeletét (361) sokan üdvözltek. Ezzel a rendelettel a császár újra lehetővé tette az istenek kultuszát, elrendelte a szentélyekből elvitt kincsek visszaadását és a szentélyek helyreállítását. Ugyanakkor a kereszténységgel szemben is fellépett: a keresztény papok privilégiumait megszüntette (adómentesség, cursus publicus használata, tehermentesítés a curialisok alól).⁷ Már itt érdemes felhívni a figyelmet arra a (később, Symmachus esetében is előkerülő) tényre, hogy egy vallás, ill. kultusz uralkodói támogatása nem csupán eszmei elköteleződés volt a vallás követői mellett, hanem a „kapcsolati tőkén” kívül⁸ jelentős anyagi támogatással (vagy éppen annak megvonásával) is járt. Iovianus császár a törvényes áldozatokat továbbra is engedélyezte. Nem véletlen, hogy itt különbséget tesz legális és „illegális” áldozatbemutatás között. Az utóbbi ugyanis valószínűleg a mágiát is felhasználó jóslásokra vonatkozik. Találón jegyzi meg FOWDEN, hogy „a jóslástól mindig félték a hatalmon levők.” Valentinianus és Valens császár alatt megtűrték ugyan a régi istenek állami tiszteletét, de a templomoknak vissza kellett szolgáltatniuk mindazokat a javakat, melyeket Iulianus alatt egyszer már megszereztek, valamint az állatáldozat betiltásával egyedül a tömjénáldozat vált kizárólagossá. Egyúttal az éjszakai áldozatok bemutatása is tilos lett (364).⁹ Ez utóbbi háttérben esetleg a Theodorus elleni vizsgálat állhatott.¹⁰ Mivel Valens minden jóvendülésnek elejét akarta venni, mely gyászos véget jósolt neki, nemcsak a vélt vagy valós szervezkedőket pusztította el, akik – úgymond – az életére akartak törni, hanem – feltehetőleg – a jóslatokat tartalmazó könyveket, irattokercseket is elégettette, mint tiltott könyveket.¹¹ Az éjszakai áldozatokat tehát azért kellett betiltani, mert ugyan a szigorú szabályokat elsősorban

FELTÉTELEZHETŐEN SYMMACHUST ÁBRÁZOLÓ MÁRVÁNY
PORTRÉSZOBOR

a jóslás és a varázslás ellen adták ki, azonban ezekhez a tevékenységekhez soroltak megkülönböztetés nélkül minden éjszakai kultikus cselekedetet is: így váltak ez utóbbiak is veszélyessé.¹² Nem kétséges, hogy a birodalom nyugati felében hasonlóan járhatott el Valentinianus is, aki alatt Maximinus pereit zúdultak az előkelő nyugati szenátorokra (368). Az ok itt is az volt, mint keleten, hogy tudniillik Maximinus a szenátorok körében felfedezni vélte olyan mágikus praktikákat és botrányos erkölcstelenségeket, melyeket szigorúan kellett kivizsgálni (addig példátlan módon szenátorokat vittek kínpadra) és büntetni.¹³ A koncepciók perek valódi céljain túl azonban megfigyelhető egy kevésbé látványosabb (és sokszor csak ürügyként felhasznált) motívum, mely mégis nagy hatással volt az akkori római társadalomra: a jövő kifürkészésének a vágya, valamint ennek az eszköze, a mágia, illetve az ettől való félelem, hiszen a mágiával magukat az isteneket lehetett válogatás nélkül kihasználni és ez éppen a pax deorum megzavarásával járhat. Ha pedig egy halandó megbolygatja az istenek békéjét, akkor ezért keményen megfizet: vészterhes prodigiumok, mint ómenek jelzik a bekövetkező csapást. Ugyanakkor a császári hatalom nemcsak a pogányság miatt fordult szembe az arisztokráciával: megszűnik a szenátorok letartóztatás alóli mentessége is (365).¹⁴ Valentinianust 17 éves fia, Gratianus követi, akinek a környezetében nemcsak egykori tanára, a keresztény Ausonius tölt be jelentős tisztséget (quaestor sacri palatii), de igen erős hatással van az ifjú császárra Milánó püspöke, Szent Ambrus is. Gratianus nem veszi fel a pontifex maximus címet, eltörli az ősi római papi testületek számos kiváltságát és kiviteti a Symmachus képviselte pogány szenátorok tiltakozása ellenére a Victoria-oltárt a Curia épületéből (382). Nem véletlen, hogy a Victoria-oltár körüli bonyodalom kapcsán úgy érezték a pogány vezetők, hogy ez a cselekedet nemcsak a vallásra, hanem az egész római hagyományra is fenyegetést jelent. És most újra utalhatunk a már fent említett gazdasági hátrányokra. Gratianus intézkedései következtében a Vesta-szüzek és a pontifexek elvesztették addigi adómentességüket, a földbirtokkal kapcsolatos javaikat, megvonták tőlük a végrendeletek elfogadásának a jogát, valamint nem térítette meg ezek után az állam az ünnepek és a vallási kultuszok költségeit.¹⁵ Eközben a birodalom keleti felében Theodosius kötelezővé tette a nicaei hitvallást (381), majd sorba hozza a pogányság elleni rendeleteit, miközben a Britanniában császárrá kiáltott Magnus Maximus leverése után – II. Valentinianust háttérbe szorítva – a római birodalom tényleges ura lesz. Kezdetben azonban még elnézőbb: rendelkezései közül az áldozatokkal kapcsolatos törvény kétértelműsége folytán elképzelhető, hogy nem minden áldozat betiltásáról van szó, hanem csak a jóslás szándékával végzettekéről.¹⁶ 390-től kezdve viszont rendeleteivel a régi vallás teljes felszámolására törekszik: ekkortól már nemcsak a közösségi kultuszok elvégzése jár szigorú büntetéssel, hanem a házi kultusz gyakorlása: a lares és penates ősi tisztelete is tilos.¹⁷ De éppen ezek a törvények bizonyítják azt, hogy a IV. század végén még élt az a régi vallásos érzület (falun még erőteljesebben, mint városban), mely oly nagy gonddal óvta és gondozta a család és a ház védőszellemeit.¹⁸

Megfigyelhető tehát, ahogy fokozatosan, illetve újra és újra háttérbe igyekszik szorítani a kormányzat a pogány érzelmű lakosait. Ezek közül a legbefolyásosabbak a már említett nagyobb városok szenátorai, mindenekelőtt Róma szenátusa. A Kr. u. III. században fokozatosan beolvadnak a vezető pozíciókat kivívott lovagok a szenátori rendbe. Úgy tűnik, hogy „az ordo senatorius egyrészt ősi tradícióit, másrészt pedig a szenátorok gazdagságán és megbecsülésén alapuló presztízsét illetően a késői császárkor idején is magától értetődőleg (sic!) az uralkodó után a legmagasabb társadalmi ranggal rendelkezett.” A szenátori rend azonban nem vált egységessé. Ennek oka először is nagymértékű felduzzadásában keresendő,

másodszor pedig vagyoni és rangbeli különbségek meglétében (eltértek a birtokokról származó jövedelmek, a vezető tisztségeket kizárólag az illustres és spectabiles rangcsoportjai kaphatták meg, a clarissimi nem). S további különbségek adódtak a területi eltérésekből: Nyugaton inkább a régi múltra visszatekintő családok voltak túlsúlyban, melyek általában nem voltak keresztények, s főleg a barbár betörések miatt regionális csoportokba tömörülnek a hatékonyabb védekezés céljából, addig Keleten gyakoribbak voltak a – sokszor kézműves sorból származó – parvenük, illetve a kereszténységre is gyorsabban áttértek, mint a birodalom nyugati felén (ebben természetesen közrejátszott a Konstantinápolyban berendezett császári udvar közelsége is). Ugyanakkor a kötelezettségek egyformán érintették a szenátori rend tagjait: évi földbirtokadó, különleges beszolgáltatás, illetve játékok megrendezése képezte kötelezettségeiket. Ezen felül azonban terheesebb voltak számukra az „állandóan ismétlődő nyugtalanságok” és „ellenállási mozgalmak”, melyek a városlakók elszegényedésére és az állammal szembeni kiszolgáltatottságára vezethetők vissza. A nagybirtokok fokozatosan önállósra és önálló védelemre rendezkednek be, ahova a lakosság mind nagyobb hányada menekül. Ennek oka egyrészt a barbárok betörése, másrészt a fokozódó „jogtalanságok” és az „adóterhek”. Létrejön a patrocinium rendszere.¹⁹

A levelezés megítélésének, következtetések levonásának az érdekében lássuk Symmachus és Praetextatus életpályáját 376-ig, a levélváltás ismert kezdetéig! Symmachus szenátori rendű arisztokrata családban született 340 körül vélhetőleg a család ötödik gyermekeként. Nem tartoztak az ősi nemzetségek közé, hiszen Symmachus nagypapa volt az első consul a családban. Ugyanakkor igen gazdag famíliáról van szó: Symmachus maga három házzal rendelkezik Rómában, birtoka van Capuában és szerte a birodalomban tizenöt villát mondhat magáénak, végül megemlítendő, hogy fia praetorrá választására kétezer font aranyat költött – és ezzel a vagyonnal ő még csak átlagos jövedelmű szenátornak számított!²⁰ Apjával együtt tölthetett be egy bizonyos papi tisztséget (pontifex maior), de ekkorra már túl van a quaestori és praetori teendőkön is. 365-ben kormányzási feladatokkal bízzák meg (corrector Lucaniae et Bruttiorum). Hamarosán kitűnik ékesszólásával: 369-ben a szenátus követeként Trierben két dicsőítő beszédet (panegyricust) ad elő Valentinianus és Gratianus tiszteletére. Megismerkedik Ausoniusszal, csatlakozik Valentinianus germaniai hadjáratához, majd Valentinianus consullá választásának az alkalmából újra dicsőíti az uralkodót (370). Egy ideig Rómában él, elveszi feleségül Orfitus leányát, Rusticianát. Két gyermekük született: leányuk valószínűleg 371–372 táján, fiuk pedig 384–385 körül. Symmachus 373-ban Africa provincia proconsula lesz. Feladatait jól láthatta el, ha távozása után a lakosok szobrot akartak neki állítani. Sajnos – így Symmachus –, erre nem kerülhetett sor: irigyei ezt megakadályozták. Praetextatusszal folytatott levelezése idején kisebb megszakításokkal Rómában él.²¹

Vettius Agorius Praetextatus igen előkelő családból származott. Apja 315-ben praefectus urbi, majd 323-ban consul. Praetextatus 310 körül születhetett, 344 táján vette feleségül Aconia Fabia Paulinát, akinek az apja (Aconius Catullinus Philomatus) 342–344 között praefectus urbi, 349-ben pedig consul volt. Házasságukból egy gyermek született, akinek a nevét nem ismerjük.²² A hivatali ranglétrán lassan haladt előre – körülbelül ötvenéves, amikor a corrector tisztséget megkapja: elképzelhető, hogy keresztény ellenfeleinek a közbelépésére, tudniillik ezt a címet a fiatal arisztokraták szokták megkapni: inkább megalázásról, semmint kitüntetésről volt szó. 362-ben Iulianus kinevezi Achaia provincia helytartójának.²³ Ebben a tisztségében, de már Valentinianus alatt tiltakozik a görög misztériumvallások védelmében az éjszakai áldozatok megkülönböztetés nélküli betiltása ellen (364).²⁴ Nem véletlen,

hogy annyira szívén viseli a misztériumvallások ügyét. Sírfelirata többek között felsorolja mindazokat a papi tisztségeket, melyeket betöltött, illetve mindazokat a misztériumokat, melyekbe beavatták.²⁵ Megállapítható, hogy Praetextatus egyaránt kötődött a hagyományos római kultuszhoz, mint egyes görög misztériumokhoz és keleti vallásokhoz. Ez a fajta „halmozása” a különböző kultuszoknak a IV. századra különösen jellemző, de már korábban is előfordul. Érdeemes lenne azon elgondolkodni (itt azonban csak utalok rá), vajon mi ennek az oka. Anyagi szempontok nemigen jöhetnek szóba, hiszen Praetextatus is nagy vagyonnal rendelkezett (ha két házat is birtokolt Rómában). Sokkal inkább valamilyen spirituális vágy lehetett a forrása annak, hogy annyi kultuszba akart bekapcsolódni. Nem valószínű, hogy pusztán a nosztalgia és az elvakult csodálat miatt dicsérte őt Macrobius a Saturnaliában, Praetextatust tartva a „vallásos érzületűek között az elsőnek”, aki „minden szent dologban kiválóan jártas.”²⁶ 367-ben a praefectus urbi hivatalát tölti be. A vallásosságáról híres tudós, aki szabadidejében buzgón foglalkozott a régi auctorok műveinek a kijavításával²⁷, továbbá görögről latinra fordította Aristotelés két logikai művéhez (*Analytica priora*, *Analytica posteriora*) írott Themistios-féle kommentárt²⁸, a gyakorlati teendőket is kiválóan látta el. Nagy tekintélye miatt egyszerre félték tőle Róma lakosai, de ugyanakkor szerették is, mert igazságosan döntött. Megvesztegethetetlenségén túl azonban a praktikus római szellem is megnyilvánult a működésén: minden városrészben hiteles súlyokat rendszeresített. A szentélyeknek (és így az isteneknek) megadja azt a tiszteletet, amely nekik jár: lebontatja a magánházak azon falait, melyeket (egyébként törvénytelenül) a templomokhoz építettek.²⁹ Pietasa abban is testet ölt, hogy helyreállít egy oszlopcarnokot a Forumon és azt a „rokonszenvező isteneknek” (*Dii consentes*) dedikálja. 371-ben követségben jár Maximinusnál arra kérve a „vizsgálóbíró”, legyen tekintettel a clarissimi bírósági privilégiumaira.³⁰ Tekintélye nemcsak Rómában, hanem az egész birodalomban ismert volt. Éppen ezért terjedhetett el az a szóbeszéd, amely Damasus pápa és Praetextatus közötti beszélgetésről tudósít (és amiről Szent Jeromos számol be). Állítólag a pogány római gyakran viccelődött Damasusszal, hogyha őt [Praetextatust] pápának megválasztják, nyomban keresztény lesz.³¹ Bár (legalább is PASCHOUD véleménye szerint) az anekdota „kétség nélkül koholt” történet, mindamellett jellegzetes képet ad Róma pogány arisztokráciájáról.³² Ugyanakkor kitűnik a történetből az is, hogyha a kortárs keresztény szerző „istentelennek és bálványimádónak” nevezi Praetextatust, akkor ez a másik – mármint pogány – oldalról nézve igen nagy elismerést is jelent akár, ami egybevág Ammianus és Macrobius dicséretével.³³

Symmachus vizsgálандó levelei az első könyvben találhatók. A 44. levélben örömmel számol be Symmachus idősebb barátjának arról, hogy ugyan egykor apja bizonyos jogtalanság miatt vidékre ment és ott próbálta megemészteni a rajta esett sérelmeket, de azután a szenátus visszahívta és – talán engesztelésül – a következő évre consulnak jelölte ki. E szerencsés eseményt az idősebb Symmachus „ünnepélyes ékesszólásával” köszönte meg az atyáknak. Miután megígérte az ifjabb Symmachus egy barátjának, hogy segít neki abban, hogy fiát praetorrá válasszák, úgy érezte, hogy neki is fel kell szólalnia a szenátori rendben. A beszéd szövegét elküldte viszont Praetextatusnak, mert kíváncsi, hogyan ítéli meg azt ő. Úgy tűnik, mintha nem is törődne azzal, hogy a többieknek mi a véleménye az elhangzott beszédéről. Mintha (vagy tényleg?) számára csak Praetextatus, az irodalmár és a barát ítélete lenne a mérvadó. Valójában azonban sejtetni enged, hogy tetszésére volt a hallgatóságnak a beszéde. A folytatás az 52. levélben található meg. Symmachus örvendezik, hogy Praetextatusnak „semmivel sem tetszett kevésbé” a beszéde, mint „az emberi nem jobbik részének”,

tudniillik a szenátusnak. Különösen azért elégedett Praetextatus elismerésével, mert tudja, hogy barátja – éppen a kettőjük közötti kapcsolat miatt – pártatlanul vizsgálta meg a beszédet és mondott véleményt róla. Symmachus megint nagyon udvarias, már-már hízeleg: „a te kritikáddal megnyugodva már nem törődöm a többiek véleményével.” Praetextatus véleménye teljesen betöltötte és megdicsőültté tette: „most hát élvezzük leveled tanúságát...” Ugyanakkor mindenféle levélnél jobban örülne, ha jelenlétével örvendeztetné meg őt Praetextatus. Mindkettő levél még Symmachus apjának halála előtti évében, vagyis 376-ban íródhatott. A következő levél (50) is említést tesz az idősebbik Symmachusról, tehát 377 előtt készült, nem tudni azonban azt, hogy pontosan mikor. Különös, de Symmachus itt megfeddi barátját azért, mert „a kötelesség elhanyagolása szégyenére válik.” S hogy mi is ez a kötelesség? Természetesen az amititia gyakorlása, amiben Symmachus oly jelesnek tűnik önmaga számára (legalább is az olvasónak könnyen ilyen érzése támadhat: annyira gyakran hangsúlyozza a barátságot, hogy az már éppen – *inter amicos* – túlzásnak tűnhet). A barátság nevében kéri számon barátját: hogyan történhet meg vele az, hogy apjával együtt kapjon egy levelet? Haragszik, mert úgy érzi, még arra sem méltatja Praetextatus, hogy egy – kizárólag neki szóló – levelet küldjön. Természetesen elképzelhető, hogy Symmachus tréfálkozik. De ha ezt komolyan gondolja, akkor jogosan vethető fel a kérdés: ennyire túlérzékeny, esetleg hiú lenne? Vagy a sértett büszkeség beszél csupán belőle? Honnan van ez a sznobizmusa? Mindenesetre úgy tűnik, hogy a viszontlátás (pontosabban Praetextatus látogatása) a kibékülés feltétele: „már csak az maradt hátra, hogy az isteneket kérjem arra, örömmel eltelve legyek, mihelyt meglátogatsz.” A 49. levél 378 tájáról való. Kiolvasható belőle, hogy a „biztos ismertetőjegyekből megismert szerencsés dolgok” valószínűleg Sebastianus győzelme a gótok felett, melynek a helyét a nyugtalanság és zúgolódás vette át: a cannae-i vereség megrázó tragikumát felidéző hadrianopolisi katasztrófáról ekkortájt értesülhetett a közvélemény.³⁴ Hírt ad egy bizonyos csodáról is, amit még nem engeszteltek ki, bár már Iuppitert nyolc, Fortunát tizenegy alkalommal ajándékozták meg – eddig hiába. Symmachus szorong, hiszen az a bizonyos csoda az istenek békéjének a megsérülését hirdető prodigium, baljós előjel. Éppen azért kell áldozni az isteneknek, hogy kiengeszteljék őket megzavart nyugalomukért. Fontosnak tartja értesíteni a több papi tisztséget is betöltő Praetextatust, „ha az isteni gyógyír bármit is előmozdít.” A 46. levélből megtudhatjuk, hogy Symmachus testvérét, Celsinus Titianust kéri meg, hogy vigyen hírt Praetextatusnak. Nemcsak a kötelességét szem előtt tartó Symmachust ismerhetjük meg ebből a szövegből, hanem az aggályosan, minden cselekedetére gondosan ügyelő rómain is, aki a polgárok oltalma érdekében megtesz mindent az istenek felé. Az istenek iránti kapcsolat szinte szerződészerű: az »adok, hogy adj!« elve érvényesül: „az istenek jósága, hacsak nem tartják fenn kultusszal, elveszik.” Beszámol bizonyos szobrok visszaadásáról, amit ugyanolyan éljenzéssel fogadtak, mint amikor azokat elvették (feltehetőleg Praetextatustól). Nem derül azonban ki a szöveggörnyezetből, hogy milyen szobrokról is van szó tulajdonképpen. Az 54. levélben Symmachus a 380-ban elhunyt Titianus miatti fájdalmaról ír barátjának, aki együttérzéséről biztosíthatta levél útján a gyászolót. Ez a levél egészen rövid és egyszerű, kerüli a sallangokat, őszinte: a tömörségnél semmi sem fejezi ki jobban, hogy a testvérenek halála mélyen felkavarta. Az 53. levél fesztelen, könnyed. Megtudhatjuk belőle, hogy Praetextatus szabadidejében a „régiek könyvein rágódik”: éjjel-nappal azokat tanulmányozza, „az irodalom a mindennapi szellemi tápláléka.” Éppen ezért dicséri meg – igazi műértő módjára – Praetextatus stílusát, szavainak régiségét. Tréfásan tanácsolja, hogy „olyan darabos és műveletlen legyen az, amit mondasz, hogy va-

dásznak higgyenek.” Egy másik levelében saját irodalmi, stilisztikai elképzeléseit fejti ki Symmachus (45). „Gyűlölöm, ha a jó szavakkal takarékoskodnak. Hiszen az írás rövidsége inkább megvetéshez, mint a szívéllyességhez áll közelebb.” S talán elérkeztünk Symmachus személyének és életének egyik kulcsszavához: ez pedig nem más, mint az előzékenység, a szívéllyesség. Most csak annyit jegyeznék meg, hogy mint a szenátus első emberének, a panegyricusok előadójának, a lojalitás állandó kifejezőjének és egyben a saját érdekeit és a római hagyományt is védelmező pogány szenátornak nemcsak hogy lételeme lehetett ez az életforma, hanem eme udvariaskodás nélkül nem is élhetett volna ilyen társadalmi közegben és helyzetekben. A 47. levélből kiderül, hogy amíg Praetextatus Baiae fürdőváros nyugalalmát élvezi, addig Symmachust papi teendői gátolták meg eddig az írásban. Éppen ezért várja el, hogy ő is írjon neki. Megfenyegeti (tréfából?), hogy írjon Praetextatus, hacsak nem akarja próbára tenni Symmachus pontifexi hatalmát. Ehhez a levélhez két megjegyzés fűzhető: nem valószínű, hogy ne lett volna elég dolga Praetextatusnak a papi feladatok ellátásában, és mégis tudott a pihenésre időt szakítani. Symmachus esetében viszont megfontolandó, vajon ténylegesen mekkora terhet jelentettek azok a teendők, amelyeket ő annyira súlyosnak érez. A 48. levél Praetextatus feleségének súlyos betegsége kapcsán töpreng az emberi élet értelméről: „azért születünk, hogy egyre gyakrabban álljuk ki a szerencsétlenséget.” Azonban nem kutat tovább az élet nagy kérdései, igazi titkai után, inkább a filozófusokra hagyja, hadd vitatkozzanak azokról. Lehet, hogy ez Symmachus egyéni jellegzetessége, de nem áll távol a kizárólag a praktikus dolgokra törő római jellemről sem ez a fajta közömbösség a filozófia iránt. Az 51. levél több fontos politikai, vallási eseményre is utal (383). Ebben az évben ugyanis megölik Gratianus császárt, aki még az előző évben rendelte el a Victoria-oltár kivételét a Curiából, korábban pedig több, a régi papi testületek érdekeit sértő rendeletet adott ki.³⁵ A „közös bajok” a Rómában 383-ban kitörő éhínségre céloznak. Az „oltárok elhanyagolásán” nemcsak azt érti Symmachus, hogy egyre több pogány tér át a kereszténységre³⁶, hanem hogy így próbálnak egyesek előnyökhöz jutni a császárnál, illetve a császári kormányzatnál. Végül Symmachus kérdéséből kiderül, hogy Praetextatus Etruriában tölti szabadidejét. Itt egykor hivatali kötelességét teljesítette mint corrector Tusciae et Umbriae.³⁷ Symmachus az éhínség ellenére visszafordul Rómába, hogy elvégezhesse papi feladatait. Az 55. levél pedig esetleg gratuláció Praetextatus 384-es kinevezésére (praefectus praetorio II Italiae et Illyrici). Barátja még teljesíti küldetését, majd a következő évre consulnak jelölik, de – éppen úgy, mint egykor Symmachus apja – meghal, mielőtt megkezdene a consuli hivalt.³⁸

Az eddig leírtak fényében a bemutatott levelek is új megvilágításba kerülhetnek. Feltűnő először is az, hogy míg Symmachus általában nem beszél a vallással, szent dolgokkal kapcsolatban, addig a Praetextatushoz írott levelekben többször is utal ezekre. Talán hízélgésből teszi, vagy csak pusztán kedvességéből, hogy olyan témákat választ (vallási ügyek, irodalom), melyek érdeklik barátját is. Maga a barátságuk ténye is további vizsgálatot igényelne, hiszen még az is elképzelhető, hogy Symmachus egyszerűen meg akarja magát kedveltetni Praetextatus előtt. Miért? Ahogy ifjabb Plinius azért is ápolja kapcsolatát az elismert Tacitusszal, mert így neki is jut valami a neves történetíró dicsőségéből,³⁹ úgy Symmachust is vezethették hasonló megfontolások (még ha azokat nem is vallja be, mint levélíró elődje) a szerföltött megbecsült Praetextatusszal kapcsolatban. S még jobban megerősítheti ezt a feltevést a két ember származása: Praetextatus régi és előkelő családot mondhat magáénak, Symmachus ezzel szemben nem. Viselkedése alapján pedig jogos a gyanú, hogy még mindig nem vedlette

le a (mindenkori) újjgazdag jellegzetes szokásait: nagyon szereti azokat, akik róla beszélnek, akik őt nagyra értékelik; ujjong, amikor felolvashatja a gótok felett aratott győzelem hírért és kesereg, amikor nem állítanak fel neki szobrot; már-már szemtelenül hízeleg; gazdag, mégis állandóan a pénz foglalkoztatja; bár valószínűleg (birtokainak az igazgatásán túl) nincs sok dolga, éppen azt akarja elhíttetni (önmagával éppen úgy, mint környezetével), hogy megannyi baj és kötelezettség terheli, és ennek panaszos leveleiben hangot is ad.⁴⁰ Természetesen Symmachus nem elszigetelt jelenség kora társadalmában. Az azonban különös, hogy viselkedése kísértetiesen megegyezik a római szenátorok többségének az életmódjával: Ammianus Marcellinus nem győzi ostromozni szavaival a szenátori rend szívélyességre épülő társasági életét, ahol minden csak látszat és láttatás.⁴¹

Másodszor papi kötelezettségeinek kíván maradéktalanul eleget tenni. Nem véletlen, hogy Praetextatusszal együtt Symmachust nevezik a pogány római arisztokrácia vezetőjének, vezérének. Ezért gyürkőzik neki újra és újra (jóllehet mindig sikertelenül) beszédeivel rávenni a mindenkori uralkodót arra, hogy visszaállítsák a Curiába a Victoria-oltárt, ami tulajdonképpen az egész ősi római vallás tiszteletének, tágabb értelemben a római hagyománynak a visszaállítását is egyaránt jelképezi. Mégsem pusztán erről van szó, ahogy arra találónan utal PASCHOUD. Jóllehet a vallás védelmében lépnek fel, de ezt azért is teszik, mert a papi feladatok ellátása, a kultuszokon való részvétel miatt érezhetik úgy, hogy fontos szerepet játszanak az egész római társadalom és állam életében. Ha ezeket a kultuszokat megszüntetik, nemcsak egy bevételi forrástól esnek el, de az életmódjuk egy jelentős részének is búcsút inthetnek, elvesztik addigi presztízsüket. Ezért is lép fel minduntalan Symmachus a Victoria-oltár érdekében.⁴² A szerző álláspontjához annyit tennék hozzá, hogy az anyagi előnyökön túllépve magára Rómára tekintettek e késő antik pogány szenátorok. Mindennél fontosabb volt számukra az urbs venerabilis fennmaradása, melyet oly nagyon féltettek.⁴³ A teljes képhez azonban az is hozzátartozik, hogy saját érdekeiken túl Róma politikai tündöklését is meg akarták menteni, és teszik mindezt pogányokként akkor, amikor a császári ház nyíltan a keresztények mellett döntött.⁴⁴ Így válik érthetővé az, hogy miért igyekszik Symmachus is jó benyomást kelteni a császári udvarban azzal együtt, hogy hitét meg nem tagadva marad élete végéig pogány, és – Praetextatusszal együtt – marad a római pogány arisztokrácia vezetője.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ADAMIK T: *Római irodalom a késői császárkorban*. Pécs, 1996.
 ALFÖLDY G: *Római társadalomtörténet*. Budapest, 2000.
 M. T. W. ARNHEIM: *The Senatorial Aristocracy in the Later Roman Empire*. Oxford, 1972.
 H. BLOCH: The Pagan Revival in the West at the End of the Fourth Century. In: A. Momigliano (szerk): *The Conflict between Paganism and Christianity in the Fourth Century*. Oxford, 1963.
 J-P. CALLU: *Symmaque*. Lettres. I. Paris, 1972.
 A. CAMERON: The Roman Friends of Ammianus. *The Journal of Roman Studies*. 54, 1964. 15–28.
 A. CAMERON: Paganisme and Literature in Late Fourth Century Rome. In: *Christianisme et Formes littéraires de l'Antiquité tardive en Occident*. Entretiens sur l'Antiquité Classique, XXIII, 1976. 1–40.
 A. CHASTAGNOL: *Les fastes de la Préfecture de Rome Au Bas-Empire*. Paris, 1962.

- J. CURRAN: *From Jovian to Theodosius*. The Cambridge Ancient History. The Late Empire, A.D. 337–425. XIII, 1998.
- H. A. DRAKE: *In Praise of Constantine. A Historical Study and New Translation of Eusebius' Tricennial Orations*. University of California Publications: Classical Studies 15. Berkeley, Los Angeles, London, 1975.
- G. FOWDEN: *Polytheist religion and philosophy*. The Cambridge Ancient History. The Late Empire, A.D. 337–425. XIII. Cambridge, 1998.
- HAVAS L. – VILMOS L. – SZABÓ EDIT: Római történelem. In: Havas L. (szerk): *Bevezetés az ókortudományba* III. Debrecen, 1999.
- A. H. M. JONES: *The Later Roman Empire*. Oxford, 1964.
- A. H. M. JONES–J. R. MARTINDALE–J. MORRIS: *The Prosopography of the Later Roman Empire*. I. A. D. 260–395. Cambridge, 1971.
- A. MOMIGLIANO: Christianity and the Decline of the Roman Empire. In: A. Momigliano (szerk): *The Conflict between Paganism and Christianity in the Fourth Century*. Oxford, 1963. 1–16.
- F. PASCHOD: Réflexions sur l'idéal religieux de Symmaque. *Historia*, XV, 2, 1965. 212–235.
- PIRCHALA I.: Ammianus Marcellinus reánk maradt történeti könyvei. I–II. Budapest, 1916–1917.
- O. SEECK: *Q. Aurelii Symmachi quae supersunt*. MGH, AA, VI, 1. Berlin, 1883.
- O. SEECK: *Symmachus*. PW, 2 R IV, 1146–1158, n° 18.

JEGYZETEK

- ¹ H. Bloch: i. m. 193.
- ² H. Bloch: i. m. 194.
- ³ Havas: i. m. 176.
- ⁴ H. A. Drake: i. m. 63–65.
- ⁵ H. Bloch: i. m. 194.
- ⁶ G. Fowden: i. m. 550–553.
- ⁷ Havas: i. m. 182.
- ⁸ Jó példa erre Praetextatus esete, akit – miután Konstantinápolyban találkoztak egymással – éppen Iulianus császár nevez ki Achaia proconsulának (Amm. XXII, 7, 6). A császár „maga jószántából” döntött úgy, hogy a régi római erkölcs megtartásáról híres személyiséggel tölteti be ezt a jelentős tisztséget.
- ⁹ G. Fowden: i. m. 548–549.
- ¹⁰ Amm. XXIX, 1. Ammianus Marcellinus közli is annak az állítólagos jóslatnak a szövegét, mely Valens császár halálára utal. Egyúttal beszámol arról a jövőt fürkésző varázslásról is, mely Valens utódjának a nevét árulta el. A történetíró nem kis meglepéssel írhatta le, hogy az első négy betű: Ë-Å-Ï-Ä, hiszen művének már Theodosius uralma alatt fogott hozzá, aki 378-ban követte a trónon Valens császárt.
- ¹¹ Ammianus éppen azt állítja, hogy a Theodorus-perben „*tiltott könyvek címén*” kutattak fel, hordtak össze és égettek el könyveket, pedig ezek valójában irodalmi és jogtudományi művek voltak (Amm. XXIX, 1, 40).
- ¹² Jones 1964: i. m. I: 150; III: 28, 32 §.
- ¹³ Curran: i. m. 337–425. XIII, 1998, 82. Vö. Amm. XXVIII, 1.
- ¹⁴ M. T. W. ARNHEIM: *The Senatorial Aristocracy in the Later Roman Empire*. Oxford, 1972, 95–96. Itt olvasható az az érdekes észrevétel is, hogy a C. Th. IX, 2, 2 valójában minden rangú emberre vonatkozik; azaz, ha valakit vád alá helyeznek, akkor őt mindenképpen bebörtönzik.

- ¹⁵ E. Paschoud: i. m. 216.
- ¹⁶ Jones 1964: i. m. III, 31. 75. §.
- ¹⁷ Havas: i. m. 189.
- ¹⁸ A következő kultikus cselekedetek és szokások meglétéről tájékoztat a törvény (C. Th. XVI, 10, 12): *lares és penates* szobrai előtt tömjént égetnek, lángot (mécsest) gyújtanak, rájuk koszorút helyeznek. Képeket készítenek róluk, amiket félve tisztelnek. Szalagokat kötnek a fákra, kiásott gyep téglákból oltárt állítanak, a képek elé ajándékokat helyeznek el. In: The Cambridge Ancient History. The Late Empire, A.D. 337–425. XIII. Cambridge, 1998, 553. Jellemző, hogy a törvény ezeket a cselekedeteket a „pogány babona” megnyilvánulásának tartja, azokat „nevetségesnek” nevezi.
- ¹⁹ Alföldy: i. m. 182–202.
- ²⁰ Legalább is Olympiodoros szerint. Vö. J-P. CALLU: Symmaque. Lettres. 1. Paris, 1972, 12.
- ²¹ O. Seeck 1883: i. m. MGH, AA, VI, 1. Berlin, 1883, XLIV–LIV. O. Seeck: PW, 2 R IV, 1146–1158, N° 18. Callu, 7–12. Adamik: i. m. 211–213. Vö. A. H. M. JONES–J. R. MARTINDALE – J. MORRIS: The Prosopography of the Later Roman Empire. I. A. D. 260–395. Cambridge, 1971, 865–871.
- ²² A. CHASTAGNOL: Les fastes de la Préfecture de Rome Au Bas-Empire. Paris, 1962, 172. A szerző szerint apjának állíttatott egy feliratot az Aventinuson álló házuknál (másik házuk az Esquilinuson volt). Vö. SEECK, MGH, LXXXVI. és Jones 1971: 722–724. Praetextatus felesége így vall férjéről (CIL VI 1779 = Dessau, ILS 1259): *Exemplum de me Romulae matres petunt / subolemque pulchram, si tuae similis, putant*. A felirat alapján egy gyermekük született.
- ²³ Ld. 8. §.
- ²⁴ Ld. 9. §.
- ²⁵ *D(is) M(anibus). Vettiū Agorīus Praetextatus, augur, p[ro]ntifex Vestae, pontifex Sol[is], quindecimvir, curialis Herc[ul]is, sacratus Libero et Eleusi[ni]s, hierophanta, necorus, tauroboliatus, pater patrum... – et Aconia Fabia Paulina c(larissima) f(emina), sacrata Cereri et Eleusiniis, sacrata apud Eginam Hecatae, tauroboliata, hierophantria. hi coniuncti simul vixerunt ann(is) XL.* (CIL VI 1779 = Dessau, ILS 1259) Vagyis Praetextatus fontosnak tartotta, hogy feleségét is beavassák több misztériumba!
- ²⁶ Macrobius: Saturnalia I, 11, 1: *...quia princeps religiosorum putatur, nonnulla iam et supers-titionis admiscet, quasi vero nobis fas non sit Praetextato aliquando non credere*. I, 7, 17: *...sacrorum tamen omnium Vettiū unice conscius...* Vö. I, 17, 1: *et quia sacrorum omnium praesulem esse te, Vetti Praetextate, divina voluerunt...* Azért sem valószínű, hogy kizárólag idealizált képet fest a szerző Praetextatusról, mint ahogy azt A. CAMERON állítja (A. CAMERON: Paganisme and Literature in Late Fourth Century Rome. In: *Christianisme et Formes littéraires de l'Antiquité tardive en Occident*. Entretiens sur l'Antiquité Classique, XXIII, 1976, 16), mert Praetextatus és Paulina verse is utal a régi római erkölcs, a *mos maiorum* követésére, illetve a lélek túlvilági életbe vetett hitre egyaránt. Az idézetek Seeck, MGH, LXXXIV–LXXXV. oldalán szerepelnek (aláhúzás tőlem).

A szobortalapzat jobb oldalán ez olvasható: A hátulján levő hosszú vers egy részlete így szól:

Vettiū Agorīus Praetextatus Paulinae coniugi

Paulina, veri et castitatis conscia
dicata templis atq(ue) amica numinum
sibi maritum praefens, Romam viro
ero.

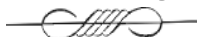
pudens, fidens, pura mente et corpore
benigna cunctis, utilis penatibus

(...) maritum si superstitem mihi
divi dedissent, sed tamen felix, tua
quia sum fuique postque mortem mox

- ²⁷ Seeck, MGH, LXXXVII.
- ²⁸ H. Bloch: i.m. 210.
- ²⁹ Amm. XXVII, 9, 8. A történetíró elismerése vitathatatlan. Szerinte Praetextatus „feddhetetlen becsületességre valló számos cselekedetével... már kora ifjúságától kezdve jó hírnevet szerzett magának.”
- ³⁰ Chastagnol: i. m. 175.
- ³¹ Hieronymus: Liber contra Iohannem Hierosolymitanum, 8. *Miserabilis Praetextatus, qui designatus consul est mortuus, homo sacrilegus et idolorum cultor, solebat ludens beato papae Damaso dicere: «facite me Romanae ecclesiae episcopum et ero protinus christianus.»* Vö. 32.§.
- ³² Paschoud: i. m. 232. 99.§.
- ³³ Vö. 26.§. és 29.§.
- ³⁴ Vö. Amm. XXXI, 11–13.
- ³⁵ Lásd 15.§.
- ³⁶ Adamik: i. m. 215.
- ³⁷ Callu: i. m. 225–226.
- ³⁸ Symmachus 384-ben szintén fontos hivatalt kap, alig egy hónappal később Praetextatus praefectusi kinevezése után: mint *praefectus urbi* látja el Róma városi ügyeinek intézését. Elképzelhető, hogy csak 384 szeptemberében tör ki a nagy éhínség, amit október folyamán sikerül megfékezni (Chastagnol: i. m. 223) és az éhínség idején került sor az idegenek kiűzésére is (A. CAMERON: *The Roman Friends of Ammianus*. In: *The Journal of Roman Studies*, 54, 1964, 26–28) Vö. Amm. XIV, 6, 19. Symmachus a pogány templomok ellopott kincseit összegyűjtette és visszaszolgáltatta a papi testületeknek, a fosztogatókat és tolvajokat bebörtönöztette. Hivatala lejárta után előbbi rendelkezései miatt Valentinianus éles hangon korholja, majd visszaállították azokat az állapotokat, mely Symmachus fellépése előtt jellemezte Rómát. A kiváló szónok ugyan sikeresen megvédi magát az ellene felhozott rágalmakkal szemben, de barátja és támasza elvesztése után 385 elején maga kéri lemondását a császártól (Seeck, MGH, LIV–LVI).
- ³⁹ Plin. IX, 14.
- ⁴⁰ Vö. Paschoud: i. m. 227–230.
- ⁴¹ Amm. XIV, 6. Nem elhanyagolható az a tény sem, hogyha az idegenek éhínség miatti kiűzése Kr. u. 384-ben történt, akkor kifejezetten Symmachusra utal, aki ezt mint *praefectus urbi* rendelte el: „odáig jutottunk a léhaságban, hogy nem régen, amikor az élelmiszerek elégtelensége miatt az idegeneket nyakra-főre kiűzték a városból, a humanisztikus tanulmányok ugyancsak nem nagyszámú művelőit haladéktalanul kiutasították, ellenben a bohózati előadások szolgálatában levő személyek... és háromezer táncosnő zenekaraikkal és ugyanannyi táncmesterükkel minden zaklatás nélkül ott maradhatott a városban” (Amm. XIV, 6, 19). Véleménye eléggé negatív, amihez persze az is hozzájárul, hogy ekkor valószínűleg neki is el kellett hagynia Rómát. További esetleges Symmachusra utaló célzásról számol be CAMERON: *The Roman friends...* 27 (lásd 38. §).
- ⁴² Paschoud: i. m. 232–235.
- ⁴³ Vö. M. ELIADE: *Cosmos and History*. New York, 1969, 76. Eliaide szerint a rómaiakat állandóan Róma végének a gondolata kísértette. Lásd A. Momigliano (szerk): i. m. 2.
- ⁴⁴ Vö. CAMERON: *Paganisme and Literature...* 39–40. Ld. 26.§.

BIRÓ TEOFIL

Piktektől a flamandokig, avagy Dél-Skócia elgermánosodása

Az indoeurópai nyelvcsaládba tartozó kelta törzsek, valamikor az i.e. VII–VI. században jelentek meg Európa és Kisázsia térségében. Rövid időn belül meghódították Közép- és Nyugat-Európát, egy rövid és dicsőséges időszakban pedig (i.e. IV–III. század) még Itáliát és Hellaszt is sikerült leigáznuk. Ezek a félelmetes harcosok, kiknek óriási termete és féktelen vadsága még a görögöket is lenyűgözte, két irányból és két hullámban hódították meg az Ír-, illetve Brit-szigeteket. A britonoknak nevezett britanniai kelták ősei Galliából kiindulva hódították meg, illetve népesítették be a Brit-szigetet, valamint az Ír sziget egyes keleti régióit. Ezek a kelták az ősei a mai wales-ieknek és bretonoknak. A gaeleknek nevezett ír és skót kelták ősapái a Hispán-félszigetről érkeztek az Ír szigetre, majd ennek észak-keleti partvidékéről kiindulva keltek át a mai Skócia észak-nyugati részébe.¹

Manapság csak Írországbán, Skóciában, Wales-ben és Bretagne-ban találunk mind a mai napig kelta nyelvet beszélő közösségeket, így hajlamosak vagyunk ezeket kelta országoknak

tekinteni.² Ez azonban téves megközelítés, mert az itt élő és kelta nyelvet beszélő közösségek ellenére, ezen országok lakosságát jelentős részben nem kelta nyelvű etnikumok teszik ki.

Jelenleg Skócia öt és félmillió főt kitevő lakosságának csupán egy elenyésző hányada, mintegy hetvenezer felvidéki lakos beszél kelta őseinek nyelvét, a gaelt.³ Ez természetesen nem azt jelenti, hogy Skócia lakosságának csupán 1,2 %-a rendelkezne kelta felmenőkkel, hisz a több mint ezeréves elangolosodási folyamat eredményezte ezt a gael nyelv szempontjából oly reménytelen állapotot. Azonban az angol nyelv ilyen mértékű diadalát a modernizációt mindig követő angol kulturális hatás nem magyarázhatja meg kizárólagosan.⁴ Skócia területén ősi idők óta fogva jelentős létszámú angol nyelvet beszélő lakoságnak kellett élnie ahhoz, hogy nyelvük az évszázadok folyamán az egész ország anyanyelvévé váljon. Ezt a problémakört szeretném most ezzel az írással körbejárni, hogy megvilágítsam, milyen etnikai összetevők is formálták, és alakították ki a

VIKING DÍSZISAK A VII. SZÁZADBÓL. A IX. SZÁZADI S KÉSŐBBI DÁN PORTYÁK BETÖRÉSEI SÚLYOS KÁROKAT OKOZTAK A SKÓT-ALFÖLDÖN

jelenlegi skót nemzetet. Skócia két, egymástól jellegében teljesen elütő régióra oszlik. Az egyik a skót Alföld, a másik a skót Felvidék. Az Alföld Skócia fejlettebb, kulturáltabb, gazdagabb és népesebb része. A Felvidék ritkán lakott, sziklás, terméketlen és vadregényes terület. Míg az Alföld többé-kevésbé lépést tartott az angol fejlődéssel, a Felvidék mindvégig megmaradt periférikus helyzetében. Vallásilag az Alföld protestáns, míg a Felvidék a reformáció után is jó ideig (XVII. század közepéig) megmaradt katolikusnak, és itt maradt fenn a gael nyelv. Etnikai szempontból a két terület ugyancsak eltér egymástól. Az Alföld lakossága zömében germán származású, míg a Felvidéké inkább kelta. Az alábbiakban azt fogom megvilágítani, hogyan is alakult ki ez az etnikai képlet a hosszú évszázadok távlatából.

A skót Alföld és Felvidék közötti határvonalat a Brit-sziget legkeskenyebb része, a Firth of Clyde és a Firth of Forth között húzódó földszoros jeleni. Ettől délre az Alföld, északra pedig a Felvidék terül el.

Skóciával kapcsolatban az első írásos adataink a rómaiaktól származnak. Ők három jelentős népet (votadini, selgovae, novantae) említenek, akik az alföldi régióban éltek ekkor-tájt (i. sz. 83–211). Megneveznek még egy népet (damnonii), amely valahol az Alföld és a Felvidék határterületein élhetett. A Felvidéken élő sok-sok kisebb-nagyobb néptörzset pedig gyűjtőnéven kaledóniaiaknak (caledonii) nevezték. Ezen népeket a rómaiak még germánnak és keltának tekintették.⁵ A mai kutatók, összevetve a régészeti, nyelvészeti és történeti adatokat, már sokkal definiáltabb képpel rendelkeznek ezen népek etnikai hovatartozását illetően. Ezek alapján tudhatjuk, hogy a skót Alföld délnyugati részében pikte⁶, északnyugati részében briton⁷, keleti régiókban pedig ugyancsak briton népesség élhetett a rómaiak bejövetelkor.⁸ Habár Róma több hadjáratot is vezetett Skócia leigázására, s az Alföld felett a politikai ellenőrzést megszerezte négy-öt évtized erejéig, a térséget nem sikerült sem romanizálnia, sem integrálnia, sőt még pacifikálnia sem. Ennek ellenére minden kétséget kizáróan némi keveredés történt a helybéliek és a rómaiak között.⁹

A következő etnikai változást a skót Alföldön az angelek megjelenése hozta. A germán etnikumú angelek (a mai angolok ősei) erős, expanzív királyságokkal rendelkeztek szerte Angliában. A VI. században elérték a skót határt, s innentől kezdve kegyetlen harcokat vívtak a védekező britonokkal. Az angelek fokozatosan foglalták el a skót Alföld keleti részét, s igázták le annak lakosságát. Végül 638-ban elfoglalták Din Eidyn-t, a mai Edinburgh-t, s ezzel a térség uraivá lettek. Az Alföld nyugati régióinak briton királyságai még ideig-óráig dacoltak az új urakkal, de végül kénytelenek voltak behódolni az angeleknek, s alávetett, vazallus királysággá vált mind Strathclyde, mind Rheged.¹⁰ Ezen harcok, s az alávetettség eredményeként a kelta lakosság részaránya csökkent, míg a germán angeleké jelentős mértékben megnőtt a területen.¹¹

A IX. században új hódítók jelentek meg Skóciában, a vikingek. Innentől kezdve tőlük rettegetek az elnyomott kelták, s elnyomóik, az angelek is. Az első két évszázadban főként dánok garázdálkodtak a skót Alföldön, iszonyatos pusztítást hagyva maguk után. Nem csak szolgaságba vetették a népet, de tucatszámra gyilkolták, s tömegével vitték eladni rabszolgának őket. Ezeket a szörnyűségeket főként Galloway-ben és Strathclyde-ban követték el, aminek az lett a következménye, hogy a nagyrészt még mindig kelta származású helybéliek nagy számban menekültek át Wales-be, ezzel is erősítették a wales-i és gyengítették a skóciai kelta közösségeket. Mivel ezek között a kelta menekülők között nem csupán fegyvertelen parasztok, asszonyok és gyermekek voltak, hanem erős, fegyveres harcosok is, a strathclyde-i briton királyság tovább gyengült az Alföld nyugati részében. Az egykori Rheged királyságban

a X. század derekára már a dánok voltak az urak. A század végén azonban a dán elnyomókat a norvég elnyomók váltották fel. Ők a XI. század végéig birtokolták Galloway területét, de norvég települések még több, mint háromszáz esztendőn keresztül léteztek a területen. Mindezek eredményeként határozottan kijelenthetjük, hogy igen erős skandináv elem került be a skót Alföld lakosságának etnikai összetevői közé.¹²

A XI. század folyamán, paradox módon az angolszászok katonai és politikai vereségének következményeként,¹³ jelentős mértékben nő az angolszász etnikum térnyerése szerte Dél-Skóciában. Királyuk halála, s a Hastings-i vereség után mind az angolszász királyi dinasztia, mind a nemesség, mind az egyszerű lakosság jó része Skóciába menekült a hódító normannok, illetve a normann szolgaság elől. Ezek az angolszászok nem hódítóként érkeztek a skót Alföldre, hanem új otthont keresve. Királyi adományok és előnyös házasságkötések révén csakhamar a termékeny földek nagy részét meg is szerezték az Alföldön. Mivel ezek a menekültek a saját fejlettebb angol civilizációjukat is magukkal hozták, a hűbériség kialakítását célul kitűző uralkodó legfőbb támaszaivá lettek. Ezért van az, hogy majdnem az összes dél-skóciai nemesi család ezekre az angolszász menekültekre vezeti vissza családfáját.

Azonban nem minden angolszász jött, s telepedett le önként Skóciában. 1070-ben – tehát négy évvel Hastings után – II. Malcolm hadjáratot vezetett Angliába. Elpusztította és végigdúlta Cumberland-et, majd mindkét nembeli fiatal foglyokkal visszatért Skóciába. Pontos adat nem áll rendelkezésünkre az elhurcoltak számát illetően, de a krónikás, durhami Symeon tanúsága szerint igen jelentős lehetett. „Oly nagy volt a fogolyként elhurcoltak száma, hogy sok éven keresztül minden skót faluban, sőt minden skót kalyibában megtalálhatók voltak. Ennek eredményeként Skócia megtelt angol származású cselédekkel és cselédányokkal olyannyira, hogy még napjainkban sem lehet találni falut, vagy házat nélkülük.”¹⁴ Symeon 1120-ban, tehát jó ötven évvel Malcolm hadjárata után írta le ezeket a sorokat. Minden bizonnyal erős túlzásokkal is élt, így kellő kritikával kell őt vizsgálni. Valószínűleg azért Skóciában sem volt angol cselédje mindenkinek, sőt a szegény embereknek, akik a népesség nagy részét alkották, abszolút nem voltak cselédjeik. Itt Symeon kétséget kizáróan csak a módosabb udvarházakra, s nemesi családokra gondolt. Ettől függetlenül a krónikás sorai érzékeltetik, hogy a Malcolm által szolgának elhurcolt angolszászok száma igen nagy volt.

Malcolm és utódai (Edgar, I. Alexander) örömmel fogadták az országba érkező angol telepeseket, kiknek gazdasági és politikai befolyásuk, valamint hatalmuk egyre nagyobb lett. Ez azt eredményezte, hogy a tehetősebb angolok szívesen jöttek Skóciába, s számuk soha nem látott mértékben megnőtt. I. Alexander angol mintára szervezte át mind az egyházat, mind az államot. A XII. századra Skócia urbánus lakossága már döntően angol etnikumú. Ezt egy másik krónikás, newburgh-i Vilmos is megerősíti: „A skót városok és várak minden lakosa angol.”¹⁵

A normannok angliai hódítása után nemcsak angolszász menekültek, hanem nagy számú normann nemes is érkezett az országba. Akik csalódtak az angliai uralomban, vagy elégedetlenek voltak Hódító Vilmos kormányzásával, Skóciába vonultak vissza. Erre az is ösztönözte őket, hogy az állami hivatalok és különböző javak, előnyök egész sora nyitva állt előttük.¹⁶ Azon normann nemesek számára, akik kevésbé tudtak Angliában érvényesülni, Skócia egy reményteljes lehetőségnek, csábító célpontnak tűnt. Az angolszász és normann nemesek bárhol is telepedtek le, mindenhol erős gazdasági és politikai befolyásra, hatalomra tettek szert. Ezek birtokában új egyházi és állami szabályokat, rendeleteket kényszerítettek rá a vonakodó őslakos népességre. Ez természetesen konfliktusok forrása lett, de mivel az

uralkodó támogatását bírták, az elkezdődött elangolosodási folyamat visszafordíthatatlan volt. A Skót Királyság angolszász jellegűvé válása, melyet modernizációnak nevez a szakirodalom, a X. század derekán kezdődött II. Malcolm Canmore király idejében, de csak I. Dávid (1124–1153) uralkodása alatt teljesedett ki. Az állam központja az északi területekről a skót Alföld keleti részébe tevődött át, melyet ma Lothiannak neveznek. Ez a régió volt egész Skócia legfejlettebb és leginkább urbanizált területe is. Ugyancsak itt volt az angolszász és normann elem fő hatalmi centruma.¹⁷

Mindezen hódítókon, menekülteken és fogolyként behurcolt rabokon kívül békés kereskedők is hozzájárultak a skót nép etnikai színességéhez. Már az V. század folyamán források tanúsága szerint,¹⁸ a germán etnikumú frízek jelentékeny településekkel rendelkeztek Délkelet-Skóciában, a Firth of Forth-tól délre. Azonban a források szegényes volta nem teszi lehetővé számunkra, hogy pontosabban meghatározzuk, mennyien is voltak tulajdonképpen ezek az észak-németalföldi telepések, és hogy valójában mit is csináltak e vidéken. Sokkal többet tudunk a XII. század közepén az országba betelepült flamandokról. Mr Fraser Tytler skót történész szerint: „Skócia gazdagságának és jólétének alapjait ezekben a korai időkben az országban található flamand kereskedők nagy számú településeinek köszönheti. Ezek a kereskedők magukkal hozták hazájukból a kereskedelem, illetve a céhes ipar szaktudását, valamint az iparkodás és szorgalom szokását. 1155-ben II. Henrik kiűzte az összes idegent királyságából, így az angliai flamandok seregestül csődültek a számukra biztonságot és menedékhelyet kínáló szomszédos országba. A XII–XIII. század folyamán Skócia majd minden részében felfedezhetjük ezen szorgalmas polgárok településeinek nyomait.”¹⁹

Mint láthatjuk Skócia déli részének etnikai összetevői igen sokszínűek. A történelmi

A KORA-KÖZÉPKORI SKÓCIA A KR. U. 700 KÖRÜL

időkben őslakosnak tekinthető keltáknak borzasztó sors jutott osztályrészül. Római, angel, dán és norvég hódítás, állandó harc, létbizonytalanság, rabszolgasorba vetés, tömeges lemészárlás és emigráció várt rájuk. Maradékaik az idegen etnikumú, főleg angolszász és normann, földesurak rabigáját nyögték. Ennek ellenére, hacsak csekély számban is, de maradtak fenn kelta nyelvet beszélő briton közösségek egészen a XVII. század végéig.²⁰ Ezek a csoportok főleg Gallowayben maradtak fenn.²¹ Az egyre fogyó kelták helyét az évszázadok folyamán átvették a skót Alföld területén a különböző germán etnikumú telepések, kereskedők, iparosok. Fríz, angel, dán, norvég, angolszász, normann és flamand települések tömkelege alapult. Ezek lakossága az idők folyamán keveredett egymással, s az egyre fogyó keltákkal is. Ezen összetevők által jött létre a tulajdonképpeni alföldi skót. Az Alföld délnyugati és északnyugati régióiban meg van ugyan az esély, hogy a helybéli lakos találhat felmenőit között

kelta származásúakat, azonban Dél-Skócia legnagyobb része jellegében és származását tekintve germán eredetű. Ezt az a tény is igazolja, hogy a XVII. század elején V. Jakab skót király (Angliában I. Jakab) Ulster gyarmatosításában az angol telepeseken kívül főleg dél-skóciai telepeseket ösztönzött az Észak-Írországba történő átköltözésre. Az áttelepült skótok rengeteg földbirtokot kaptak a koronától, amely teljesen megbízott az új ulsteri telepesekben, azok lojalitásában.

Elképzelhetetlennek tartom, hogy Jakab szívesen látta volna Ulsterben a skót Felvidék még mindig archaikus klánszervezetben élő, gael nyelvű, nagy részben még katolikus, lázadásra állandóan készen álló kelta származású lakosságát. Ezek a felvidéki skótok valószínűleg csak az írek makacsságát és Angliával szembeni ellenérzését erősítették volna. Jakabnak ellenben Írország angol mintára történő modernizációja volt a célja. Nem véletlen tehát, hogy az uralkodó Dél-Skóciából hívott telepeseket. Azok angolszász etnikuma és kultúrája mind kiválóan predesztinálta őket Írország anglicizálására.²² Az alföldi skót germán származását bizonyítja az a tény is, hogy az újkor folyamán végig szász (Sas-senach) névvel illették őket a skót felvidékiek. Sir Walter Scott, a legnagyobb skót író írásaiban az alföldi skótokat általában szászoknak, míg a felvidékieket keltáknak nevezi.²³

Végeredményben bátran állíthatjuk, hogy Skócia déli részének, az Alföldnek a lakossága döntő részben germán etnikumú vagy, hogy Andrew Lang történész sorait idézzem: „Az eredetileg ír származású skótok adták a nevét annak az országnak, amely lakosságának legnagyobb része vérségileg és nyelvileg is angol származású.”²⁴

PIKT KŐLAP, ISMERETLEN JELENTÉSŰ VÉSETTEL

BIBLIOGRÁFIA

- ANDREW LANG: „*History of Scotland*”. Vol: I.
 FRASER TYTLER: „*History of Scotland*”. Vol: II., ciii., § 4.
 W. MOODY–F. X. MARTIN (szerk.): *Írország története*. Budapest, 1999, Corvina.
 JAMES G. LEYBURN: *The Scotch-Irish (A Social History)*. Chapel Hill, 1962, The University of North Carolina Press.
 JOHN MACLEOD: *Highlanders*. A history of the gael. London, 1997, Hodder Stoughton.
 MAGNUS MAGNUSSON: *Scotland*. The story of a nation. New York, 2000, Grove Press.
 PATERSON: *History of the County of Ayr*. Vol: I.
Tacitus Agricolája és Germániája. Ford: Téli Iván, kiadja: Lampel Róbert, Pest 1867.
 The making of the Ulster Scot; by Professor JAMES HERON. In: *Henry Jones Ford: The Scotch-Irish in America*. Hamden, Connecticut 1966, Archon Books.

JEGYZETEK

- ¹ Moody–Martin: . m.: 26–28.
- ² Bretagne természetesen nem ország, s Wales-nek, illetve Skóciának sincs önálló állami szuverenitása.
- ³ MacLeod: i. m. 6.
- ⁴ Magyarország, Csehország, Lengyelország sem vált német nyelvűvé az ebben a régióban uralkodó német hatalomnak politikai, gazdasági, kulturális dominanciája és hatása következtében. Ugyancsak nem váltak orosz nyelvűekké a cári elnyomás alatt szenvedő lengyelek. A majd' ezer évig Magyarországhoz tartozó Felvidék, Erdély és Horvátország szláv nyelvű lakossága sem vált magyar nyelvűvé a magyarság kulturális, politikai és gazdasági befolyásának következtében. Sőt Anglia lakossága sem vált francia nyelvűvé a normannok hódítását követően.
- ⁵ Tacitus *Tacitus Agricolája és Germániája*. Ford: Téli Iván, kiadja: Lampel Róbert, Pest 1867. XI. fejezet 10.
- ⁶ A piktek eredete mind a mai napig nem tisztázott. Két elmélet áll szemben egymással. Az egyik szerint a piktek kelták, míg a másik elmélet hívei azt vallják, hogy a piktek erős kelta kulturális hatáson estek át ugyan, de etnikailag nem kelták, sőt nem is indoeurópaiak, hanem ők Észak-Britannia prekelta őslakói.
- ⁷ The making of the Ulster Scot; by Professor JAMES HERON. In: *Henry Jones Ford: The Scotch-Irish in America*. Hamden, Connecticut 1966, Archon Books. 558.
- ⁸ Magnusson: i m. 25–26.
- ⁹ Lásd a 7. jegyzetet, 559.
- ¹⁰ Magnusson: i m. 31–32.
- ¹¹ Az angelek ezt főleg az őslakos kelták szisztematikus kiűzésével, lakóhelyükről történő kiűzésével, valamint angelek helyükre történő telepítésével és új angel települések alapításával érték el. Lásd a 7. jegyzetet, 559–560.
- ¹² Ennek a legjobb bizonyítéka az a leírás, melyet egy XIX. századi norvég író közöl velünk. „A skót Alföld nyelve annyira hasonlatos Skandináviához, hogy amikor egy skót tengerész hajótörést szenvedett Jütland és Norvégia partjainál, minden nehézség nélkül tudott kommunikálni saját anyanyelvén a helybéli emberekkel.” Lásd a 7. jegyzetben i. m.: 562.
- ¹³ Malcolm Canmore skót (kelta) király Észak-Skóciából kiindulva 1018-ban adáz harcok után elfoglalja Northumbriát az angelektől és megszerzi Strathclyde-ot. Ezzel létrehozta az egyesült Skót Királyságot. Az ő ideje alatt alakult ki a tulajdonképpeni skót-angol határ, s habár hosszú időnek kellett eltelnie míg ez a határvonal mindkét fél által szentesítést nyert, de minden kétséget kizáróan Malcolm Canmore volt az az uralkodó, aki létrehozta és letette

a középkori királyság alapjait. A másik vereség, amely az angolszász elem skóciai növekedését eredményezte az angolszászok 1066-os hastings-i kudarca volt. Ezekután a hódító normannok leigázták, s szolgaságba hajtották a korábbi hódítókat, az angolszászokat.

¹⁴ Paterson: History of the County of Ayr, Vol: I. 18.

¹⁵ Lásd a 7. jegyzetet, 565.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo. 565–567.

¹⁸ Ugyanott 569.

¹⁹ Tytler, vol: II., ciii., § 4.

²⁰ MacLeod: i. m. 9.

²¹ Ez azért is érdekes, mert Galloway területén elvileg a piktek voltak az őslakosok. A kelta nyelvű csoportok ily sokáig való fennmaradása azon kutatókat erősíti, akik a pikteket kelta etnikumúaknak tartják. Ha kelta nyelvük csak régi hódítóiktól felvett nyelv lett volna, akkor mi indokolta volna azt, hogy az új hódítók nyelvének ellenében kitartsanak régi hódítóik nyelve mellett?

²² Leyburn: i. m. XVI–XVIII.

²³ Lásd a 7. jegyzetben 574.

²⁴ Lang: i m. vol: I. 37.

A FOTÓALBUM MAGYARORSZÁG ELSŐ ÉS UTOLSÓ GŐZMOZDONYJAVÍTÓ-MŰHELYÉNEK, AZ ISTVÁNTELKI JÁRMŰJAVÍTÓNAK A MINDENNAPIAIBA NYÚJT BEPILLANTÁST. A MŰVÉSZI KÉPEKET MAGYAR ÉS ANGOL NYELVŰ KÍSÉRŐSZÖVEG EGÉSZÍTİ KI.

Pest-Pilis-Solt-Kiskun rövid története

A megye leírása XX. század eleje viszonyainak megfelelően

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye a történelmi Magyarország Duna és Tisza közti részében, a két folyam közt hosszan északról dél felé nyúlik. Határai Hont, Nógrád, Esztergom, Komárom, Fejér és Tolna, Bács, Bodrog, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok és Csongrád vármegyék; nyugaton a Duna, keleten a Zagyva és a Tisza természetes határai, anélkül hogy a határ mindenütt szorosan követné e folyómedrét.

Területe 12 101 km². Felszínének legnagyobb része lapályos; a Duna-Tisza köze nem egyenletes lapály, hanem a Cserhát déli nyúlványaihoz hullámos földhát (110-130 m) csatlakozik, mely 30-50 km szélességben dél felé nyúlván, a két folyó vízkörnyékét egymástól elválasztja; e földhát száraz, homokos, helyenként hosszan elnyúló homokpadokkal. A Cserhát végső ágai csakis a vármegye északnyugati részében tömörülnek összefüggő hegylánczá, mely a Nagyszállban 652 méter magas. A Duna jobb partján a Pilis-hegység (757 méter) emelkedik, mely a Börzsönyi-hegységgel a Duna festői szorosát alkotja. A Pilis felől kelet felé húzódik a Nagy-Kevély (537 m) csoportja; a főváros közelében a kies Budai-hegység (Jánoshegy 529 m) emelkedik. Folyóvizei közül legjelentékenyebb a Duna és a Tisza. A Duna Nagymaros és Visegrád közt éri el a vármegyét s

Budapestig keresztülhasítja, ezen alul pedig nyugati határát mossa. Jelentékenyebb szigetei a Szentendrei-, a Margitsziget, az Újpesti-, Óbudai- és főleg a Csepel-sziget. A Tisza Szolnokon alul éri el a vármegye földjét s innen kezdve nagy kanyargásokkal dél felé folyik. A vármegye többi folyóvizei közül a Tiszába ömlő Zagyva és Kőrösér említendők; a Zagyva a Galga és Tápió vizét is magába veszi. Gyógyító hatású források igen nagy számmal fordulnak elő Budapest határában, nevezetesen a világhírű keserűvízforrások és a híres hévizek.

Éghajlata az északnyugati dombos és hegyes vidéken hűvösebb, a síkságon egészen alföldi jellegű. Budapesten az évi közepes hőmérséklet 9,6 °C. Legmelegebb hónap a július, leghidegebb a január, a hőmérséklet abszolút szélsőségei 38,8 és -20 °C. A csapadék évi mennyisége 664 mm. A lapály általában véve melegebb és csapadékban szegényebb; az aszályosság oka különösen a júliusi és augusztusi csapadék csekély voltában rejlik. A szelek közül leggyakoribbak az északnyugati és keleti szelek.

Ásványkincsekben a vármegye szegény, bár a hegyek jó épület-és burkolatkövet szolgáltatnak. A növényvilág aránylag gazdagabb; a vármegye összes termőterülete 1 224 918 ha, amiből szántóföld: 691 215 ha; kert: 9599 ha; rét: 141 905 ha; legelő: 229 614 ha; nádas: 22 348 ha; szőlő: 57 900 ha; erdő: 129 128 ha. A Pilis-hegységben

és a Cserhátban találhatóak a legnagyobb kiterjedésű erdőterületek, főleg tölgy és bükk, keverve gyertyán-, szil-, nyár és egyéb fákkal. A vármegye főterméke a rozs, búza, árpa és zab, melyekkel élénk kereskedés folyik külföldre. Jelentékeny a kukorica és burgonya művelése. A takarmánynövények közül igen sűrűn vetett kukorica (csalamádé), lucerna és muhar, lucernamag és veres lóheremag a kiemelkedő, melyeket külföldre is exportálnak. Rét és legelő sok és jó van a budai oldalon, a Duna és a Rákos patak mentén, ill. jelentősebb területeket találunk a Galga, Tápió és Zagyva környékén. A konyhakertészet Budapest és Vác között a Duna mindkét partján, főleg szerb és bolgár kertészek üzik. Cegléd vidékén sok görög- és sárgadinnye terem. A szőlőművelés jelentékeny; legjobb borok Budafok (Pro-montor), Vác és Szentendre vidékén terem-nek. Virágzó gyümölcsészete van Nagykovácsi, Budakeszi, Pomáz és Gödöllő községeknél. A házi állatok száma (1910-ben, db): szarvasmarha: 206 585; ló: 108 573; szamár: 745; öszvér: 39; sertés: 299 966; juh: 181 722; kecske: 4825;

Ekkor a lótenyésztés tekintetében kitűnik Cegléd, Nagykőrös, Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas és a monori, abonyi, solti, kalocsai és kiskőrösi járások több községe. A juhtenyésztés erősen csökkent, legnagyobb részt nemesített juh fajokat tenyésztene. Fontosabb a sertés tenyésztés és kereskedelem is, melynek központjai Cegléd, Kecskemét és Kiskunfélegyháza. A méhészet sokat fejlődött, különösen a gödöllői méhészeti tanintézet és telep hatására; a méhkasok száma 24 008 db. Élénkebb a halászat, mely a Dunában és Tiszában sügérre, süllőre, harcsára, pontyra, kárászra, csukára stb. terjed ki. A vadászat leginkább a hegyes vidékre szorítkozik, ahol nevezetesen a királyi erdőterületen (Visegrád, Gödöllő) a nemesebb vad is gyakori.

A vármegye lakóinak száma Budapest és Kecskemét nélkül 1869-ben 534 548 fő,

1900-ban 825 595, 1910-ben 1 029 246 és 1920-ban 1 147 286 volt. A lakosok nemzetiségi megoszlása az 1910-es népszámlálás adatai szerint 904 704 magyar, 83 496 német, 26 681 tót, 564 román, 602 horvát és 3895 szerb; a magyarság rohamosan szaporodik. A nem magyarok közül 74 132 beszél magyarul. A lakosság megoszlása hitfelekezeti szerint: római katolikus: 718 805; görög katolikus: 2609; görögkeleti: 4928; református: 193 986; izraelita: 39 448 fő. Foglalkozásra nézve vármegye lakossága: őstermelés: 54,1%; ipar: 24,2%; kereskedelem és hitel: 3,8%; közlekedés: 5,4%; közszolgáltatások és szabad foglalkozások: 3,4%; véderő: 0,2%; napszámosok: 2,5%; házi cselédek: 1,9%.

A tényleg keresők száma 408 761 fő, az eltartottaké 622 075 fő. Korszakunkban tehát a vármegye lakosságának többsége őstermelésből él, amely a népességnek több mint felét foglalkoztatja, de az ipar és kereskedelem is mindinkább teret nyer. A kereskedelem, melynek főbb cikkei a nyers termények mellett az ipar termékei, a kiterjedt közlekedési hálózat mellett nagy virágzásra jutott; gócpontja Budapest.

Közművelődés tekintetében a vármegye helyzete elég kedvező; a 6 éven felüli lakosoknak 79,8%-a tud írni és olvasni. A vármegye területén két hittudományi főiskola (Váci és Kalocsa), 11 gimnázium (Cegléd, Újpest, Kiskunfélegyháza, Vác, Kalocsa, Rákospalota, Kiskunhalas, Nagykőrös, Gödöllő, Aszód és Kunszentmiklós), 3 gazdasági intézet (Gödöllő 2, Budafok), 2 ipari és keresk., 3 művészeti iskola, 1 kisdédóvónőképző (Kalocsa), 3 tanítóképző (Kiskunfélegyháza, Kalocsa, Nagykőrös), 2 tanítónő-képzőiskola (Kalocsa 2), 39 polgári és 1 felsőnépiskola, 623 elemi, 311 általános ismétlő, 13 iparosinas és 2 börtöniskola, végül 154 kisdédóvó, 13 menedékház és 2 emberbaráti intézet van. Ezen iskolákat összesen 181 574 tanuló látogatja

Közigazgatásilag a vármegye 17 járásra

oszlík. A vármegyében 9 város, 202 nagyközség és 18 kisközség található, továbbá 1009 pusztá és telep. Székhelye Budapest. Törvénykezési tekintetben a vármegye a kalocsai, kecskeméti és pestvidéki törvényszék területéhez tartozik. Budapesten van a fő vámhivatal is, továbbá az államépítészeti hivatal, közúti kerületi felügyelő, posta- és távíró-igazgatóság.

A vármegye története

Maga a név, Pest-Pilis-Solt-Kiskun mutatja, hogy e vármegye hajdan négy külön területet képezett. Pest vármegye, az első, az a terület, amelyet ma a két pesti, a két váci és a két kecskeméti járás foglal el. Ez még az Árpád-kori első vármegyék közül való. Nevét Pest várostól és annak hajdani várától vette. Pilis vármegye a pomázi és biai (régbben pilisi felső és alsó) járás volt, Buda és valószínűleg a Ráckevei-sziget nélkül. Ez a terület hajdan Esztergom vármegyéhez tartozott és a tatárjárás után, IV. Béla alatt alakított külön vármegyévé. Nevét a pilisi vártól (visegrádi vár) vette. Solt vármegye a Duna balpartján hosszan, keskenyen elnyúló, három solti járás területe volt, nevét Solt váráról kapva. Végül a Kis-Kunság még a XIX. század második feléig a Jászsággal és Nagy-Kunsággal együtt a szabad járszék közigazgatási kerületet alkotta, majd a vármegyéknek az 1876. XXXIII. tc. alapján életbe léptetett új területi beosztása alkalmával csatolták ide. Pest, Pilis és Solt vármegyék közül az első felosztásból származó törzs-ösmegye csak Pest volt. Pest vára a magyarok bejövetelekor már fenn állott és a Duna mindkét partjára kiterjedt. A várat, amely a vármegyének nevet adott, az akkor pesti várnak nevezett Budavárban kell keresnünk. Pilis vármegye keletkezése IV. Béla nevéhez fűződik, megszűntét Nagy Lajos király uralkodása alatt abban az időben kell keresnünk, amikor a megyék újonnan rendez-

tetvén, Pilis vármegye Pesttel egyesítettett. Az egyesítés abban állott, amit II. Ulászló 1492. I. dekretumának 100. címe kifejez, t.i., hogy az állandó királyi lak Buda mellett lévén. Külön főispánja e két vármegyének nem volt, hanem ezek egyenesen a király, illetőleg annak helyettese, a nádor kormánya, igazságszolgáltatása és hadvezérsége alatt állottak. Solt vármegye alakítása megelőzte Pilis vármegyét. Eleinte Székes-Fehér vármegyéhez tartozott. Miksa király 1569. hozott III. dekretumának 52-ik cikke Solt vármegyét bíráskodás tekintetében Pest megyéhez csatolta. Ezen idő után a vármegye mindig Comitatus Pest, Pilis et Solth articulariter uniti (Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült vármegyék) nevezete alatt fordul elő; kivéve az 1850–61 közti időt, amikor Pest-Pilis és Pest-Solt név alatt kétfelé volt szakasztva. Rendes szék-és gyűlési helye a vármegyének a török idők előtt Buda volt. Mikor a török 1541-ben Budát elfoglalta, Pest váltotta fel. Később ugyancsak a török uralom miatt, innen is elkerült a székhely, mely leggyakrabban a füleki várban volt, s csak 1689-ben került ismét vissza Budára. A török világ alatt saját háza a vármegyének se Budán, se Pesten nem volt és csak 1689-ben rendelte el a nádor, mint a vármegye főispánja, hogy a vármegye Budán házat szerezzen. Ekkor fenn a várban, a várbeli városháza mellett az Úri utcában, majd 1696. december 1-jén Pesten vett a vármegye házat. Pest vármegye szervezete, a királyi lakhelynek, az ország kormányzatának keblében léténél fogva, némileg különbözött a többi vármegyék szervezetétől. A nádorok egész 1848-ig voltak főispánjai a vármegyének. Mikor nádor nem volt, a királyi helytartók is viselték e méltóságot. Vármegyei pecsétet az 1659. LXXVI. tc. alapján Wesselényi Ferenc nádorsága és főispánsága alatt kapott a vármegye. E pecsétnyomó 1733. június 1-ig volt használatban, amikor Sigillum comitatum Pest, Pilis et Solth articulariter unitorum körirat alkalmaztatott. Ezt a

pecsétet 1837. június 7-ig használták, amikor a vármegye latin feliratú pecsétjét Pest, Pilis és Solt vármegyék pecsétje 1836-ban magyar körirattal cserélte ki. Ez 1876-ig volt használatban, kivéve az 1849-től 1861-ig terjedő időszakot, amely alatt a vármegyékben általában kétféjű sasos pecsétek használata volt elrendelve. Jelenlegi pecsétjét a Kiskunságnak az előbbi hármas vármegyéhez történt csatlóása óta használják. Az első világháborúban a vármegye területéről kiegészített ezredek sokszor kitüntették magukat a legváltásosabb harcokban. Az 1918-as forradalom után a sokat szenvedett lakosság több helyen erőszakosságokra ragadtatta magát; de a rend rövid idő múlva helyreállt. A proletáralom megalakulásakor e vármegye közigazgatási vezetőit is eltávolították, 1919. április 29-én öt tagú direktórium állt a vármegye élére. A terrorcsapatok erőszakossága ellen több helyen felkelések törtek ki, mire a Tanácsköztársaság különítményesei (Szamuely Tibor) nagy vérengzéssel fojtották el az elégedetlenséget, különösen Abony, Dunapataj, Solt, Tass, Ráckeve, Kalocsa községekben. A proletárdiktatúra bukása után a megszálló román csapatok szintén rengeteg kárt okoztak az erőszakos rekvirálásokkal, míg 1919 novemberében a vármegye felszabadult a megszállás alól. A kommunista hatalomátvétel egy jelentős közigazgatási reformmal járt együtt, a Szovjetunióhoz hasonlóan átvették a tanácsrendszerre. A nagyszabású átalakítás érintette a vármegyerendszert is. Ennek során 1950. január 1-i hatállyal Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéből két új megyét alakítottak ki: Bács-Bodroggal együtt egy részből lett Bács-Kiskun, míg más részből Pest megye született.

Jelentősebb – egykori és mai – települései:

AQUINCUM ■ a Duna (Danubius) jobb partján épült a rómaiak idején. Ma Budapest része. Kr. u. 93-tól a dák fenyegetés miatt a rómaiak kiépítették a Danubius menti limest, s ekkor emelték Aquincum légiós táborát. 103–106 között lépett életbe Pannonia új tartományi beosztása, melyben Aquincum a Pannonia Inferior néven szervezett Kelet-Dunántúl székhelye lett. Hadrianus császár pannoniai látogatásakor ide is eljutott. 194-ben kapta meg a colonia rangot. 202-ben Septimius Severus császár is meglátogatta. 270–271-ben eredményes harc folyt az Aquincumot támadó vandálok ellen. 289–293 között Diocletianus császár is megfordult a városban. Ebben az időben négy részre osztották Pannóniát. Aquincum Valeria tartomány székhelye lett. 374/75-ben Valentini-anus császár felkereste a várost a szvébek és a szarmaták elleni hadjárata során. Az V. században, a birodalom meggyengülésekor nem bírta el a tartomány a barbár nyomást, Aquincum is elnéptelenedett, köveit széthordták.

CSEPEL-SZIGET (Nagysziget) ■ Budapest és Pest megye része. Egy 1019-ből keltezett, vitatott hitelességű oklevél említi először. 1148-ban Nagyszigetként említik. A királyi birtokon elsősorban vadásztak. 1848. szeptember 30-án a Csepel-sziget déli csücskén fekvő Lóréven Görgey Artúr hadbírósi ítélettel felakasztatta gr. Zichy Ödönt. 1923. március 2-án helyezték üzembe a Csepel-szigeten az első, beszéd és zene sugárzására alkalmas rádióadót. Jelentős ipari központ, legnagyobb üzeme Weiss Manfréd Művek, melyet 1944-ben Hermann Göring-ről, 1950. március 24-i döntésével Rákosi Mátyásról neveztek.

CEGLÉD ■ város Szolnoktól nyugatra, a Duna–Tisza közén. A XIV. században

említik először a források, a XV. században mezőváros, vámos és vásároshely. 1514-ben erre vezetett Dózsa György-féle keresztiesereg útja. 1541-től török hódoltsági település, belső önkormányzati joggal. 1684-re átmenetileg kihalt, de lakossága gyorsan visszatért. 1897. február 14–16. között földmunkáskongresszus színhelye volt.

GÖDÖLLŐ ■ város Budapestől északra keletre. A XIV. században említették először. 1744-ben kezdődtek meg a Grassalkovich-kastély építési munkálatai, s 1750-ben fejeződtek be, Mayerhoffer András tervei alapján. 1867 után Ybl Miklós alakította át. 1751-ben Mária Terézia és férje látogatást tett Gödöllőn. 1849. április 7-én az itt tartott haditanács határozott a tavaszi hadjárat további útvonaláról. A kiegyezést követően királyi nyaralóhely lett. 1949-ben települt Gödöllőre az Agrártudományi Egyetem.

ISASZEG (Irsvaszeg) ■ település Gödöllőtől délre. 1265. március elején az itt megívott ütközetben István ifjabb király serege legyőzte apja, IV. Béla király hadát. 1266-ban a nyúlszigeti-béke zárta le a viszályt. 1849. április 6-án a honvédsereg főerői az isaszegi csatában győzelmet arattak a császári-királyi hadsereg felett.

LÓRÉV ■ település a Csepel-sziget legdélebbi részén. Nevét a hajdani királyi ménesről kapta. A XVII. század végén elnéptelenedett falut a XVIII. század elején szerbekkel telepítették be, s ma is szinte teljesen szerb származású a falu lakossága. 1848. szeptember 30-án itt végeztette ki Görgey Artúr őrnagy hadbíróági ítélettel gr. Zichy Ödönt, aki Jellačić-nak teljesített futárszolgálatot.

MOGYORÓD ■ település Budapesttől keletre. 1074. március 14-én Géza és László hercegek verték meg a német és cseh csapatokkal támogatott Salamon király hadát. 1986. június 15-én avatták fel a Forma-1 futamok megrendezésére alkalmas versenypályát, a Hungaroringet.

NAGYKÖRÖS (Körös, Kalánkőröse) ■

város Ceglédttől délre. 1266-ban említik először az oklevelek a Bor-Kalán nemzetség érdekeként. 1276-ban már falu is volt itt. A XV. században mezőváros, melynek vámjá is volt. A török hódoltság idején szultáni hász város lett, így jobb helyzetbe került, s más, elpusztult falvak földjeit is megszerezte magának. 1597-ben a tatárok kétszer is végigpusztították Pest megyét, úgyhogy csak három lakott hely maradt, ezek egyike volt Nagykörös.

VÁC ■ A Duna bal partján, a síkság és a hegyvidék találkozásánál terül el, ott, ahol a nagy folyó kiszabadul a hegyek közül és nagy ívben délnek fordul. A helység már a XI-XII. században fontos gazdasági szerephez jutott. Az István király által alapított tíz püspökség között szerepelt a váci is. 1074-ben I. Géza király legyőzte Salamont, és fogadalmához híven Vácot várat építtetett. 1075-ben a garamszentbenedeki bencés kolostor latin nyelvű alapítólevele Vácot már városnak (civitas) nevezi. 1241-ben a tatárok kifosztották a várost. A vész elmúltával IV. Béla kővárat építtetett, és a megfogyatkozott lakosság pótlására németeket telepített le. A XIV-XV. században gazdag kereskedőváros volt, vámmal és révvel. 1485-ben I. Mátyás országgyűlésének színhelye. 1544-ben lett a töröké a város, s egészen 1684-ig a kezükben tartották. 1684. június 7-én Lotharingiai Károly herceg Vác mellett verte meg Musz-tafa pasa főseregét és szabadította fel a várost. A XVIII. században nagyot fejlődött a város. 1764-ben Mária Terézia látogatásakor Canevale tervei alapján diadalívet építettek. 1767-ben a Királyi Nemesi Akadémia kezdte meg működését Vácott. 1777-ben fejeződött be a székesegyház építése Pilgram, majd Canevale tervei alapján. Az 1848-49-es szabadságharcban a város messzemenően kivette a részét. 1849. január 5-én Görgey itt adta ki váci nyilatkozatát. Április 10-én Damjanich János és Klapka György tábornokok itt verték meg Götz seregét. Ugyanez év július 15-én visszavonulóban Görgey Paszkevicsek előőrseivel vívott csatát a város mellett.

BIATORBÁGY ■ Két település összevonásából keletkezett nagyközség Pest megyében, régebben Pilis vármegyében. A XV. században említik külön Biát és Torbágyot. 1931. szeptember 13-án Matuska Szilveszter felrobbantotta a biatorbágyi viaduktot, melyről a vonat lezuhant és 22 ember meghalt. Ez adott okot a statárium kihirdetésére.

PILIS ■ Apátság a Pilis hegységről elnevezve, Pilis vármegyében, ma Pest megyében található. 1184-ben IV. Béla alapította a pilisi ciszterci apátságot, melyben francia szerzetesek telepedtek meg. 1213-ban itt temették el a meggyilkolt Gertrúd királynét, II. András feleségét. 1524-ben IV. Béla király megerősítette Pilis kiváltságait. 1526-ban a törökök felégették a kolostort.

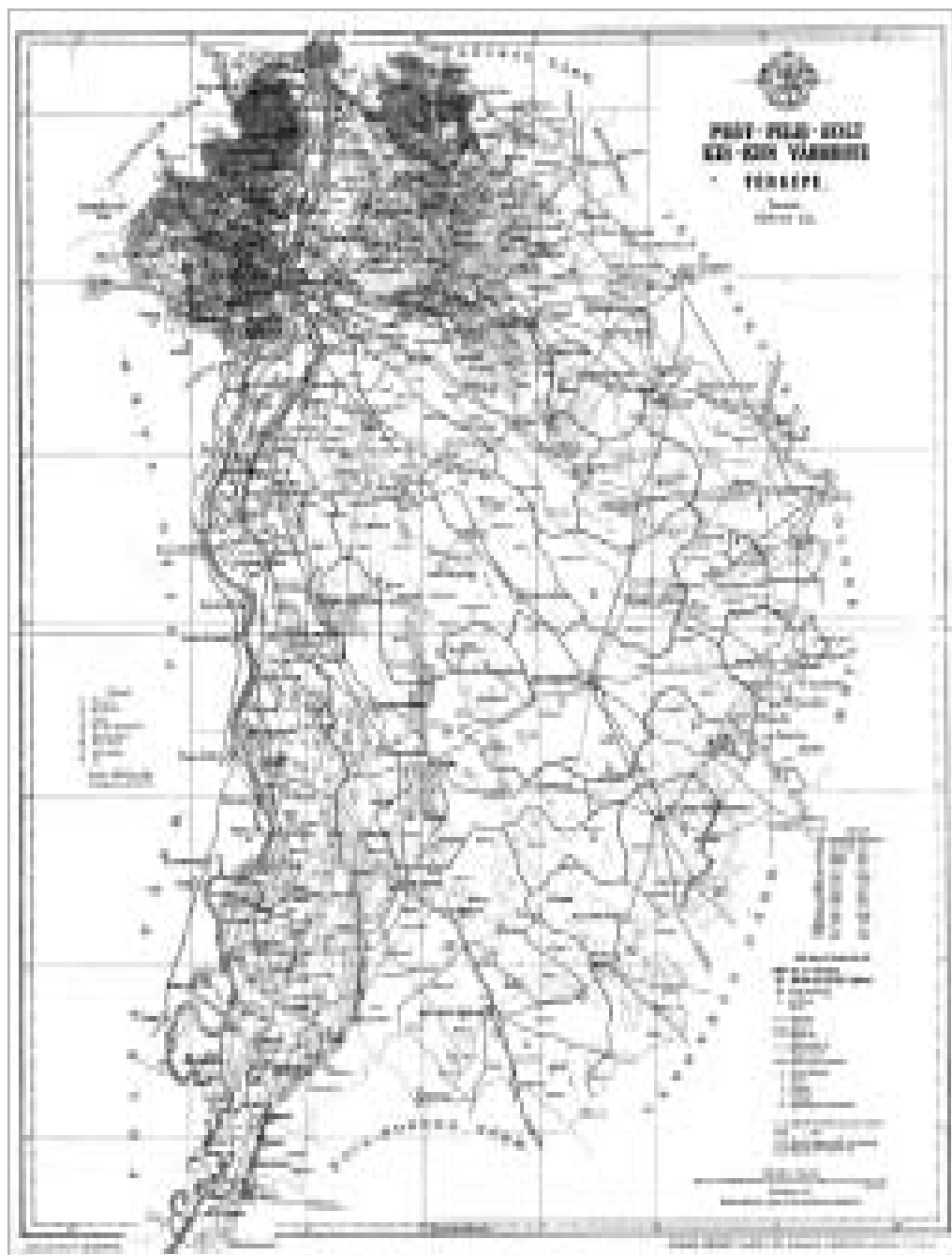
SZENTENDRE ■ a fővárostól 20 km-re, a Dunakanyar kapujában épült, igen szép fekvésű, történelmi és művészeti emlékekben gazdag város. A honfoglaló magyarok a jó legelőjű, a Duna által védett területet viszonylag rövid idő alatt benépesítették. Szentendrét és környékét a társfejedelem, Kurszán leszármazottai, a Kartal nemzetség tagjai kapták. Az államszervezés folyamán I. István még a névtelen falut 1009-ben a veszprémi püspöknek adományozta. Az itt kiállított oklevél nevezi meg először a falut S(ancti) And(reas) alakban. A település nevét a középkori plébániatemplom védőszentjéről, Szent András apostolról kapta. Szentendre minden bizonynyal városias település volt már a középkorban is, de oppidiumnak (mezőváros) csak a XVI. és XVII. században említik az oklevelek. 1684 júliusában Musztafa pasa Szentendre környékén támadt rá a szövetséges hadakra, melynek vezetője Lotaringiai Károly volt. A csatát a Bükkös-patak mentén, a Kőhegy alatt a szövetségesek nyerték meg a 21 000-es török sereggel szemben. Ezzel végleg elűzték a törököt innen. A pusztává lett Szentendrére a XVII. század végén szerb menekülthullám érkezett Csernijevics Arzén pátriárka vezeté-

sével. Megtelepedésükkel kezdődött Szentendre virágkora. Ekkor alakult ki a városnak a magyartól annyira elütő, sajátos mediterrán jellegű szerkezete. 1659-ben a várost a Zichy család kapta meg. A város ekkor Pest megye harmadik legnagyobb ipari központja. A virágzó város hamarosan a szerbek kulturális és vallásos életének a központja lett. 1767-re ismét koronauradalom lett, ekkor csatolták a városhoz Izbéget. Mária Terézia a visszaszerzett uradalmat újra bérbe adta a lakóknak évi 6000 forintért. Kevésbé ismert, hogy a szerbek mellett szép számmal éltek itt görögök, római katolikus dalmátok, magyarok, németek és szlovákok is. A XVIII. század fellendülése után a 19. században megtorpant a fejlődés. Tűzvész és árvíz pusztította a várost. A magyar forradalom és szabadságharc nem érintette jelentősen, csupán egy 306 fős nemzetőrséget állítottak fel. A forradalom leverése után 1872-ben rendezett tanácsú város lett. Még 1880-ban felütötte fejét a városban a filoxéria. A szőlőművelésre berendezkedett település gazdasági élete majdnem teljesen összeroppant. A kiirtott szőlőtőkék helyén megindult a gyümölcsök termesztése.

VISEGRÁD ■ Vár és település a Dunakanyarban, a folyam jobb partján, Budapesttől északra, régebben Pilis-vármegyében, ma Pest megyében. Római erődje a K.r. u. IV. században épült a Sibrik-dombon. A IX. században szlávok lakták a vidéket, az elnevezés is tőlük ered. Várát a veszprémi püspökség 1009-es adománylevele már említi. 1082-ben I. László az ellene lázadó Salamont itt tartotta fogva. 1255 körül IV. Béla felesége, Mária újjáépítette a várat, s ekkor készült el a háromemeletes lakótorony, az ún. Salamon-tornya. Ebben az időben alakult ki a település a vár körül. 1317-ben Károly Róbert visszafoglalta Csák Mátétól a várat, s 1323 tavaszán Visegrád lett a királyi központ, itt követte el a királyi család ellen a merényletét Zách Felicián. 1330-ban elkészült a királyi palota is,

de az 1340-es tűzvész után Budára költözött a királyi udvar és a kormánysszervek is. 1335. novemberében Károly Róbert magyar, III. Kázmér lengyel, Luxemburgi Károly cseh király találkozásán az ellentétek elsimítása mellett szövetséget és kereskedelmi megállá-

podást kötöttek (visegrádi királytalálkozó). 1439. júniusában Albert király Visegrádra vitte a Szent Koronát, amelyet a király halála után Kottaner Jánosné udvarhölgy elloptott. 1473–1484 között Visegrádot gótikus stílusban (reneszánsz elemekkel) építette át

Mátyás király. 1543-ban Visegrád vára és a város török kézre került, de a hódoltság idején többször is gazdát cserélt. 1684-ben újték ki véglegesen a törököt innen. A XVIII. század elején felrobbantoták a várat, az új települést a királyi palota köveiből építették fel. A palota feltárása 1934-ben kezdődött el.

IRODALOMJEGYZÉK

VERESEGYHÁZINÉ KOVÁCS JOLÁN – VERESEGYHÁZI BÉ-LA: *A régi Magyarország vármegyei és városai ABC-rendben*. Budapest, 1999, Anno Kiadó.

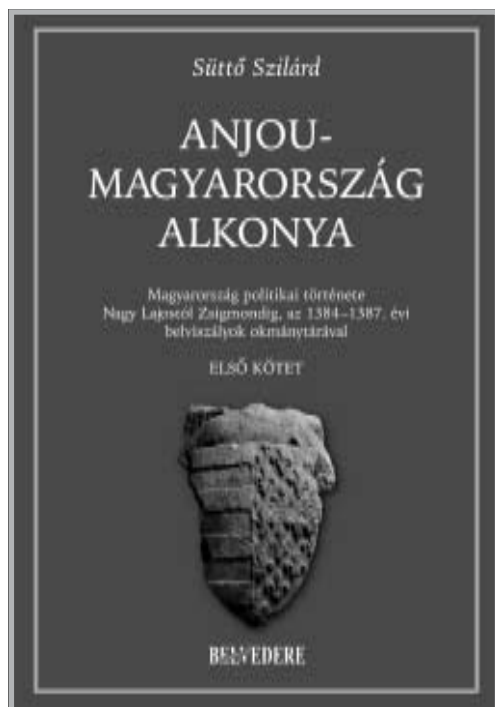
Révai Nagy Lexikon. *Az ismeretek enciklopédiája*. XV. kötet. Budapest, 1922. A Révai testvérek irodalmi intézet részvénytársaság.

PERCZEL GYÖRGY: *Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza*. Budapest, 1996, ELTE Eötvös Kiadó.

www.vendegvaro.hu

www.budapestinfo.hu

www.mng.hu

SÜTTŐ SZILÁRD

Anjou-Magyarország alkonya

Süttő Szilárd évtizedes kutatásainak eredményét adja közre kétkötetes monográfiájában. Az első kötet első része Magyarország I. (Nagy) Lajos és I. Károly (Róbert) uralkodása közötti időszakának eseménytörténetét nyújtja az eddigi legnagyobb részletességgel. Munkájához a magyar és külföldi kódexirodalom mellett a Magyar Országos Levéltár vonatkozó középkori forrásanyagának teljes egészét felhasználta. A kötet második részében ennek a forrásjegyzéknek a pontos mutatóit közli, a második kötet okleveles függelékében pedig azok betűhív latin szövegét és magyar fordítását.

A páratlan munkát nemcsak a medievisztika iránt érdeklődőknek ajánljuk, hanem széles értelemben mindenkinek, akik segítséget keresnek egy európai jelentőségű rendi állam összeomlása rejtélyének megértéséhez.

A KÖZÚTI SZEMÉLYSZÁLLÍTÁS TÖRTÉNETE

ENGI JÓZSEF

A szegedi kényszerpályás
tömegközlekedés története6. rész *A villamosvasút mellékvonalainak megnyitása és más üzemi események*

1908. október 1-jén megindult Szegeden a két vasútállomás között a villamosközlekedés és megszűnt a lóvasút. Arról eddig semmilyen feljegyzés nem került elő, hogy az utolsó lóvasúti járatot elbúcsúztatták volna. Minden olyan természetes volt, alig várták, hogy az ócska batárok eltűnjenek. A fővonal átépítése során is csak akkor esett szó a lóvasútról, ha valamilyen „szenzáció”, vagy más üzemi probléma történt.¹ Kár ezért a letűnt korért, hogy alig-alig őriz az emléket valami. Semmilyen üzemi utasítás, menetjegy, bérletjegy nincs, ne is gondoljunk egy „ócska” kocsira, vagy arra, hogy mi történt a lovakkal és a lóvasút teljes felszerelésével. Eladták, selejtezték és az egészet elfelejtették. Ez egyértelmű. Ahogy eltűnt annak idején az omnibusz, úgy tűnt el a lóvasút is. A fővonal megnyitása után gyors ütemben építették a többi vonalat (mellékvonalakat), miközben kitört a villamosbotrány. (I. ábra)

A Szegedi Híradó több cikkben foglalkozott a szegedi villamostársasággal. A cikkekben többek között azt hangsúlyozták, hogy a villamosvasút létesítése lényegesen kevesebb összegbe került, mint az elszámolt és bejelentett 3340000 korona. A cikkek nyomán Balogh Károly városi tanácsnok a következő előterjesztést tette a tanácsnak: (Kivonat)

„A Szegedi Híradó című napilapban 1909. február 7-én a villamosbotrány cím alatt olyan állítások jelentek meg, melyek

a hatóságot közmegvetésnek tennék ki. A cikkben foglalt állítások a valóságnak nem felelnek meg... Az újszegedi vonal kiépítésére vonatkozó kérelmet a szegedi közúti vaspálya részvénytársaság 1908. március 11-én adta be a város tanácsához 10.060/1908. iktató szám alatt... Időközben a polgármesternél a nagyközönség részéről azon kívánságok jutottak kifejezésre, hogy az újszegedi népkert főfasorában a villamosvasút útirányát változtassák meg. 1908. április 29-én tartott közgyűlésen 270. szám alatt egyhangú elhatározás született az újszegedi vonal útirányának megváltoztatására és a kérelem felterjesztésére a kereskedelemügyi minisztériumba. Ennek folytán az építési engedélyt a részvénytársaság nem kapta meg. A jóváhagyó miniszteri leirat leérkezése után az 1908. október 8-án tartott tanácsülésből lett kézbesítve az építési engedély... Hét hónapig a város közönsége akadályozta a vonal építését.

A közúti hídra vonatkozó állítások sem felelnek meg a valóságnak. A mérnöki hivatal 37.054/1908. szám alatt jelentette a tanácsnak, hogy a sínek lefektetése során esetleg talált korhadtnak gerendák kicserélésére lesz szükség és e célra kér 1500 korona hitelt. Ez az újszegedi vonal kiépítését nem akadályozta...

A villamosvasút építési költségeit 1906. augusztus 16-án Budapesten Hegyeshalmi Lajos miniszteri osztálytanácsos által felvett

1. ÁBRA RÉSZLET AZ OMINÓZUS CIKKBŐL

jegyzőkönyvben rögzítették... A jegyzőkönyv V. pontja szerint a bizottság III/4. ügyosztály által átszámított költségirányzatot véven a további tárgyalások alapjául és meggyőződven annak általában megfelelő és gondos összeállításáról, a tervezett városi villamos vasút tényleges építési és üzemeltetési tőkéjének 219736 koronával leendő megállapítását bátorodik miniszter úr ömagyméltóságának javaslatba hozni. Az engedélyokirat 7. §-a szerint az engedélyezett villamos városi vasúthálózat és tartozékainak megépítéséhez, illetve a meglevő vonalak átalakításához és üzleti megfelelő berendezésekhez szükséges tényleges tőke 3340000 koronában állapítatik meg. Ezen tényleges tőkéből 50000 korona rendes tartalékképpen, 50000 korona pedig külön tartalékképpen kihasítandó...

A 8.§. szerint engedélyes vasúttársaság jogosítva van a vasút és tartozékainak ez idő szerinti értékét a társaság és Szeged szab. kir.

város között egyetértőleg megállapított és a vasút tőkéjéről elfogadott 700000 koronát a fentebb 7.§-ban az átalakítási munkálatokra, valamint az újonnan építendő vonalakra megállapított 3340000 koronányi tényleges építési és üzemeltetési tőkeösszeggel fölemelni és ezen új 4 040 000 koronányi tőkeösszeg beszerzése céljából a társaság a forgalomba levő címleteinek beváltása mellett új részvényeket teljes névértékben kibocsátani.

A 10.§. szerint a pálya műszaki felülvizsgálatát a kereskedelemügyi m. kir. miniszter rendeli el...

Ezek alapján tisztelettel kérem a tekintetes Tanácsot, méltóztassék ezen ügyet tárgyalás alá venni..."

A beadvánnyal a tanács a február 11-i ülésén foglalkozott és impozáns rövidséggel elintézte. Taschler Endre főjegyző, aki pénzügyi tanácsnok korában kezelte a villamosvasút ügyét, elmondta, hogy a költségek

megállapítása a leglelkiismeretesebben történt. A villamostársaság még méltányos is volt, mert nem számította fel az őt megillető késedelmi kamatot sem. Nem ajánlotta, hogy a város sajtópert indítson. Szekerke Lajos adóügyi tanácsnok azt a megjegyzést tette, hogy napirendre kell térni a dolog fölött, mert jelen esetben csak kritikáról van szó, amihez bárkinek joga van.

Bokor Pál helyettes polgármester is nehezményezte a Szegedi Híradó írásait, de szerinte is foglalkozni kellene az ügyvel, mert a hatóságra nem közömbös, hogy a társaság mennyit költött az építkezésre. A beszélgetésszerű vitatkozásnak az lett az eredménye, hogy a tanács Balogh Károly előterjesztését tudomásul vette és felkérte Turóczy Mihály dr. tisztii főügyészt, adjon javas-

latot, hogy a város hatósága minő álláspontra helyezkedjen a támadásokkal szemben.

A tisztii főügyész részletesen kifejtette véleményét és összegzésül elmondta, hogy sem a Szegedi Híradó vezércikkére, sem pedig a hivatalos jelentésre ezúttal semmiféle különleges intézkedést nem tart szükségesnek.² (2. ábra)

Pár nap múlva a közgyűlésen is feltették azt a kérdést a polgármesternek, hogy van-e tudomása a nyilvánosan tárgyalt visszaélésekről, arról, hogy a szegedi villamosvasút társaság nem ruházta be a villamosvasútba a 3 340 000 koronát. A polgármester és a tanács nevében Balogh Károly pénzügyi tanácsnok válaszolt az interpellációra, alaposan kifejtette az előzményeket, és azt, hogy a hatóság eddig helyesen járt el. A közgyűlés nem vette tudomásul a választ, mert a villamostársaság meghurcolása miatt világosan akarja látni, hogy a vádak igazak-e, vagy tévesek. Az interpelláló indítványozta, hogy a főügyészt bízzák meg a villamostársaság elleni büntető feljelentés megtételével és a társaság ellen kérjenek miniszteri vizsgálatot, vizsgálják felül a számlákat, amelyekből kitűnik, hogy a villamos építése és teljes berendezése mennyibe került.³

A kereskedelmi minisztériumban március végén tárgyalták a szegedi villamos ügyét és azt minden vonatkozásban rendben találták.⁴

A lakosság részéről több javaslat érkezett a villamosközlekedéssel kapcsolatban. Volt, aki azt kifogásolta, hogy a villamos-társaság a villamos forgalmát teljesen a belváros területére korlátozza. A villamosvasút forgalmának emelése céljából az újszegedi vonalat a szőregi országút mentén Szőreg községen keresztül Deszk községig, a Gerliczy-féle kastélyig lehetne vezetni. A fővonalat a Szeged-Rókus állomástól kezdődően Dorozsma községen keresztül a fürdőig kellene építeni, és végül a Tisza partján a felsővárosi vámházig meglévő vágányt Tápióig kellene kiépíteni.

2. ÁBRA Részlet a tisztii főügyész 1909. február 17-i jelentéséből (1-2. ábra: Csongrád Megyei Levéltár irataiból)

A közúti személyszállítás története

Célszerű lenne kiépíteni egy vonalat a Tisza Lajos körüti artézi kúttól a Szent István téren, Csongrádi sugárúton, Sándorfalván át a szatymazi vasútállomásig.⁵

Az új közlekedési eszközzel együtt új problémák is jelentkeztek, amelyekből az alábbi válogatás a Szegedi Naplóban jelent meg:

- „A villamosvasút társaság a két állomás között vezető vonal mentén öt várótermet akar létesíteni. A termék azonban olyan kis méretűre vannak tervezve, hogy a városi mérnökség nem javasolja megadni az építési engedélyt, hanem azt akarja, hogy a várótermek legalább 21 ember befogadására legyenek alkalmasak, mint ahány ülőhely van a kocsiban... A városi tanács erről értesítette a társaságot.”⁶

- „A mérnökség bejelentette a tanácsnak, hogy a villamostársaság a villamosvasút néhány megállóhelyénél nem létesítette a kötelező várócsarnokot és nem kövezettette ki a megállóhelyek közvetlen környékét, aminél fogva ott nagy a sár. A város tanácsa csütörtöki ülésén felhívta a villamostársaságot, hogy tizenöt nap alatt köveztesse ki a megállóhelyeket és állítsa fel a várócsarnokot. Utasította a mérnökséget, hogy amennyiben a társaság nem tenne eleget a felhívásnak, akkor a társaság költségére hajtassa végre a munkákat...”⁷

- „A rendőrség javaslatára a városi tanács felhívta a villamosvasút társaságot, hogy egyes megállóhelyeknél kavicshomokkal töltesse be a rossz, éles kövezetet. Több megállóhelynél ugyanis annyira kiállnak a földből a kövek, hogy a közönség kénytelen a gyalogjárón várni a villamost, amely így sokszor elfut előle a feltételes megállóknál.”⁸

- „A város tanácsa engedélyt adott a villamostársaságnak, hogy a villamos mentén, a tereken várócsarnokot létesítsen...”⁹

- „A villamos megállóhelyei gondozatlanok, egyik sem lévén kikövezve, esős időben hozzáférhetetlenek. A vonalak mentén a

megállóhelyek a legtöbb helyen a lovagló sorban vannak, vagyis ott, ahol kövezet nincs. A villamostársaság ezeken a helyeken kavicsot szórattott le, ami alkalmatlan, a megállóhelyeket rendes kövezettel kell ellátni...”¹⁰

- „A villamosvasút mentén a társaság több új megállóhelyet akar csinálni. A középítészeti tanács a terveket nem hagyta jóvá és utasította a társaságot, hogy módosításokat eszközöljön...”¹¹

A város azoknál a sín- és utcakeresztezőseknél, ahol vezető és Phönix-síneket fektettek, a legjobb kőanyagból tervezte a szegélyt lerakatni. E sínek mentén belülről két sor, kívülről egy sor kockakő képezte volna a tervezett szegélyt. Ott, ahol Vignole-síneket fektettek, szintén kockaköveket tervezett a város szegélynek. Az egész hálózatra 420 ezer darab kockakőre lett volna szükség, ami 176400 koronába került volna. A mérnöki hivatal ezzel szemben azt javasolta, hogy csak a Kiskörúton belől, a két vasútállomás vonalának a szegélyét készítsék ilyen kockakőből, ami 63 ezer koronába kerülne. Az aszfaltos utcákban a felbontott aszfaltot használják fel újból a szegély elkészítéséhez. Azokban az utcákban, amelyek nincsenek rendes kőanyaggal ellátva, a meglevő kőanyagot kell szegélyként felhasználni.¹²

A megrendelt szegélykövek nem érkeztek meg időben, ezért kénytelenek voltak egyes helyeken a régi, de még használható köveket lerakni a sínek mellé.¹³

1909 tavaszán a Kárász és Jókai utcában a felbontott és újra leöntött aszfalt, illetve a szegélykövek vonalában kátyuk keletkeztek, aminek a helyreállítását a közlekedés biztonságára való tekintettel a rendőrkapitány elrendelte. A villamosvasút igazgatósága erre a munkára három napot kapott. A villamos részvénytársaság a munkát azonnal elkezdte.¹⁴

1909 áprilisában újabb probléma jelentkezett. Április 20-án arról számolt be a Szegedi Napló, hogy „a szegedi közúti

vaspálya villamos vezetőke tegnap délután és ma reggel elszakadt a fővonalon. Tegnap a Csongrádi Takarékpénztár irodája, ma a Tisza szálló előtt. A huzal elszakadásának valószínű az az oka, hogy nagyon meg volt feszítve... Az összeköttetést rövidesen helyreállították, de közben baleset is történt. Lehoczky Mihály szerelő, mikor az elszakadt huzalokat javította, a tolólétráról lezuhant és sérülést szenvedett. A mentők kórházba vitték, állapota nem veszélyes.¹⁵ Április végén már a negyedik alkalommal szakadt el a vezető, 21-én éjjel a Kárász utca és a Kölcsey utca sarkán történt ilyen eset.¹⁶

A villamosvasút építésekor a társaság azt tervezte, hogy az áramvezető oszlopokat rózsza alakú, sokszögű díszítő elemekkel, ún. rozettákkal díszíti. Ilyen rózsákat a Kállay Albert utcában, Kazinczy utcában, Dugonics téren, Kálvária utcában, Széchenyi téren, Kelemen, Kölcsey, Kárász, Somogyi, Jókai utcában, a Boldogasszony sugárúton s a Szeged és Szeged-Rókus állomások előtt terveztek díszítésként az oszlopokra elhelyezni. A tervet a tanács kiadta a mérnökségnek véleményezés végett.¹⁷

1909 augusztusában Lázár György dr. polgármester átírt a villamostársasághoz, hogy az áramvezetőket tartó oszlopokon alkalmazzon virágdíszítést. Weiner Miksa, a villamostársaság elnöke arról értesítette a polgármestert, hogy a társaság hajlandó az áramvezető oszlopokat virággal díszíteni.¹⁸

A villamosvasút megnyitásakor még nem volt jóváhagyva a díjszabás, ezért „csak Isten nevében szedték a kalauzok a menetdíjat” írta a Szegedi Napló 1908. október 21-én, majd így folytatta: „a mai naptól a kormány jóváhagyásával szed a kalauz egyik állomástól a másikig 24 fillért, illetve kisebb útért kevesebb összeget. A kereskedelemügyi kormány az árudíjszabást csökkentette, a teherárúnál a felére, a poggyász díjtételénél 12 fillérről 10 fillérré.” A belügyminiszter sem hagyta jóvá a villamosvasút árudíjszabását, hanem

felszólította annak módosítására. Az átdolgozott díjszabást a társaság a városi tanács kétszeri felszólítására sem terjesztette be, ezért a harmadik felszólítás alkalmával kilátásba helyezte a tanács, hogy ha a társaság a díjszabást mielőbb nem terjeszti be, felfüggesztést tesz ellene a belügyminiszternél.¹⁹ A villa-mostársaság ezt a felszólítást már komolyan vette és az újonnan kidolgozott személy-, poggyász- és árudíjszabást beterjesztette a tanácshoz. A tanács az új díjszabás három példányát felterjesztette a kereskedelmi miniszterhez, egy példányt a levéltárba tett, egyet pedig átküldött a kereskedelmi és iparkamarához.²⁰

1908. november végén leérkezett a kereskedelemügyi miniszter jóváhagyásával a fővonal október elsején tartott műtanrendőri bejárásának jegyzőkönyve. December végén eltávozott Szegedről Willenz Alfréd, aki a műtanrendőri bejárás alkalmával készített jegyzőkönyvben a villamosüzem felelőseként lett megnevezve. A város tanácsa átírt a társasághoz, hogy közöljék, a jövőben ki lesz a felelős a villamos üzemért.²¹

1909 szeptemberében Kelemen István ügyvéd feljelentette a tanácsnál a villamosvasúti vállalatot. A feljelentésben az szerepel, hogy Kamarásról és Horgosról Szegedre utazó iskolásgyerekeket csak akkor engedik fel a kalauzok a villamoskocsira, ha a „rendes” utazóközönség már felszállt és esetleg még maradt hely. Több ízben az is előfordult, hogy a kalauzok elvették a fiúktól a bérletjegyeket és csak többszöri felszólításra adták vissza. Az ügy előadója, Balogh Károly pénzügyi tanácsos bejelentette, hogy ebben az ügyben megkereste a vállalat vezérigazgatóját és figyelmeztette az eljárást jogtalan voltára, mégpedig arra, hogy az eljárás szerint azért illeti elsőbbség az utasokat, mert azok többet fizetnek, mint a diákok. A tanács utasította a vállalat igazgatóját, hogy a jövőben hasonló eset ne forduljon elő, mert a társaság a várossal kötött szerződés értelmében az iskolás

fiúkat mérsékelten áron tartozik szállítani, így ez nem szívesség, hanem kötelesség.²²

A villamosvasút ellen több más panasz is érkezett a város tanácsához. A panaszokat úgy lehet összefoglalni, hogy kevés kocsit járat a társaság, a kalauzok némelyike nem felel meg az elvárásoknak, udvariatlan az utasokkal szemben. A város tanácsa megbízta Balogh Károly tanácsnokot, hogy tartson vizsgálatot ebben az ügyben és tegye meg a javaslatát.²³ Időközben már minden vonalon nagy ütemben haladt a munka, rakták a síneket, tárgyalták az újabb problémákat, észrevételeket, amiről bőven olvashatunk a napilapokban. A „mellékvonalak” történetét azonban egy rendkívüli esemény is színezte: még 1907 júniusában eltűntek a tervrajzok. A Szegedi Napló június 29-én közölte, hogy „a szegedi villamosvasutat szokatlan baleset érte, 28-án, pénteken ellopták a hálózat összes részletterképét, miket fáradságos, nagy munkával, hosszú időn keresztül állítottak össze a társulat mérnökei és az arra felkért műszaki közegek. A lopás a vasút öt alkalmazottjának a jelenlétében, fényes nappal, a város legforgalmasabb útvonalán, a Tisza híd mellett, a Kállay utca betorkolásánál történt. Pénteken reggel az építést vezető főmérnök két mérnökkel és két szolgálával az Újszegedre és a Vásárhelyi sugárút irányába vezető vonalat akarta fölmérni, kikarózni. A munka nagy buzgalommal folyt. A főmérnök a mérnökökkel a lejtmenőre csöbe kukucs-kált, a szolgálak pedig a piros és fehér karókkal álltak a hídon, majd a Básty utca vonalában. A fölméréshez szükséges műszerek a földön feküdtek, ugyanott hevert széles, kemény borítékba téve az egész villamoshálózat részletrajza. Javában folyt a munka, amikor a főmérnök odaszólt az egyik szolgálának, hogy hozza el neki a részletterveket. A szolgál letette a karót és egész nyugalommal ment a műszerek közé, ahol a térképet hagyta. Elhűlve tapasztalta, hogy az értékes anyag nincs sehol. Kereste, kutatta a másik szolgál,

majd a főmérnök is, de eltűnt, nem volt sehol. A szörnyű esetről jelentést tettek Ro-senfeld Nándor vezérigazgatónak, aki talpig izzadva futott a hídfőhöz, s haját tépte dühében, mikor megbizonyosodott arról, hogy az összes részlettervet, kivétel nélkül ellopták. Szemrehányóan mondta a mérnököknek, hogy: „Ugye figyelmeztettem az urakat, hogy ne vigyék magukkal az összes detailokat, csak azt, amelyiken épp dolgoznak. Most kezdhettek elölről a munkát!”

Az épülő vonalak főbb sajtóhírei a műtanrendőri bejárásig az alábbiak voltak:

Vásárhelyi sugárúti vonal: (Ma József Attila sugárút)

- „Nagyon praktikus tervvel foglalkozik a villamosvasutat építő társaság. A Básty utcai vonal helyett a Vörösmarty utcán át a Széchenyi térig akarja kiépíteni a vágányokat és így a Gedó és a vágóhid között közvetlen összeköttetés létesül...”²⁴

- „A júniusi közgyűlés elfogadta Szigyártó Albertnek azt az indítványát, hogy a Vásárhelyi sugárúti villamost a körtöltésig építsék ki. A város tanácsa átírt a villamos-társaságnak, hogy erre vonatkozólag mielőbb tegyen előterjesztést...”²⁵

- Október 13-án arról írt a Szegedi Napló, hogy „a villamos Batthyány utcán, Kiskörúton és a Szent György utcán a Gedóig vezető szárnyát most építik...”²⁶

Petőfi Sándor sugárúti vonal

- „Az új vágóhid közelében új ipartelepek létesülnek, mivel a villamosvasút kiépítése is aktuális stádiumba lépett. A villamosvasút igen közel hozza a városhoz a vágóhidat és a Petőfi sugárút végén levő szabad terület kiválóan alkalmas új ipartelepek létesítésére.”²⁷

- „Most az az igény merült fel, hogy a Petőfi Sándor sugárúton át vezetett villamosvasutat vezessék be egészen az új vágóhid telepére. A tanács mai üléséből Lázár György dr. polgármester vezetése alatt bizottságot küldött ki, hogy ebben az ügyben tegye ma-

gát érintkezésbe a vasúttársasággal...”²⁸

- „A közúti vaspálya társaság kérelmére a közgyűlés megengedte, hogy a villamosvasút sínjeit a Petőfi sugárútnak a Nagykörúton kívüli eső részén a lovagló helyén, a két faszor között vezessék ki a vágóhídra. Ezt többen megföllebbezték, de hiába, mert a miniszter jóváhagyta a közgyűlés rendelkezését...”²⁹

- „A lóvasút társaság annak idején bemutatta a város tanácsának az épülő villamosvasút Petőfi Sándor sugárúti sínjeinek hossz- és keresztoszelvénnyét a nívó megállapítása végett. A tanács az aktákat átküldte a mérnökséghez, amely a keresztoszelvek terveit átdolgozta. A tanács azonban nem fogadta el a mérnöki terveket, hanem visszaadta újabb átdolgozás végett.”³⁰

- „A fák és a villamos. A Petőfi Sándor sugárúton számos fát ki kellett venni a villamossínnek építése miatt. Ezek közül hét fát a főkertész a Kossuth Lajos sugárúton újból elültetett. A Petőfi Sándor sugárúton szükséges új fákról a vaspálya társaság köteles gondoskodni...”³¹

Kálvária utcai vonal

- „A Kálvária sugárúti villamos az utca közepén fog haladni. A küszöbön levő kegyeletos ünnepekre való tekintettel a városi mérnökség megsűrgette a munkát, hogy a temetőbe járókat, valamint a koszorúkat vivő kocsikat a munka ne akadályozza. A sínek fektetése gyors tempóban halad, s az utca hamarosan rendes állapotba jut.”³²

- „A villamos vesződelőm. Deputáció a polgármesternél. Előrelátható volt, hogy a villamosvasút nem lesz kedvére a tanyai lakosoknak. A tanyaiak sohasem gyalog, hanem mindig kocsin jönnek be a városba, és attól tartanak, hogy a pusztasághoz szokott lovaik lépten-nyomon meg fognak bokrosodni a villamoskocsiktól. Még meg sem indult a villamos, máris nagy tanyai deputáció járt a polgármesternél, megkérve őt, hogy segítsen a bekövetkezendő bajon. Az alsótanyaiak különösen nehéz állapot elé néznek, mert

a temetőhöz vezető villamos hosszú úton azon a vonalon halad, amelyen ők a városba jönnek. Pap Ferenc és Földi Ferenc törvényhatósági bizottsági tagok vezetésével az alsótanyaiak száztagú küldöttsége járult ma délelőtt a polgármester elé... Arra kérték az alsótanyaiak nevében a polgármestert, hogy a részükre gondoskodjon más útról, amelyen a városba jöhetnek, ahol nem fenyegeti őket a villamos vesződelőm...” A polgármester megígérte, hogy megvizsgálja az ügyet. A küldöttség megnyugodva távozott.³³

- „Akit szomorú kötelessége arra kényszerít, hogy valamely végtisztesség alkalmával a Kálvária utcán végighaladjon, arra a megdöbbenő tapasztalatra jut, hogy ott az úttest kellő közepére helyezték a villamosvasút sínjeit. Nem tudom, kinek az akaratából történt ez a nevezetes művelet, azt sem tudom véges eszemmel felfogni, hogy mi volt erre az indító ok, annyi bizonyos, hogy azt Abderában sem tudták volna szebben megcsinálni.”³⁴ Hát hogy akarják ott a közlekedést lebonyolítani? Hogyan térjenek ki az egymással szembe kerülő kocsik? És ha alkalomadtán a villamos belecsöndít majd a szembejövő, vagy akár előtte haladó temetési menetnek, mi lesz akkor? Ezt a dolgot képtelenség így hagyni és sürgősen figyelemztetem a hatóságot azokra a botrányos körülményekre, melyek ebből származni fognak. Tessék intézkedni, még nem késő!” Írta K. F., a lap régi olvasója.³⁵

1908. október közepén kötötték be a fővonalba a Somogyi utcában a temetői és a vágóhídi vonalat, a gedói vonal építésével pedig a Színháznál tartottak. A temetői vonalon 17, a gedó-közbvágóhídi vonalon 20 megállóhelyet létesítettek. A kereskedelemügyi miniszter ekkor arról értesítette a várost, hogy a három mellékvonal műtanrendőri bejárását október 30-án délután kettő órára tűzte ki. Várhatóan a forgalom ezen a napon meg is indulhat. Az újszegedi vonal kiépítése ekkor még folyamatban volt, az eddigi események

az alábbiak voltak:

- „Az újszegedi villamos vonalának fektetése kormányhatósági jóváhagyást nyert, de a közönségnek aggodalma van az irány ellen. A villamosvasutat kiépítő társaság hajlandó a villamost a baloldaltól a főfasor jobb oldalára átvinni és létesítene a cukrázda és a vigadó között egy kitérőt is, de csak akkor, ha a gyermekjátszóhelyet máshol jelölik ki és a villamos a mostani gyermekjátszóhelyen át mehet ki a Temesvári körútra.”³⁶

- „A villamosvasutat építő társaság azzal a kérelemmel fordult a város tanácsához, hogy az újszegeden dolgozó munkások részére engedje el a közúti hídon a hídvámot. A város a kérelmet teljesítette, a munkások szabadon fognak a hídon közlekedni.”³⁷

- „A szegedi villamosvasút építőit a miniszter által jóváhagyott engedély bír arra, hogy a villamosvasút újszegedi vonalát a hídon túl a főfasor baloldalán vezesse a Temesvári körútig. A polgármester elnöklete alatt tartott ülésen az újszegedi lakosok ez elleni kifogását tárgyalták. A társaság hajlandó az újszegedi vonalat a főfasoron kívül és attól jobbra, a vigadó mögött a körútig elvezetni...”³⁸

- „Újszegeden is felső vezetéki lesz a villamos. A tervek a város tanácsa jóváhagyás végett felterjesztette a kereskedelemügyi minisztériumba. A miniszter esztétikai és közbiztonsági okokból a tervet nem engedélyezte, hanem új tervek készítésére kötelezte az építő társaságot.”³⁹

- 1908. október közepén az újszegedi vonal már be volt kapcsolva a fővonalba, de a híd vizsgálata miatt a sínek lerakását szüneteltették.⁴⁰

A polgármester felhívta a főkapitány figyelmét arra, hogy a hídon a villamosvasút kiépítésével új helyzet áll elő, ezért új közlekedési szabályrendeletet kell kidolgozni. A tanács a tervezet elkészítésével megbízta a főkapitányt. Az a kérdés is felmerült, hogy a közforgalmi és közbiztonsági igények

kielégíthetőek-e a közúti híd mai állapotával. A tanács felhívta a mérnökséget, hogy a kérdést tegye tanulmány tárgyává, és műszaki véleményét kilenc nap alatt tegye meg.⁴¹

A három mellékvonal tervezett műtanrendőri bejárása péntek délután helyett szombaton reggel történt meg. Pénteken délután kettő órakor már népes volt a városháza, ott voltak mindazok, akiknek dolguk volt a műtanrendőri bejárásról, írta október 31-én a Szegedi Napló, de csak négy órakor tudták meg, hogy nem lesz semmi a műtanrendőri bejárásból, mert nincs itt a miniszteri küldött. Weiner Miksa társulati elnök telefonon értesült arról, hogy a bejárás szombaton reggel fél kilenc órakor kezdődik a városi székhelyben tartandó értekezlettel. A halottak ünnepe miatt a temetői vonalon már szombat délután nagy volt a forgalom, vasárnap pedig akkora, amilyenre maga a villa-mostársaság sem számított, pedig erősen készültek arra, hogy az első temetői út zavartalanul bonyolódjon le. A déli óráktól kezdve állandóan ezer és ezer ember tolongott a Dugonics téren, ahonnan az óriási sokadalom villamoson akarta megtenni a hosszú utat. A részletekről a Szegedi Napló november 3-án így számolt be: „A kocsikba való feljutás körül valóságos harc és életveszélyes tolongás fejlett ki s isten csodája, hogy baleset nem történt. A kocsikban hering-módon összezsúfolva szorongtak, bosszankodtak, sőt civakodtak is a kegyetlen temetőlátogatók, akik közül egy-egy hevesebb vérmérsékletű úrnak holmi tyúkszemtaposások miatt lovagias afférja is támadt. A hölgyek sikongtak, jajveszékeltek s összenyomott kalapjaikat sajnálták. De így is boldog volt mindenki, aki rettentő küzdelem után helyet szoríthatott magának akár a koci belsejében, akár a szellős, légvonatos, jéghideg peronokon. Visz-szafelé hasonló jelenetek játszódtak le. Így ment ez késő estig, amikor ritkult a forgalom s némiképp kényelmesebben lehetett a temetőbe villamosozni. Hét koci volt hívatva lebo-

3.ÁBRA A KÁLVÁRIA UTCA-KÖZTEMETŐI VILLAMOSVONAL PÁLYASZINT-BENI KERESZTEZÉSE. A SZEGED-RÓKUS-RÓSZKEI VASÚTVONALRA MÁR CSAK A TÖLTÉS MARADVÁNYA EMLÉKEZTET

nyolítani ezt az óriási forgalmat. (3. ábra) Több nem mehetett, részint a kitérők miatt, részint azért, mert a villamos áram nagyobb terhet nem bírt volna el, noha a Kálvárián túl külön vezetékkel erősítő áramot kapott a főtelepről. Állandóan két-két kocsit indult a Dugonics térről, majd vissza a temetőtől. S természetes, hogy valamennyi már indulás előtt rogyásig megtelt úgy, hogy a közönség fele gyalog volt kénytelen megtenni az utat. A megállóhelyeknél való felszállásról persze ilyen körülmények között szó sem lehetett. (4. ábra)

A gedő-közbúgóhídi vonalon, mely öt kilométernél hosszabb, szerdán kezdődik meg a személyszállító forgalom.” November 4-én a gedő-vágóhídi vonalat is megnyitották, egész nap nagy volt a forgalom. A villamokkocsi a Tisza Lajos körút érintésével közlekedtek. (5. ábra) December elsejétől a belvárosi temető felé közlekedő villamok nem a Dugonics térről, hanem a Tisza szálló elöl indultak. A vámházig tíz, a temetőig

húsz percnként indult villamos. A Tisza szállótól a temetőig átszállás nélkül lehetett utazni.⁴²

A vonalak megnyitása után több észrevételt, javaslatot tettek az érintettek, amiről szintén beszámolt a sajtó:

- „A mérnökség előterjesztést tett a tanácsnak, hogy a közlekedés zavartalanabb lebonyolítása érdekében a Kálvária úti villamovágányokat helyeztesse át a Kálvária-kertbe.”⁴³

- „A felsővárosi közbúgóság panaszja, hogy a közbúgóhíd-Gedókert vonalon a Szent György térenél nincs megállóhely. Ott van a piac, a templom, a népiskola, a gyógyszertár,

több utca nyílik a térről, de a megállóhely jóval távolabb van. A felsővárosiak kívánsága, hogy a társaság a Szent György téren létesítsen megállóhelyet.”⁴⁴ A felsővárosiak többször kérték, hogy legalább feltételes megállóhelyet létesítsen a Szent György téren a társaság. Hangoztatták, hogy a villamoknak a Szent György utcában van kitérője, a Nagykörúton megállóhelye, de hiába kérik, a társaság a Szent György téren nem létesít megállóhelyet. A villamovasútnál az újságíró érdeklődésére azt válaszolták, hogy az új megálló áramvesztésbe kerülne.⁴⁵

A felsővárosiak egyetemes kérése volt, hogy a régi lóvasúti vonal helyett a Felső-Tisza-parton egészen a tápéi kompig építsék ki a villamovonalat. A Felső Tisza-part vonalával szomszédos utcákban egész sor gyár és ipartelep volt, ezek hivatalnokai és munkásai nagy mértékben vennék igénybe a villamost, és kapcsolatot teremtené a körtöltésen kívül lakókkal és Tápé közbúggal is.⁴⁶ A villa-

4.ÁBRA A VILLAMOSVONALAT A TEMETŐBE MENŐK TÖMEGE AVATTA FEL, MAJD NYUGALMASABB NAPOK KÖVETKEZTEK

mostársaság 1908 decemberében engedélyt kért és kapott a tanácstól, hogy a vágóhíd előtt lerakóhelyet létesítsen. A sertéslerakót a vágóhíd előtt, a villamos végállomásánál tervezték létesíteni. A közigazgatási bejárást

december 22-én megtartották.⁴⁷

1909 áprilisában egy küldöttség járt a polgármesternél, hogy elpanaszolja, hogy a Petőfi Sándor sugárút külső vége nagyon elkeskenyedett a villamossínek lerakása miatt, és ott a közlekedés veszély nélkül lehetetlen.⁴⁸

1909 februárjában ismét napirendre került az újszegedi vonal, és az események is felgyorsultak. A mérnökség betérjesztette a tanácsnak, hogy a híd megerősítésére nincs szükség, könnyen elbírja az újabb terhet. A villamos-társaság március végén meg akarta kezdeni a vonal építését, ezért a mérnökség előterjesztést tett a tanácsnak, hogy az építést sürgősen engedélyezze, mert a híd burkolatának a

5.ÁBRA A GEDŐ-KÖZVÁGÓHÍDI VONALON KÖZLEKEDŐ 7-ES SZÁMÚ VILLAMOS 1926-BAN ÚJVIDÉKRE KERÜLT

felszedését el akarják kezdeni. Április elsején a tanács megadta az engedélyt a hídon a vágányok lefektetésére. A híd faburkolatát felszedték. Egyesek kifogásolták, hogy a hídon a kettős vágányú villamos lefoglalja a kocsijáró majdnem egész területét. A kocsiknak a villamost mindig kerülgetni kell. Megnyugtatóul közölték, hogy a hídon a villamosközlekedés nem lesz nagyarányú. Már ekkor kilátásba helyezték azt is, hogy az újszegedi és a kálvária vonalat összekötik.⁴⁹

Április 9-én arról írt a Szegedi Napló, hogy „a villamosvágányok lerakása miatt a közúti hídon most lassan bonyolódik le a teherközlekedés. A híd nagyobb része el van zárva úgy, hogy két kocsi nem térhet ki egymás mellett. A rendőrségnek az a feladata, hogy a közlekedésre felügyeljenek és viszsztatartsák a terhes kocsikat, ha a hídon már megrakott kocsi jön szembe. A közlekedési zavar remélhetőleg nem sokáig tart, mert májusban meg akarják nyitni az újszegedi

villamost...”

Ezt követően a lényegesebb események az alábbiak voltak:

- „A közúti hídon a vágányokat lefektették, most következik az oszlopok elhelyezése és a sínek lerakása a Temesvári körútig.”⁵⁰

- „A város tanácsa ma intézkedett, hogy a közúti hídon a villamosra felszálló vámőr, aki a pótgjegyeket fogja árusítani, díjmentesen utazhassék a kocsin. A villamoson utazó közönség ugyanis a hídon pótgjegyet tartozik váltani. Csak azok nem váltanak pótgjegyet, akik a hídon egyébként sem fizetnek vámot. A hídon a pótgjegy ára a gyalogjárók vámjának megfelelően 8 fillér lesz.”⁵¹

A villamostársaság május végén adta be a városnak a közúti hídon felállítandó vezetékoszlopok megerősítésével kapcsolatos kérelmét. Erre azért kellett nagyobb gondot fordítani, mert a hídon az adott szerkezethez kellett minden oszlopot külön-külön hozzáerősíteni. A tanács erre a munkára jú-

6-8. ÁBRA Az újszegedi villamos a Híd utcában, a szegedi hídfőben, ahol az egykori vámházak is láthatók és a közúti hídon. (DEÁK ENDRE GYŰJTEMÉNYÉBŐL)

A közúti személyszállítás története

nius 17-én azzal a kikötéssel adott engedélyt, hogy az oszlopok lerakása után a fakockákat eredeti állapotba kell visszarakni.⁵²

A kereskedelemügyi miniszter az újszegedi vonal műtanrendőri bejárását június 30-án 10 órára tűzte ki. Az első próbajárat június 24-én délután 5 órakor indult a Széchenyi térről. A város részéről Tóth Mihály főmérnök és Bíró Benő helyette főmérnök vett részt a próbaúton, a kocsit Willenz Alfréd építésvezető főmérnök vezette. A próba jól sikerült, a vonalat július 1-én átadták a forgalomnak. Július 4-e volt az első vasárnap, amikor már villamossal is lehetett Újszegedre menni. A nap eseményeiről a Szegedi Napló is beszámolt: „Az első vasárnap a várakozáson felül sikerült. Minden tíz percben indult a Széchenyi térről kocsis valamennyi zsúfolt-

ságig megtelt. Mire a villamosok a hídfőhöz értek, aranyért sem lehetett azokban helyet kapni. A nyári időszakban és kedvező ősz esetén valószínű minden vasárnap ilyen forgalmas lesz az újszegedi villamos. De kell is, mert a társaságnak hétköznapiokon ez a vonal aligha fog sokat jövedelmezni.”⁵³ (6-8. ábra)

A kereskedelemügyi miniszter értesí-

tette a város tanácsát, hogy a szegedi közúti vaspálya társaságnak az újszegedi vonalra a közlekedési engedélyt végleg megadja, közölte a Szegedi Napló 1909. augusztus 1-jén. A lap arról is tudósított, hogy „az újszegedi vonal június 30-án tartott műtanrendőri bejárásáról felvett jegyzőkönyv tartamát a miniszter tudomásul vette és a helyszínen megadott engedélyt megerősítette. A miniszter arra való tekintettel, hogy a közúti hídon a közlekedés veszélyes, kötelezte a társaságot, hogy az újszegedi vonalon mindig a leggyakorlottabb kocsivezetőket alkalmazza.”

1909. augusztus 19-én Lázár György dr. polgármester átiratot küldött a villamosvasút-társaságnak, hogy kezdjen tárgyalásokat Dorozsma város előjáróságával a két város között – Szegedről Dorozsmára és vissza – létesítendő villamosvasút ügyében. A villamosvasút társaság októberben már a terveket és a költségvetést készítette.⁵⁴ Azt javasolták, hogy a fővonalon közlekedő villamoskocsik

mindkét végén helyezzenek el levélszekrényt, és azokból a leveleket a főgyűjtőbe dobná be a kalauz. Szombathelyen ezt már régen megvalósították, és Szegeden is szívesen venné a közönség.⁵⁵

Az 1909. szeptember havi közgyűlésen Sári János törvényhatósági bizottsági tag többek között azt kérdezte meg a tekintetes tanácstól, hogy ki ellenőrzi a villamos részvénytársaság üzemét? A villamossal szemben ki vigyáz arra, hogy a város közönségének érdeke mindenben megóvassék? Tudja-e a tanács, hogy aki a Kálvária útvonalat akarja bejárni, kénytelen a Dugonics térre fáradni, mert a Tisza szálló előtti végállomást beszüntették, és mivel a temetőig csak két kocsik közlekedik, néha még félórát is várni kell. A Dugonics téren és a temetőnél pihenőpadok kellenének.⁵⁶

A város lóvasúthoz szokott lakói csak nehezen szokták meg a sokkal gyorsabb és veszélyesebb új közlekedési eszközt. Külö-

9. ÁBRA A JÓKAI UTCÁBAN A DUGONICS TÉR FELÉ HALAD A VILLAMOS A 108. SZÁMÚ NYÁRI PÓTKOCSIVAL. A VILLAMOS MÁR CSAK EMLÉKKÉP A JÓKAI UTCA BAL OLDALÁVAL ÉS A VILLAMOSMÉGÁLLÓVAL EGYÜTT

nösen a megnyitás utáni időben sok baleset és más olyan esemény történt, amit a lapok figyelemkeltési céllal is közöltek. Az alábbiakban ezekből válogattunk:

- „Ma délután majdnem komolyabb veszedelem történt a Jókai utca és a Dugonics tér között villamos kanyarultnál. A Jókai utcában, ahol különösen is veszélyes a kocsiforgalom, (9. ábra) két megrakott kocs állt a sínek mellett oly közel, hogy a villamos nem mehetett el. Mivel rendőr nem volt, aki figyelmeztesse a kocsisokat, hogy a kanyarultnál nem szabad megállni, a villamos vezetője erősen csengett. E közben egy arra jövő kocs elött a lovak megbokrosodtak és neki akartak szaladni a villamosnak, amely ha hirtelen nem áll meg, a legnagyobb szerencsétlenség származhatott volna... Nagyon helyesen tenné a főkapitány, ha a villamos kanyarulathoz rendőrt parancsolna ki.⁵⁷

- „Ma reggel is történt baleset a Jókai utca és a Dugonics tér kanyarulatánál. A Zsigmond testvérek egyfogatú teherkocsija állott a vágányok mellett. Amikor a 8-as számú villamos jött a ló megbokrosodott és nekirohant a villamosnak, aminek első ablakát és ajtórácsát betörte a kocs rúdja. Csak a villamosvezető lélekjelenlétének köszönhető, hogy nagyobb szerencsétlenség nem történt. Ugyancsak ma történt baleset a Boldogasszony sugárúton. Deák Gergely fuvaros részeg állapotban nekihajtotta a kocsit a villamosnak, mely súrolta a lovat. Kihágásért megindították a fuvaros ellen az eljárást.⁵⁸

- „Szeged állomás közelében ma délelőtt tíz órakor két villamoskocsi ment egymásnak. Az összeütközés következtében a kocsik erősen megrongálódtak és néhány ablak csörömpölve hullott a földre. A közönségnek az ijedelmén kívül nem esett baja. A balesetet egyik kocsivezető okozta, aki gyakorlatlan még a vezetés mesterségében és tévesen irányította a gépet. A villamostársaságtól ugyanis a napokban eltávozott néhány kocsivezető és így az igazgatóság

kénytelen volt tapasztalatlan embereket beállítani a fékhez, akiket most tanítanak be. Gondoskodott azonban a társaság, hogy az ilyen kocsik vezetése a legszigorúbb felügyelet alatt történjen. Az ellenőrzés meg is volt Szeged állomásig, ahol éppen akkor történt baleset, amikor a gyakorlatlan kocsivezető mellől eltávozott a felügyelő. A villamosvasút megnyitása óta ez az első összeütközés. Igaz ez sem súlyosabb természetű, de felhívjuk a villamostársaság igazgatóságának a figyelmét, hogy még szigorúbb felügyeletet gyakoroljon a kocsivezetők felett.⁵⁹

- „Pénteken történt az első villamos baleset. Nem veendő komolynak, megemlítésre sem érdemes csak azért tesszük szövé, hogy a villamoskocsik vezetői és a járókelők is óvatosabbak legyenek. A 11. számú villamoskocsi Varga József 63 éves munkást ütötte el, mikor a Jókai utcában áthaladt a síneken. Az ijedtségen kívül nagyobb baj nem esett.⁶⁰

- „A Klauzál téren, az Európa-szálloda mellett ma délelőtt elütötte a villamos Bagi Veron újszegedi napszámosasszonyt. A kocs nekiment a bámszokodó asszonynak és elütötte a sínek között. Szerencsére nem esett komolyabb baja...⁶¹

- „December 9-én délelőtt kilenc óra után több iskolás fiú akart átmenni a Kossuth Lajos sugárút 55. számú ház előtt a villamosvágányon. A fiúk pajkoskodtak az úton, s közben Forró Endre második elemi iskolai tanuló úgy lökte meg tanulótársát, Jenei Bélát, Jenei István államvasúti irodatiszt 9 éves fiát, hogy az a villamossínekre bukott. Ebben a pillanatban robogott arra Rókus felől a 8-as számú villamoskocsi, aminek Ludvig Pál volt a vezetője.

– Jaj, gyerek van a villamos alatt! Kiáltotta rémesen valaki.

A villamos megállt, a kocsivezető és a kalauz leugrott és összeszaladt a nép is. Az első és a hátsó kerek között, közvetlenül az utóbbi előtt feküdt a gyerek. Úgy látszott, mintha oda lett volna szorulva. Ekkor még

nem lehetett súlyos sérülése, mert segítségért kiáltott. A kocsivezető felugrott a kocsira azzal a szándékkal, hogy a kocsit hátrafelé tolassa és így a kerekek közé szorult gyereket ki lehessen venni. Erre a szándékára lehetett akkor következtetni, amikor a kocsi kevésbé megmozdult hátrafelé. Ekkor azonban mindenki rémületére a villamos nem hátrafelé, hanem előre ment és keresztül gázolt a szerencsétlen fiúcskán. Az összeroncsolódott áldozatot a csaknem szemben levő kórházba vitték. A fiúcska combját teljesen összeroncsolta a villamos kereke, de az arcán és a testén is súlyos zúzódásokat szenvedett. A kórházban nyugtalanul töltötte a kis beteg az éjszakát, hajnal felé pedig elvesztette eszméletét és meghalt. A rendőrség szigorú vizsgálatot indított annak kiderítésére, hogy Forró Endrén kívül, aki a sínre lökte a fiúcskát, terheli-e felelősség Ludvig Pált, a villamos vezetőjét azért, hogy megindította a villamost, amikor tudta, hogy a gyermek alatta van, és csengetett-e amikor a szerencsétlenség színhelye felé közeledett.⁶²

- „Garzó Lajos szegedi lakos olyan ké-

szüléket talált fel, amely elejét veszi a villamos baleseteknek. A készülék minden kocsi elé kerülő akadályt, akár embert, akár élettelen tárgyat az, félrelök és megtisztítja a két sín pár között. A találmány kisebbített mását bemutatta a polgármesternek, aki ajánlani fogja a villamostársaságnak.”⁶³

- „A Kelemen és Kölcsény utca sarkán ma délután ma délután három órakor a Szeged állomásra robogó villamos elütötte Ábrányi Imre röszei gazda egyfogatú kocsijának hátsó részét. A kocsi nagyot zök-kent, felesége olyan szerencsétlenül bukott le, hogy agyrázkódást szenvedett... (10-12. ábra) A Kossuth Lajos sugárúton Shrwarcz fakereskedő megrakott kocsijának a kerekei ma reggel beleakadtak a villamossínbe. A közlekedés jó ideig szünetelt.”⁶⁴

- „Nemcsak a Kárász utcában, hanem az egész városban hiányos és rossz a kövezet a villamossínnek mentén. A város tanácsa felhívta a villamostársaságot, hogy május elsejéig az egész városban hozza rendbe a sínek mellett a kövezetet.”⁶⁵

- „Reggel hét órakor a Kossuth Lajos sugárúton, a Pacsirta utca irányában a 24-es számú villamuskocsi a rókusi állomás felől jött a városba, midőn egy öregasszony figyelembe se véve a gyorsan közeledő villamost és a csengetést, át akart haladni a sín páron. A villamuskocsi lépcsője elütötte az asszonyt, aki ennek folytán a kocsi alá került. Egyik lábát térdén alól összeroncsolták, másikat levágták a villamos kerekei... Az áldozat Kakuszi György temesvári dohánygyári munkás 52 éves felesége volt, aki rokon látogatás miatt időzött Szegeden. A vizsgálat meg-

10-12. ÁBRA A BELVÁROSBAN A JÓKAI UTCÁN, DUGONICS TÉREN, KÁRÁSZ UTCÁN ÉS A KÖLCSEY UTCÁN ÁT KÖZLEKEDETT A MAI 1-ES VILLAMOS

állapította, hogy a villamos vezetőjét nem terheli mulasztás.²⁶⁶

• „Ma délelőtt megint gyilkolt a villamos Szegeden. Egy öreg munkásasszony az áldozat, akit a kocsi hátulról ütött el, és borzalmasan összeroncolt. A halálos gázolás a Petőfi Sándor sugárút 64. számú ház előtt történt. Az áldozat Kis-Péter Jánosné 60 éves, Pásztor utca 23. szám alatti lakos, tejkihordó munkásnő. Az asszony a villamos sín pár mellett állt, háttal a közelgő kocsinak, amely a vágóhídi végállomás felé ment. A kocsivezető már jó messziről csengetett, de az asszony háttal a villamosnak csak állt és nézett a vágóhíd irányába... A következő pillanatban a villamos elütötte az asszonyt és tolta maga előtt harminchárom és fél méter távolságban. A kocsivezető a szerencsétlenség láttára elvesztette a fejét, és ijedségében képtelen volt fékezni. És ez volt a legsúlyosabb mulasztás, mert ha idejében megáll a kocsi, nem lett volna halálos elgázolás. A kocsivezetőnek a hivatalos előírás szerint tizenegy méter út alatt meg kell tudni állítani

a villamost. Az asszony az utolsó tíz méternyi úton került a kerekek alá.”²⁶⁷

• „Szeged város közigazgatási bizottságának 15-én délután tartott ülésén Becsey Károly dr. országos képviselő interpelláció tárgyává tette az utóbbi időben egymásután következő villamos szerencsétlenségeket. Tu-domása szerint ez onnan ered, hogy a villamoskocsi-vezetők ki vannak merülve, mert hajnali 4 órától éjjel 11 óráig teljesítenek szolgálatot, ami nincs arányban fizetésükkel és fizikumukkal. Arra kérte a polgármestert, hogy tartson ez ügyben vizsgálatot... Lázár György dr. polgármester kijelentette, hogy máris elrendelte a vizsgálatot és szombaton délelőtt ez ügyben rendkívüli ülést tart.

Egy előfizetőnk az alábbi megfigyelés közlésére kérte meg lapunkat: A szegedi villamoskocsik vezetői ahelyett, hogy jelzésül komoly csengetést használnának, mint ez Budapesten és több nagyvárosban történik, valóságos generálmarsot és egyéb katonai dobolást játszanak a csengettyűvel. Ebből arra lehet következtetni, hogy a villamoskocsi

vezetők nem veszik komolyan hivatásukat, s nem is lehet csodálkozni, hogy napról napra szerencsétlenség történik. Az ok nélküli szakadatlan és rendetlen csengetéssel a járókelő közönséget megzavarják, annak sem értelme, sem célja nincs. Csak akkor csengessenek, ha szükség van rá, kanyarulatoknál, utcák keresztezésénél stb. Így nagyobb lesz a biztonság és kevesebb a fülsiketítő zaj...”⁶⁸

• „A villamosvasút rövid fennállása óta már három embert megölt... A külvárosokban az utcai gyerekek pajkoskodva szinte elébe fekszenek a villamoskocsinak, és azé a legnagyobb virtus, aki legutoljára ugrik el a haladó kocsni elől. Megesik, hogy ezt a játékot az apa a kiskapu aljából mulatozva nézi. A veszély felismerése vezet a veszély elkerülésének tudatához... A villamosvasút kiválóan alkalmas és szükséges városi forgalmi eszköz, de a lóvasútról a villamoskocsira történő átmenet készületlenül találta a közönség egy részét, különösen azokon a külvárosi vonalakon, ahol azelőtt lóvasút sem járt.

Persze a sárga csoda ott száguld a legjobban, ahol a forgalmat egy vágányon bonyolítja le. Kár volt egyvágányú vonalat engedélyezni. Mikor a Tisza Lajos körútról, a Gedő felől jövő villamoskocsi a Petőfi Sándor sugárútra lefordul, és látja, hogy a sugárút külső végén levő kitérőnél már várja a befelé jönni akaró kocsni, akkor olyan őrült vágatásba kezd, hogy attól a magyar államvasutak gyorsvonati gépészei megszeppenülve vonulnának félre. Az amúgy is hiányosan világított sugárúton ez az úgynevezett késésbehozási vágatás még sok szerencsétlenséget fog okozni, ha a hatóság útját nem állja...”

Ugyanitt: „A napokban történt halálos elgázolás ügyében a szegedi királyi ügyészség Godó József kocsivezető előzetes letartóztatását indítványozta. Egyben megkereste a rendőrséget, hogy folytassa erélyesen a vizsgálatot, és térjen ki arra is, hogy Godó Józsefnek volt-e megfelelő képesítése a kocsivezetésre s nem volt-e megterhelve a munkaköre. Az ügyészség szigorú vizsgálatot

kért a villamostársaság ellen és kéri a vizsgálat kiterjesztését arra is, hogy az elgázolásért ki a felelős: a villamostársaság-e, vagy a vezető?”⁶⁹

• „A rendőrség letartóztatta Godó József villamosvezetőt, aki egyelőre az ügyéségi fogdában vizsgálati fogságban marad...”⁷⁰

• „Dorner Pál városi altiszt a villamos szerencsétlenségének elkerülése érdekében azt javasolja, hogy alkalmazzon a villamostársaság óvókészüléket... A kereknek elé helyezzenek egy erős deszkát 45-50 fokos szögben, ami a lehető legmélyebbre lenyúlik és a két végén ívben kifelé hajlik... Így ha a villamos egy embert el is üt, vagy letaszítja az úttestről, vagy kevésbé szerencsés esetben tolja maga előtt, még a kocsis meg nem áll...”⁷¹

A villamosbalesetek okait kivizsgáló bizottság tagjai voltak:

Somogyi Szilveszter dr. főkapitány,

Faragó Ödön dr. tiszt főorvos,

Bíró Benő helyettes főmérnök,

Böck Andor felügyelő, a MÁV szegedi üzletágvezetőség kiküldöttje és

Rosenfeld Nándor, a Szegedi Közúti Vaspálya Rt. Vezérigazgatója.

A bizottság megállapította, hogy a balesetekért sem az igazgatóságot, sem a kocsivezetőket nem terheli felelősség, mert a vezetők kiképzése megfelelő és a szolgálat sem olyan terhes, hogy ezzel lehetne összefüggésbe hozni a baleseteket. Rosenfeld Nándor vezérigazgató előadta, hogy „a forgalmi szolgálatra alkalmazott emberek, különösen a kocsivezetők, egyfolytában nem végeznek annyi munkát, hogy szervezetük a közbiztonság rovására kimerülne. Bemutatta a villamosüzem megnyitásától kezdődően a szolgálati beosztást. Azt maga a bizottság is megvizsgálta, abból kitűnik, hogy a kocsivezetők részére a délelőtti és délutáni munka között egy és fél órai idő áll ebédre és pihenésül rendelkezésre... Január 14-én a Petőfi Sándor sugárúton történt harmadik

halálos elgázolás alkalmával Godó József kocsivezető 24 óra alatt 12 óra 15 percig volt szolgálatban. A társulat igazgatója a szolgálati beosztást tartalmazó ívekkel igazolta, hogy Godó az utolsó 13 nap alatt 105 órát dolgozott, ami napi 8 órának felel meg. Közben volt két szabadnapja és egy tartalékos napja, mely napon sokkal rövidebb ideig tart a szolgálat. A többi kocsivezető is így van beosztva munkára. Előadta még a vezérigazgató, hogy jelenleg 26 kiképzett és szakértő bizottság előtt vizsgáztatott kocsivezetője van a társulatnak, akik közül 24-et a miniszteri kiküldött is megvizsgált. Ez idő szerint 17 kocsis van forgalomban és egy-egy kocsira naponként átlag 94 kilométernyi út jut. A kocsivezetők havi fizetése 80 korona és teljes egyenruha, a kalauzoké 70 korona havi bér, mert ők a közönségtől borraalót is kapnak. A bizottság véleménye szerint a forgalmi személyzet elfoglaltsága megfelelő és semmi szín alatt sem erősebb, mint bármely más vidéki város villamos forgalmi személyzetének elfoglaltsága. A kocsivezetők elfoglaltsága a szervezetet és a figyelmet a közbiztonság rovására nem meríti ki. A szolgálati idő a szabadsággal és megengedett pihenéssel arányban áll és megfelel a kereskedelemügyi miniszter által a vasúti személyzet számára kiadott utasításnak, hogy egy hónap alatt a munkaidő átlaga nem lehet nagyobb a pihenőidő átlagánál, nem számítva be ebbe a szabadság időt. Ez a szegedi villamosvasútnál még kedvezőbb. A forgalmi személyzet úgy elméletileg, mint gyakorlatilag ki van képezve, szükségesnek tartja azonban a bizottság, hogy a személyzet állandó és rendszeres oktatásban részesüljön és a társaság műszaki közegei által fél évenként megvizsgáltassák, és a vizsga eredménye minden év június 30-áig és december 31-éig a rendőrkapitánnyal közöltessék. Megállapították, hogy a díjazás megfelel a munka értékének.”⁷²

• „Ma délelőtt tíz órakor egyik Kálvária úti villamos összeütközött egy a fővonalon

járó másik villamossal. Az előbbinek az ütközője eltört, egyéb baj nem történt.⁷³

- „Ma ismét villamos baleset történt. Dóka Márton 60 éves fuvaros délelőtt 10 óra tájban téglát szállított a téglagyárból. Megrakott kocsija mellett haladt a Kálvária úton, midőn szembe jött vele az 1-es számú villamos. A kocsivezető, Kiss István, látva, hogy a fuvaros közvetlen a sín pár mellett halad, erősen csengetett, de hasztalan. Dóka Márton figyelembe sem vette a csengetést... A kocsivezető fékezett, de így is elütötte a fuvarost, aki a homlokán szenvedett könnyebb természetű horzsolást. A baleset színhelyére kivonultak a mentők, akik bekötötték a sérült fejét, azután folytatta tovább a fuvarozást.”⁷⁴

- „Ma reggel fél hét órakor a 17-es számú villamos a Kígyó utca és a Tisza Lajos körút sarkán elütötte Ungár szemetes kocsiját, aminek az első két kerekét teljesen összetörte. A kocsit közvetlenül a villamos előtt akart áthaladni a sín páron...”⁷⁵

- „Ma délután a tűzoltó laktanya előtt a város felé jövő egyik villamos elütött egy szekert, aminek a hátsó része megrongálódott. Komolyabb baj nem történt, a rendőrség vizsgálatot indított, hogy kit terhel a felelősség...”⁷⁶

- „Hancúrozás a villamossal. Húsvét hétfőjének délutánján családommal kísértam a Gedő-mulatóba. Óriási volt a forgalom, a villamoskocsik párosával jöttek ki teljesen megtelve. A villamosvasút mentén száz és száz gyerek ingerkedett a közlő villamossal s csak a vezető lélekjelenlétének köszönhető, hogy a nap vér nélkül végződött. A kocsivezető kénytelen volt megállni, leszállni a kocsirol és a gyerkőcöket elzavarni a vasút mentérol. Kérdezem, hol volt a rendőri őrszem, hogy az ilyen dolgokat lássa?” kérdezte a lap egyik olvasója.⁷⁷

- „Az Európa szálló előtt, az Aradi utca végén a 13. számú villamos ma délután 3 órakor elütötte Gerő Ármin magánfogatát,

melyen Reiner Arthur és Buzel Gyula újszegedi kendergyári hivatalnokok ültek. A kocsit összetört. A bennülőknek nem esett bajuk, a kocsis a lábát ütötte meg. A villamos vezetője kellő időben csengetett, de a kocsit akart hajtani a villamos előtt, ami nem sikerült...”⁷⁸

- „Nagyiván János a feleségével jött be a röskei vonattal a rókusi vasútállomásra. Az onnan induló 6-os számú villamoskocsival jöttek be az artézi kútig, fizetvén személyenként 6 krajcárt a vitelért. A röskei magyar és felesége dolga végeztével haza igyekezett és az artézi kúti megállónál várták a villamost. Jött is, de ezúttal a 10. számú. Mikor a kocsit megállt, a kalauz tessékelt a házaspárt, mondván, hogy ez a kocsit a rókusi állomásra megy, de ők húzódoztak, mire a kalauz megkérdezte, hogy miért nem szállnak fel? „Mán mink kéröm csak mögvárjuk a mi kocsinkat, mert minek fizessünk tíz krajcárt, mikó a mi kocsink hat pézé hozott be bennönket.” Mi is ennyiért vissziük – bíztatta őket a kalauz. „Nem löhet a, mert ezön a kocsin tízes szám van, a miénkön mög hatos” mondta János. Nem is szálltak fel, hanem várták a 6-os számú kocsit, de mire az megérkezett és kivitte őket a rókusi állomásra, már elrobogott a vonat. Nagyiván János a közeli kocsmában várta meg a következő vonat indulását.”⁷⁹

- „Játék a villamossal. Katona Pál 20 éves alsóvárosi napszámot az éjjel azon kapta rajta a rendőrség, hogy a Kálvária mellett elállította a villamos váltóját, amiből nagy szerencsétlenség támadhatott volna. Katona ellen bünygyi eljárás indult...”⁸⁰

- „Elegánsan öltözött hölgy igyekszik az állomás felé a villamoson. Egyedüli utas, tehát kényelmesen elhelyezkedhetett. A Boldogasszony sugárúton abban a kellemes meglepetésben részesült, hogy útitársa is akadt. Csinos, fekete bajuszú honvéddadnagy szállott fel, aki egyenesen melléje ült és katonatiszti szokás szerint elkezdte fixírozni, miközben pödörte kis bajszát... Az

asszonykának tetszett ez az állapot, kellemes hevülés járta át az egész testét. Vége szakadt ám csakhamar az idilnek, mert a következő megállónál tetemes kofa tápázkodott fel rengeteg sok retyerutyával egyetemben. Bár volt elég hely a kocsiban, a kofa melléje telepedett a másik oldalra. Nem tetszett ez az állapot sehogyssem az asszonykának. Lenéző pillantást vetett tetemes szomszédjára, elhúzódott tőle, majd pedig mikor nagyot nyögve fújni kezdte az orrát, egy megvető ajkbiggyesztéssel hátrat fordított neki. Erre már véget ért a kofának a türelme és ráförmedt az asszonykára: Mit fintorgatja a nagysága annyira az orrát? Nem kívánhatja hat krajcárért, hogy mind a két oldalára egy-egy tiszt kerüljön!”⁸¹

• „A villamoskocsi peronja zsúfolt. A kalauz átfúrja magát az utasok között és többször egymásután így szólítja fel a peron publikumát: Kérem azokat, akik nem dohányoznak, méltóztassanak a kocsi belsejébe fáradni! Odabenn sok a hely. Három úr hallgat a felszólításra és bemegy a kocsiba. Egy ősz, Kossuth-szakállas, pitykés dolmányú öreg paraszt rendületlenül áll a helyén. Pedig nincs a szájában szivar, pipa se, még cigaretta se. A kalauz rászól: Bácsikám! Menjen be a kocsiba, ha nem dohányzik. Az öreg haragosan végignézi a kalauzt, köp egyet és felháborodva így szól: Má, hogyan monnék be a kocsiba? Má, hogynő dohányoznék, amikő’ dohányzom... Az öreg valóban nem hazudott, bagózott.”⁸²

• „Kovács Lajos kocsis a Boldogaszony sugárúton 40 mázsa szenet fuvarozott, és a kocsikerék beleakadt a vágány hézagába. Ez a villamos forgalmában egyórai zavart okozott.” Ugyanitt: „Vasárnap este hét órakor villamos elgázolás történt a Kálvária úti vámháznál. A város felé jövő villamos elgázolta Palatinus Jánosné kocsiját, ami összetört. Palatinusné könnyebb zúzódást szenvedett. A rendőrség megkezdte a vizsgálatot.”⁸³

• „Vasárnap este a 10. számú villamos

a rókusi állomás felé robogott, midőn egy lakodalmas menet a Valéria tér felől kijött a Török utcából és átment a villamos sínpáron. Szemtanúk szerint a villamos lassú menetben haladt, a vezető, Sebők József szabályszerűen csengetett, mikor a lakodalmas menettől elmaradt 28. számú kétfogatú bérkocsis virtuskodó szándékból át akart hajtani a közeledő villamos előtt. A villamos fékezett, megállt, de így is összeütközött a bérkocsival. A bérkocsi nem dőlt el, csak a rúdja tört el, a benne ülőknek az ijedtségen kívül más baja nem esett. Bódi Ferenc kocsis leesett a bakról, fejével lefelé, oly szerencsétlenül, hogy eszméletét veszítette... A vizsgálat megállapította, hogy a bérkocsis ittas állapotban volt.”

Ugyanitt: „Ma délután 2 órakor Ungár Benő vállalkozó szeméttel rakott kocsijával összeütközött a 22. számú villamos. A kocsi a Földvári utcából ment ki a Petőfi Sándor sugárútra, a lovak már átmentek a sípáron, amikor a kocsinak ment a villamos. A kocsin ülő Balla János 47 éves és Molnár Imre 56 éves munkások a kövezetre zuhantak és zúzódásokat szenvedtek. A mentők kórházba szállították őket. A szemetes kocsi összetört, a villamos megrongálódott, a lovaknak nem történt bajuk. A villamos vezetője Gyömbér Pál és Messzes János kalauz állítják, hogy csengettek a baleset előtt, a sérültek ezzel szemben azt vallották, hogy a villamos vezetője nem csengetett. A rendőrség tanúk meghallgatásával folytatja a vizsgálatot...”⁸⁴

• „Ma délelőtt a Jókai utcában a 10-es számú villamos összeütközött Bába Ferenc fuvaros bútorral megrakott kocsijával. Bába leesett a kocsiról és súlyos sérülésekkel vitték a mentők a lakására. Bába a megrakott kocsival nem tudott a szűk utcában a villamos elől kitérni, noha a villamos csengetett. A forgalom rövid ideig megszakadt.”⁸⁵

• „Ma délután fél öt órakor a Petőfi Sándor sugárúton egy fuvaros kocsi összeütközött a villamossal. Komolyabb baj nem történt, a villamos ablakait azonban a kocsi

rúdja bezúzta. A balesetet a fuvaros gondatlansága okozta.”⁸⁶

• „Ma délben a Széchenyi téren a 8. számú ház előtt a 8. számú villamoskocsi elgázolta Dékány Ilona 12 éves cseléd lányt, aki özvegy Pintér Gézáné Széchenyi téri lakásán van szolgálatban. A kis cseléd lány petróleumért ment a közeli üzletbe és közvetlenül a villamos sín pár mellett haladt. Hátról közlekedett feléje a villamos, amelynek vezetője, Gyömbér Pál nyilván gondolta, hogy a leányka felmegy a járdára, rendes sebességgel ment a villamossal a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár előtti megállóhely felé. Közvetlenül ez előtt ütötte el a villamos a leánykát, aki szerencsére jelentéktelen horzsolást szenvedett. A villamos az elgázolás után megállt, a leányt a mentők a lakására szállították. A rendőri jelentés szerint a kocsivezetőt súlyos mulasztás terheli, mert nem csengetett és figyelmetlenül vezette a villamost.”⁸⁷

• „Fischer Józsefné Szatymaz utcai lakos ma délelőtt a piacra ment. Útközben a Kossuth Lajos sugárúton át akart menni a villamos síneken, de éppen jött és szabályszerűen csengetett a 10. számú villamos. Az asszony megijedt, hirtelen hátra lépett, miközben megcsúszott és a bal karját eltörte. A mentők a közeli kórházba szállították.”⁸⁸

• „Úgy látszik, hogy a dőcögő lovasúthoz szokott szegedi nép még mindig nem szokta meg a gyors, modern közlekedési eszközt. Tegnap ismét a Kossuth Lajos sugárúton volt villamos elgázolás. A 14. számú villamos, melynek Nagy Mihály volt a kocsivezetője, Kelemen Piros dohánygyári munkást elütötte a Dohánygyár előtt. A villamos úgy lökte meg a lányt, hogy a sín pár közül kiesett, szerencsére a sérülése könnyebb természetű. A kocsivezető csengetett, fékezett, a lány azonban át akart futni a villamos előtt, így történt a baj...”⁸⁹

(Folytatjuk)

JEGYZETEK

¹ Az alábbi lovasúti események a Szegedi Naplóban jelentek meg: „Lopás a lovasúton. A szegedi vaspálya egyik kocsijában eddig ismeretlen tettes zsebtolvajlást követett el. Deutsch Amália Boldogasszony sugárút 60. szám alatt lakó ügynöknő zsebéből a lovasúton 32 koronát tartalmazó pénztárcát loptak el...” (1904. február 12.)

„A szombati lovasúti baleset áldozata, a 76 éves Bencsik László kisteleki lakos a kórházban belehalt sérüléseibe. A lovasút kerekei mindkét lábát összeroncsolták és az aggkor gyengesége is erőt vett rajta...” (1904. február 24.)

„A szegedi lovasút és a vasutas sztrájk. A kedélyek megnyugtatóra kijelentjük, hogy szó sincs arról, hogy a szegedi lovasút alkalmazottai és lovai is sztrájkba lépnek és az így is eléggé megbolygatott közlekedést egészen fejtetőre állítják... A lovasútnak most van a legjobb dolga, mióta a sztrájk tart. A kocsivezetők, a lóhajtók kényelmesen szundikálnak a rókusi állomástól a szegediig és vissza üresen dőcögő bárkában, s a lovak csodálatos módon gömbölyödni kezdenek. Nincs vonatközlekedés, nincs pasasér, könnyebb a szolgálat az alkalmazottaknak és könnyebb a bárka a lovaknak. Aki pedig helybeli bennszülött, tudja a dörgést jobbra-balra és sietős dolga van, az nem ül a lovasútra. A lovasúti gépek, a szegény gebék, ha írni tudnának, falragaszokon hívnák fel a vasutasokat, hogy csak kitarás, bátorság, hadd tartson az a sztrájk tovább, legalább mi is nyerünk vele.” (1904. április 22.)

A MÁV alkalmazottainak mozgalma fizetésük és szolgálati viszonyuk rendezése érdekében már az 1890-es évek végén elindult. Az ezt követő évek eseményei lépésről-lépésre vezettek el oda, hogy 1904. április 20-ára virradó éjjel megálltak a vonatok Magyarország területén. Az előzményeknek és az ezt követő eseményeknek hosszú története van. Április 26-án közölte a Szegedi Napló, hogy vége van a vasutas sztrájknak. „Förlélegezhet a város egész közönsége és visszatért a rokonszenv a vasutasok iránt, mely bizony valljuk be, nagyon aláhagyott, mikor egész szörnyűségükben érezhetőek voltak a forgalomszünetelés elviselhetetlen kárai... Már a sztrájk második és inkább a harmadik napján valóságos pánik fogta el a közönséget. Hiszen azt látta, amit képtelennek tartott, hogy mégis csak megállhat a vasút, és hogy állhat napokig... Harmadnap még olyan benyomás alatt volt a közönség, hogy a forgalom még hetek múlva sem lesz visszaállítható. Mint értesültünk a szegedi üzletvezetőség összes vonalán megindította mátol a forgalmat...”

1904. július 24-én már arról írt a lap, hogy „a lóvasútnak köszönhetjük, hogy a Széchenyi tér és a Gizella tér porfelhőinek megteremtésében tevékenyen része van. A Széchenyi tér előtt elhúzódnó vasútvonal pályatestén, mely a park mellett vonul keresztül, óriási porréteg fekszik. Ugyancsak így van a Gizella téren a Balogh-féle ház előtt is. A lóvasúti kocsik, a lovak minden menet alkalmával óriási porfelhőt kavarnak föl, ami nem csupán a közegészségre ártalmas, hanem satnyává teszi a park cserjéit, virágait is. Koczor János h. főkapitány beadványt intézett a tanácshoz, melyben kéri a tanácsot, hogy a kikövezetlen, poros pályatestek azonnali kikövezésre utasítsa a lóvasúti társaságot...”

„A 22-es számú kocsi Rókus felé menet a légszeszgyár előtti váltónál a sínekről leesett. A kocsi nem borult fel, de a hirtelen rázkódás következtében a kocsi alj és a tengelyek rugói összezúzódtak, a kocsi ablakai és a lámpák pedig összetörték. Utasban nem esett kár az ijedtségen kívül. A baleset folytán zavar állt be a lóvasúti közlekedésben, mivel a könnyen el nem mozdítható nehéz kocsi akadályozta a forgalmat. Amit egész este átszállással kellett lebonyolítani.” (1905. november 24.)

„Már igazán a legfőbb ideje volna, hogy a rozoga közúti kocsikat az új villamokocsik váltsák fel, mert a primitív és magát bizony lejárt alkalmatlanságokon időnként előforduló balesetek éppen nem alkalmasak arra, hogy a közönségbe használatuk tekintetében bátorságot öntsön. A Kossuth Lajos sugárúton ma is történt egy kellemetlen baleset. Fél hat óra tájban a rókusi állomás felől jövő 10. sz. kocsi a tűzoltó laktanya közelében nekiment egy nagyobb kőnek, aminek folytán a kocsi a sínekről reccsenés, koppanás közt hirtelen lefutott, és annyira oldalra dőlt, hogy félő volt, hogy a benne ülőkkel együtt oldalra esik. Az utasok persze gyorsan kiugráltak és a kocsit is sikerült visszaigazítani a sínre. A kocsi tengelye a kisiklás következtében eltört, tovább használni nem lehetett, ezért bevontatták a rókusi templom előtti kitérőbe.” (1906. január 10.)

„Ma este hét óra tájban a Royal kávéház előtt szerencsétlenség történt. A Kelemen utcában jött a lóvasút, és egy ittas munkásnak látszó 30-35 év körüli ember botorkált a síneken. A lóvasút kocsisa meg a kalauz többször rászólt, hogy térjen ki, de a bekavézott munkás továbbra is a sínek között bukdácsolt. A lóvasút csaknem

elütötte már, de a végső percben sikerült a kocsisnak megállítani. Ugyanakkor a részeg ember összeesett, és eszméletlenül terült el a síneken. Elvitték az útból, s a Lengyel-házban lakó doktort hívták ki hozzá...” (1906. március 4.)

„A lóvasúti vállalat egyik, a többinél is öregebb, rozoga kocsját érte baleset. A kiérdemesült 24-es számúnak a Boldogasszony-sugarúton eltört a tengelye és kisiklott, nagy érthető ijedelmére a benne ülőknek. Isten segítségével néhány év múlva villamos fogja felváltani a jó öreg lóvasutat...” (1907. május 19.)

² Szegedi Napló, 1909. február 12.

³ Uo. 1909. február 25.

⁴ Uo. 1909. március 25.

⁵ Uo. 1908. május 1.

⁶ Uo. 1908. október 20.

⁷ Uo. 1908. november 20.

⁸ Uo. 1909. július 11.

⁹ Uo. 1909. augusztus 20.

¹⁰ Uo. 1909. szeptember 12.

¹¹ Uo. 1909. szeptember 28.

¹² Uo. 1907. november 15.

¹³ Uo. 1908. szeptember 4.

¹⁴ Uo. 1909. március 17.

¹⁵ Uo. 1909. április 20.

¹⁶ Uo. 1909. április 23.

¹⁷ Uo. 1908. június 5.

¹⁸ Uo. 1909. augusztus 20. és 24.

¹⁹ Uo. 1908. december 4.

²⁰ Uo. 1908. december 8.

²¹ Uo.: 1908. november 20. és december 25.:

„A szegedi villamosvasútnak a várossal kötött szerződése értelmében hatvan évig van közterhasználati engedélye. A fővonalon 1908. október 1-én indult meg a forgalom, minél fogva az engedély 1968. szeptember 1-én szűnik meg. Az esetleg építendő új vonalakra szintén addig érvényes az engedély. Az engedélyidő lejártával az egész közúti vasútra nézve a területhasználati engedély és általában

PUSZTAI JÁNOS

Fejezetek a szentesi repülés történetéből

VII. rész *Azúr égen kondenzcsíkok (1942–1943)*

Ebben az évben eddig sohasem látott égi rajzolatokkal ismerkedhettek meg a Kárpát-medence népei. 1943 augusztus 2-án és a hónap utolsó vasárnapján, a délutáni órákban megjelent egy ezüstcsillag, hosszú, szokatlan csóvát húzva maga után, akár egy üstökös. Csak ez a szalaggá vékonyodott csóva növekedett, ahogyan a csillag magról délre északra haladt. Amikor a tündöklő fénypont már szem előtt vészett, egy hullámosodó csíkkal osztotta ketté láthatártól láthatárig az égboltot. Az új ezüsthévíz csillag Szentesről nézve méltóságteljes nyugalommal látszott úszni az azúrkék nyugati égbolton, mintegy 8–10 ezer méter magasságban. Ez volt a *kondenzcsík*¹, amit két évvel később az egész ország rettegő csodálattal ismerhetett meg.

Még alig alkonyodott, de már voltak, akik tudták, hogy ez a csendes égi tüntetés „angolszász felderítő repülőgép” volt, sőt a repülési útvonalat is ismerni vélték, nevezetesen, hogy a gép a Szabadka–Kecskemét–Ungvár vonalon repült. Erre a „berepülésre” utaló írott anyagot, eddig sehol sem találtam, csak az ismert adatokból lehet következtetni arra, hogy az Appenini-félszigetről indították. A „csizma” déli részének megszállását követően, az olaszországi Foggia környékén újonnan létesült támaszpontok egyikéről küldhették felderítő útjára.

1942 nagy fejlődés éve volt a szentesi cserkészrepülők életében. Az a lépés, hogy az előző évben megkezdett kiképző bázis építése, – ahogyan Ők nevezték, repülőtelep – nemcsak folytatódott, hanem reményeik

szerint be fog fejeződni a nyári táborok idejére, és létével meghatározó változást hoz a repülőter életében. Nagy ünnepséget szerveztek az avatásra, amire fővendégül vitéz Horthy Istvánt hívták meg. Már februárban, a cserkészrepülés tízéves² jubileumi ünnepségén ajánlotta fel vitéz Bonczos Miklós államtitkár és vitéz Bogay Kamill Horthy István kormányzó helyettesnek az augusztus 15-re, Nagyboldogasszony napjára,³ a repülők szent védőjének ünnepére tervezett avatás fővédnöki tisztét. Horthy István a felkérést elfogadta. A cserkészrepülés jubileumáról így ír a Szentesi Napló, „Virágzó fáva terebélyesedett az a kicsiny hajtás, amit tíz évvel ezelőtt néhány magyar, lelkes fiatal ültetett el. Belőle nőtt ki a magyar repülés fája.” Ezt a szimbolikus gondolatot természetesen a szentesi cserkészrepülőkre is vonatkoztatta a megemlékezés írója, „... néhány év alatt országos hírnévre tettek szert és többszáz, testiekben és lelkiekben jól képzett pilótát neveltek és nevelnek a honvéd légierő számára.”

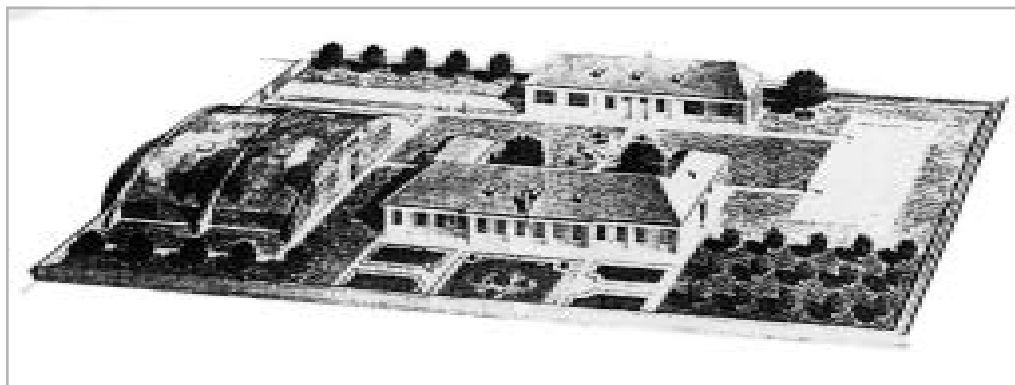
Az ifjúság katonai előképző rendszerében kialakult megosztottságot felszámolandó a Magyar Cserkész Szövetség elsőként csatlakozott az Országos Vitézi Szék nemzetvédelmi munkaprogramjához. Ezzel a lépéssel egyedül, a repülés maradt meg a cserkészeknek a levante képzés valamennyi szakága közül. A HM külön is segítette a sportrepülő egyesületeket azzal a nem titkolt céllal, hogy a tárca anyagi támogatása ellenében 1942-től megkezdik a motornélküli

vitorlázórepülő egyesületek is, a most már kormány szinten is elfogadott előképző keret képzését. Az 1941-ben kezdett szentesi kísérletet követően az országban húsz egyesületet találtak alkalmasnak a képzés folytatására. A HMNRA égisze alatt, de cserkész emlémmel három budapesti egyesületnél, Szombathelyen, Szentesen és Kolozsvárott indult útjára a cserkészrepülőket keretképzése.

Április elejére a nyári tervek összeálltak. A terv középpontjába a vontatásos kiképzés és a 3-3 hetes táborok kerültek. A téli elméleti kiképzés már február végéig befejeződött, de a repülés kezdetét el kellett halasztani április végéig, mert a repülőter víz alatt állt.

Ebben az időszakban az 1659-ben meghalt kieli orvostanárrol írnak mind a német, mind a magyar lapok, aki megjövendölte a repülés átkot hordozó vonatkozásait. „Ha az emberek elsajátítják a repülés tudományát [...] új és veszedelmes átalakulás vár a világra! A várakat és a városokat, sőt talán egész tartományokat és országokat nemsokára vagy a levegőben tüzelő ágyúkkal, vagy óriási vasrácsokkal kell védelmezni a levegőből jövő ellenséges seregek ellen, mert különben ezek a seregek, amelyek mintegy a Holdból ereszkednek alá, mindent elpusztítanak.” A jóslat lényege, a levegőből támadó seregek tekintetében, beteljesedett. Az „óriási vasrácsok” helyett már 1941-ben elrendelte a

Belügyminisztérium a rejtés céljából fontos fásítást a városokban. Folytatódott ez az álcázási szándék 1942 májusában a városon kívüli közútszegélyek betelepítésére nagylombú fákkal. Cél, az úton és az építmények közvetlen környezetében közlekedők rejtése. (M. kir. belügyminiszter 29.505/1942. III. oszt. utasítása.) Vitéz Bogay Kamill csendőr őrnagy a cserkészrepülőket ügyvezetősportelnöke beadvánnyal fordult a polgármesterhez a létesítendő repülőtelep okán. „Nem pénzt kért – mert azt a vármegye biztosítja az út áthelyezés elmaradásából, – hanem terület fölhasználási engedélyt a tulajdonostól.” – jegyzi meg némi maliciával, a Szentesi Napló tudósítója. Mint arra már utaltam a bevezetőben, az elmúlt évben megkezdett kiképző bázis építése folytatódott. A nagyszerű elgondolást országos mintának szánták a vitorlázó repülőterek építéséhez. A tervek 10 méter hosszú és 5 méter széles műhelyt, egy négy kocsi befogadni képes 10x5 méter alapterületű garázst, 4x5 m oktatói szobát, hasonló méretű irodát, raktárhelyiséget, hatvanöt személy befogadására alkalmas lakóépületet két hálóteremmel, vendégszobával, fürdőszobával, mosdóval, WC-vel, kétszobás gondnoki lakást tálalóval, előszobával, konyhával, kamrával és pincével, végül egy 10x20 méteres úszómedencét tartalmaznak. A lakóépület a Horthy Miklós

1. ÁBRA Az 1943-ra felépült pilótaotthon makettjének fotógrafikája. (GULLAY-ARCHÍVUM)

Nemzeti Repülő Alap áldozatvállalásából készül, a továbbiak az útalapból felszabadult kilencvenezer pengőből valósulhatnak meg, amit Bonczos Miklós közbenjárására, átcsoportosítással hagyott jóvá a minisztérium. A vármegyei vezetés a költségvetésből csak így tudja biztosítani az építés finanszírozását, a cserkészrepülők számára. A lakóépületet és az uszodát a saját 311 méter mély artézi kút látja el, amely percenként 220 liter 23 Celsius-fokos vizet ad. Az épületek közötti és a műút közötti terület parkosítva lesz. Az épületek várhatóan olyan készütségi fokra jutnak július elejére, hogy a táborozók már itt nyarhatnak elhelyezést. – jelzi a riporter kérdéseire válaszoló v. Bogyay Kamill.

A várostól mindössze egy rövidebb csatorna áthelyezését kéri a sportelnök. Ez az egyetlen olyan indítvány, ami anyagi áldozatot igényel. A kérés második tétele egy 600 négyzetméteres terület ami már a repülőtér használatában van, de a művelési ág változtatás miatt a városnak mint tulajdonosnak a hozzájárulása szükséges. Ezt a parcellát kieső volta miatt, a repülés nem használta. Elgondolásukkal 100-120 repülő növendék ételmezési ellátását, költségeinek enyhítését lehetne kedvezőbben megoldani azon a területen tervezett zöldségtermeléssel. Tervük jól harmonizált a mezőgazdasági kormányzati politikával, miszerint minden talpalattnyi területet meg kell művelni. Július végén jelentette a cserkészrepülők vezetősége, hogy a tervezettől eltérően későbbre kell halasztani a repülőotthon avatását, mert a krónikus anyagihiány miatt akadozik az építkezés.

A nyári táborok megkezdése előtt vásároltak egy nyolc hengeres Buick Special gépkocsit személyszállításra és egyéb üzemi célokra. A klubiroda és a klubhelyiségek új bútorokkal és felszerelési tárgyakkal egészültek ki. A műhely munkaeszközei is bővültek, tökéletesedtek. Summázva a eddig elért eredményeiket az ügyvezető-sportelnök így fogalmaz az alapszabály tervezethez mel-

lélt repüléstörténetben: az „1942. év végén elmondhatjuk, hogy a fejlődésnek ezen 6 esztendeje alatt mindent megszerezünk, amely szükséges egy modern repülő egyesületnek, tökéletesen megszervezett munkájához. [...] nehéz és sok munkával, mindig csak előre nézve, bízva és akarva.” – lehetett mindezt elérni.

Április 25-én, a terület bejárása után teljes erővel megkezdődött az előző évben indított építkezés és a tervezett átadására várhatóan – talán – augusztus közepén kerül sor. Szándékuk szerint az avatási ünnepséget nagyszabású reptülönappal fogják megkoronázni. Országos beiskolázással mintegy 300 fiatal alapképzését tervezik. Az építkezés tempójából feltételezni lehetett, hogy a növendékek, már az új repülőotthonban lesznek elszállásolhatók. A június 28-a és kezdődő vontatásos vitorlázórepülő táborban már repülő leventék vesznek részt, akik a katonai szolgálatukat a légierőnél fogják letölteni. A kezdő növendékek tábora július 5-én kezdődik.

Június 15-én megdőböntő tragédia történt a szentesi reptülötérén. Nagypál Gyula (Cegléd, 1919) algyői oktató Bücker Bü 131 Jungmann típusú reptülögéppel lezuhant. Az Algyőről Budapesten át Debrecenbe tartó pilóta Szentesen megszakította reptülötútját. Az itt fölvetett csomagot a hátsó ülésen helyezte el, sajnos nem rögzítette kellően, ami a fölszállásnál elmozdult. A gépet a földtől nagy nehézséggel tudta elemelni. Az északi csücsökben, a vasúti távíróvezetékek fölött éppen csak át tudott reptülni, majd egy nagy sugarú emelkedő balkörön, mintegy 25-30 m magasan került vissza a reptülötér fölé. Feltehetően a szokásos elköszönő tiszteletkörrel akart a pilóta búcsúzni Szentesről. A gép mind élesebb bedöntéssel lecsúszott, majd az északi csücsöknek a reptülötér közepe felé eső részére zuhant – ahogyan azt Vass Mihály hangármester és az éppen akkor az építkezésen dolgozó festő szakmunkások

2. ÁBRA A REPÜLŐTERET DÉLRŐL HATÁROLÓ, AKKOR MÉG KISS ERNŐ SOR HÁZAI FELETT REPÜL A CIMBORA (R11b). OKTATÓ MASSÁNYI SÁNDOR, UTASA DR. ELEK LÁSZLÓ, A BÉKÉSCSABAI REPÜLSÉ „ATYJA”

jegyzőkönyvbe mondták, a baleset okát vizsgáló szakembereknek. A nagyszerű, közkedvelt pilóta a kórházba szállítás után belehalt sérüléseibe (koponyalapi törés,). Három nappal később Debrecenben helyezték örök nyugalomra. A napilapokban egy mínuszos hír sem jelenhetett meg az eseményről, mert a vidéki –, így a megyei lapok is – egy hetes sztrájkot hírdettek és többségükben betartották. Hogy a sztrájk ellenére is megjelenő újságok miért nem közölték a tragikus hírt, (mint például az Szegedi Új Nemzedék) – annak elfogadható magyarázatát nem sikerült felderítenem.

Július hónapban indult algyői HMNRA motoros repülő keretben Gulay Mihály és Szabó János Szentesről megkezdte a tiszti iskolára a felkészülést. Mátyás Andort, az ugyancsak szentesi növendéket a debreceni kerethez hívták be kiképzésre.

A keleti légáramlattal új, eddig soha nem látott, nem tapasztalt repülő tárgyak érkeztek fölénk, az Alföldre. A Szovjetunió a Fekete-tenger partvidékéről

léggömbök segítségével juttatott el (rölapokat,) a különböző, kárt okozó, zavaró eszközöket Közép-Európa országaiba. A honvédelmi minisztérium rádió útján értesíti a lakosságot, – közölte a sajtó. Fel kell készülni a „fogadásukra”, mert egyre több efféle, kellemetlenkedő eszközzel kell számolnunk. Azonosításhoz közlik a lapok a bal-lon(ok) leírását.

Az átmérője 1,5-3 méter, a burkoló anyaga rugalmas gumi, vagy impregnált selyem. Hozzánk eddig bádogtartályos, elvértve fakorongos ballaszttal érkeztek a léggömbök. Ezeknek a terheléseknek a szerepe elsődlegesen, hogy a repülési magasságot hivatott szabályozzák. Egy idő után, amikor a töltőgáz természetes szivárgása miatt a ballon repülési magasság csökken, egy légnyomásváltozásra reagáló szerkezet megnyitotta a bádogtartályt és a benne lévő folyadék kiengedésével csökkentti a ballon terhelését, így az képes volt megtartani a tervezett repülési magasságát. A tartály 16×19

3. ÁBRA A SZENTESI REPÜLŐTÉREN 1942. JÚNIUS 15-ÉN LEZUHANT NAGYPÁL GYULA ALGYŐI BÜCKER-OKTATÓ TEMETÉSE DEBRECENBEN. (BOHATA-ARCHIVUM)

cm méretű bádoggal, ami kőolajjal, vagy fagyállóval van feltöltve. A fakorongos változatnál arra 15-20 kg-os homokzsákok vannak felfüggesztve. A magasság nyereség, illetve tartás érdekében, gyújtózsínóros vezérléssel 8-10 percenként lecsúsznak egy homokkal töltött zsák, vagy fakorong.

A további veszélyt jelentő szerelvény a 200 méter hosszú tartózsíneghez erősített 100 méter hosszú acélhuzal. Ennek a különleges veszélye az elektromos hálózatokra van. A ballon vontatta kábel elektromos zárlatot okozhat, a távvezetékeknek ütközve vagy elszakíthatja azokat, de a repülőkre sem veszélytelen, mert a huzalt csak közelről lehet észlelni. Amennyiben a repülőgép a fémkábelt elkapja, az súlyos következménnyel járhat.

A bádoggartályok szénkénegben oldott foszfort is szállíthatnak, amit a célterület fölé szétszórva a gyújtóhatása miatt akár országreszek termelését, lakott területeket pusztíthat el – szólta a feltételezés – de ledobhatják azt tartállyal együtt is. Az angolok hasonló megoldással robbanó tölteteket is küldtek a Csatornán túlra, német területek fölé. A lakosság jelenteni köteles, ha léggömböt, vagy azok pusztító hatását észleli. Az oltást azonnal meg kell kezdeni, – figyelmeztetik a lakosságot a június végi lapok. Szentesről először, szeptember 17-én, a reggeli órákban érkezett jelentés a rendőrkapitányságra. A repülőtéren figyelő szolgálaton túl a város több pontjáról is jelezték a polgárok, hogy 2-3 ezer méteren 4-5 pont úszik át a város fölött, melyek ÉNy-i irányban hagyták el a város légterét. A szentesi határ több pontján találtak leereszkedett „gyújtó léggömb”-öt, amelyeket időben jelentettek az észlelők, így azok nem okozhattak kárt.

Algyőn, 1942 szeptember 21-én repülőbaleset áldozata lett Tóth Mátyás repülőoktató és Tamás András rendőr fogalmazó mert a felderítésre indult Bücker lezuhant. A jelentésnek megfelelően a Nagyfa

térségében „ellenséges repülőgép roncs”-t láttak, annak a földérésére indultak. Az már csak a katasztrófa után derült ki, hogy szovjet léggömböt találhattak volna a megadott helyszínen. Tóth Mátyás oktató rendszeresen járt át Szentesre vonatni. Temetésén részt vettek a szentesi cserkészrepülő is. Október 8-án kiadott tájékoztatójában megnyugtatóan közölte a belügyminiszter, hogy a rendőrök, a csendőrök megfelelő oktatást kaptak a szerelvényekkel kapcsolatos eljárásra. Az ebbéli felkészültségüket igazolhatták is, mert a határban talált légi küldemény után december elején a városban is megfeneklett egy a báró Harruckern utca (ma Ady Endre utca,) és a Kisgörgős utca között. A száz méternél hosszabb acél cső megakadt a Görgős utca egyik diófájának a koronájában. A két méter átmérőjű gömböt a Harruckern utca fölött lengette a szellő, az elakadt acélkábel a másik, a felső végén. A fehérre festett tartályban nem volt gyújtóanyag, ahogyan a Szentesen lehorgonyzott ballonok bádoghengereinek egyikében sem találtak. Kárt ez sem okozott. A katonák a gömböt tartozékaival együtt a laktanyába szállították. Szeptember második felében újabb lendületet vett a (gyújtó)ballonok érkezése hazánk fölé.

Június 28-án hazalátogatott vitéz Bonczos Miklós államtitkár, a nagy tiszteletnek örvendő elnök. A szervezésében létesült sárgaparti ONCSA-házak átadási ünnepe után, a szeretett cserkészrepülőihez látogatott. Már régóta szerette volna kipróbálni az új kétkormányos gépet, a Cimborát. Bogyai Kamill meghívta az államtitkárt, és elvitte a hátsó ülésre (oktatói ülés) egy iskolakörre. A három perces repülés után megelégedéssel nyilatkozta, hogy ő, aki sokat és sokszor repül motoros gépben, itt a vitorlázóban sokkal nagyobb biztonságot érzett. Beszámoltak az alapító elnöknek a Cimbora jó termék repülő tulajdonságáról is. Massányi Sándor, az egyik növendékével a közeli napokban, 1500 méteres magasságot repült. Nem magassági

4. ÁBRA NÁDI A HANGAR ELŐTT, INDULÁSRA KÉSEN TELJES HAJÓZÓ ÖLTÖZÉKBEN. VITÉZ BOGYAY KAMILL (EGYENRUHÁBAN) A VONTATÓ PÍLÓTVÁL BESZÉLGET. (MASSÁNYI HILDA-ARCHÍVUM)

repülésre készültek, így nem volt náluk magasságíró (barográf), ami ezt a magassági repülőteljesítményt igazolhatta volna. Az M22-vel távrepülést terveztek, de csak Nagymágocsig jutott el a pilóta, mert elfogytak alóla az emelő áramlatok. A tervezett 50 km-s út alig 12 km-re sikerült. A teljesítményrepülés kezdeti időszakában bizony akadnak efféle kurtára sikerült próbálkozások is. Erre az évre nőtt fel az az ifjú generáció, amely mára képessé lett a teljesítményrepülésre. A szárnypróbálgatások szép teljesítményeket eredményeztek. Az 1942-es év volt az az esztendő, amikor valóságos teljesítményeső záporozott a szentesi cserkészrepülőkre. Nemcsak érkezőket fogadtak, hanem ők magok is teljesítettek. Schlett László oktató Szentes–Algyő céltávval 49 km-t repült. Az útvonalon, a csörlési szint fölött 1300 méter tiszta magasságot ért el, és az utat 1 óra 52 perc alatt tette meg, Pilissel. A következő

napon ugyanezen az útvonalon, ugyanazzal a géppel Massányi Sándor vezető oktató 1 óra 25 perc repült idővel, 1550 m-es tiszta magasságot repült. A Nemzetközi Repülő Szövetség (FAI) normáinak⁴ gyakorta még nem feleltek meg az újabb és újabb próbálkozások, de a tapasztalatgyűjtés szempontjából ezek a próbálkozások elengedhetetlenek. Vitéz Bo-gyay Kamill Szegedre indult távrepülésre, de az út csak Mindszentig sikerült. A 15 km-es távot Cimborával repülte 1 óra 20 perc alatt és közben 900 méteres magasságot ért el. Massányi Sándor M22-essel, Szentes légterében repült 1800 m-es magasságot. Ugyanezen a napon

Ruzs Molnár Ferenc teljesítette Szentes–Szolnok céltávot. A 65 km-es úton 1600 m legnagyobb tiszta magasságot ért el. Az utat a Pilissel 2 óra 58 perc alatt tette meg.

Közben, július 28-án Tasnádi László (Nádi) repült Érdről Szentesre (127 km-s táv) 2 óra 9 perc alatt. A 3153 m abszolút magassággal 2714 m tiszta magasságot repült, amit nyilvánvalóan felhőrepüléssel érhetett el. Az ifjú generációból Gullay Mihály emelkedett 1700 méter tiszta magasságra a Pilissel. Július végén és augusztusban csak magassági repülések voltak, mert, a szállítókocsik egyike sem volt használható állapotban. Így Schlett László Cimborával 1400 m-es magasságot, Pilissel v. Bogay Kamill 1300 métert, majd Vass Mihály hangármester 1500 métert repült. Gyakorló repülés közben növendékkel, Massányi Sándor 1400 méter tiszta magasságot tudott elérni Cimborával. Szeptember elején sikerült Vass Mihály hangármesternek

megjavítani az egyik szállító-kocsit, így ismét megnyílt a távrepülés lehetősége. A Bogyay Kamill sportelnök megígérte Vass Mihály hangármesternek, ha még alkalmas időben elkészül a szállító-kocsi javításával, akkor nem ellenzi a távrepülését. A repülésvezető főoktató Massányi Sándor a meteorológiai helyzetnek megfelelően békéscsabai céltávrepülést engedélyezett Vass Mihálynak. Az ekkor már hamar erejüket vesztő emelő légáramlatok

(termik) csak Gádosorisig segítették a pilótát. A kései indulásból és az évszaknak megfelelő időjárás adta lehetőségéből csupán 1100 méteres tiszta magasságra és 25 km-s távolságra futotta.

Augusztus 20-án a fronton repülő vitéz Horthy István kormányzó-helyettes, vadászpilóta főhadnagy harci bevetésre indulva lezuhant és életét vesztette.

Alig telt el egy bő hónap Tasnádi László szentesi távrepülése óta, amikor megdöbbentő hírről tudósított a rádió, és azzal voltak tele a napilapok is. Tasnádi László az MSrE ifjúsági elnöke szeptember 2-án, az érdi kiképző táborban növendékével, gróf Károlyi Gyulával, a MAeSz június 25-én megválasztott elnökével a Dunába zuhant. A Búcker Jungmann roncsait, és az áldozatokat csak napokkal később találták meg a bűvárok. A baleset oka máig sem ismert. Tasnádi László, a nagy tudású pilóta, a repülő ifjúság bálványa volt. Szentesen is gyakran megfordult. Azokban a napokban gyakran idézték a „Nádi nótája” záró sorait: „S, ha mégis, mégis, elmennék közöletek,/ Fiúk ne sírjatok, repüljetek!” (A „Nádi nóta” teljes szövegét lásd a mellékletben.)

Az utas, a növendék ifj. gróf Károlyi

5. ÁBRA GRÓF KÁROLYI GYULA (SZEMBEN) AZ 1942. AUGUSZTUS 22-I SZENTESI LÁTOGATÁSA ALKALMÁVAL. (MASSÁNYI HILDA-ARCHIVUM)

Gyula temetése szeptember 14-én volt Szenteshhez közeli szülőfalujában, a nagymágocsi kegyúri templom kriptájában. (A Károlyi család volt Szentesh utolsó kegyura 1837-ig. A szívélyes kapcsolat száz évvel később sem szűnt meg. Szentesh város az örökváltság alóli szabadságát a repülés áldozatául lett gr. Károlyi Gyula nagyszüleitől vásárolta meg.) A temetés idején három Búcker Jungmann körözött a kastély és a falu fölött. A templomban a HMNRA egyenruhás repülőnövendékei álltak sorfalat a bejáratától a ravatalig, közöttük a szentesi cserkészrepülők is v. Bogyay Kamill csendőr őrnagy vezetésével. A kormányzót és családját özvegy Horthy Istvánné képviselte.

Szeptember 4-én és 9-én szovjet repülő-támadás érte Budapestet. A 9-I, éjjeli támadás gépei több vidéki várost is érintettek, így megjelentek Csongrád, Szentesh és Szeged légterében is. A honvédelmi miniszter szeptember 5-én kiadott távirati parancsa: a „Honi légvédelmi készséget azonnal elrendelem.” Ez maga után vont a sportrepülés korlátozását is. Az országrész katonai vezetői passzív védelemre készülhettek, mert a Veszprém–Szolnok vonaltól délre nem volt az országnak vadászvédelme. Szentesh és a

Csongrád–Szentés vasúti és közúti hidat a honi légvédelem 55. légvédelmi tűzérszázal egyetlen ütegének töredéke védte a Tisza két partján 1–1 ágyúval, 1–1 gépágyúval. Szentés a 11. sz. „Szeged légó körzet” felügyeletébe tartozott.

Még pénteken,⁴³ október 30-án érkezett Szentesre Tóth Jenő a MAeSz vitorlázó repülő osztályának műszaki vezetője ellenőrzésre, egy M–19 típusú, kétszemélyes túragéppel. Munkája végeztével, másnap indult vissza a fővárosba. Szulinszky Sándor⁵, korábban MOVE segédoktatója, aki éppen akkor Szentesen teljesített vitorlázórepülő oktatói szolgálatot, megkérdezte Tóth Jenőt, hogy hazavinné-e Farkashegyre, a szüleihez? Az esetről éppen jelen volt – az akkor a szentesi repülőtéren tartózkodó – Döme Béla algyői segédoktató is, aki ugyancsak jelezte Tóth Jenőnek, hogy ő is hasonló szívességre szeretne volna megkérni. Mivel a gép csak kétüléses, sorsolással döntöttek el, hogy északra vagy délre induljon az M–19-es. A feldobott pénzérme Szulinszky szándékának kedvezett. Tóth hosszú nekifutás után hagyta a gépet a közvetlenül a föld felett felgyorsulni, majd

az emelkedő balforduló után jól kihúzatta. Az M–19-es sebességét veszítette és mintegy 100–150 méterről lecsúszott, – ahogyan az eseményt szemtanúk a baleseti kivizsgálóknak elmondták. Az oktatók azonnal a helyszínre futottak. Mikorra mindkettőjüket sikerült kiemelni a roncsok közül, akkorra a mentő is megérkezett és az orvos azonnal elsősegélyben részesítette az erősen vérző sérülteket. Mindketten súlyos külső- és belső sérülésekből véreztek. Tóth Jenő a kórházba szállítás után néhány perccel életét veszítette. Szulinszky egy rövid időre visszanyerte az eszméletét, dr. Michalovics Lehel tanársegéd megműtötte, de sajnos már a sebészi beavatkozás sem tudta az életét megmenteni, és délután négy órakor ő is elindult a minden élő utolsó útján. A baleset utáni negyedik napon temették őket Budapesten. A sorsoláskor feldobott húszfilléres nem Döme Bélának kedvezett. Ezzel ugyan elveszített egy örömpilátusnak remélt lehetőséget, de megnyerte az életét. Azt is mondhatnánk, hogy húsz filléren múlt az élete. Erre az esetre is jól illik Zrínyi Miklós, a költő–hadvezér jelmondata, „Sors bona, nihil aliud.” (Jó szerencse, semmi más.)

Az év végi összegzésben mutatkozott meg az év során végzett munka mennyisége, minősége. Húsz kezdő növendékkel indították az esztendő. Ekkor 30 „A”, 25 „B” és 8 „C” vizsgás növendék tartozott a szentesi cserkészrepülőkhöz. 93 üzemnap során 5972 felszállással 113 óra 30 percet repültek. Az év során 39 „A”-, 9 „B” vizsga született. Heten szereztek vontathatói, hárman kétkormányos gépre szakszolgálati engedélyt. A következő év tavaszán 3 db Tücsök, 6 db Vö-

6. ÁBRA „Földi eligazítás, (l)égi dolgokról”. VITÉZ BOGYAY KAMILL (SVÁJCISAPKÁBAN) TÁRGYAL A SZENTESI REPÜLŐTÉREN DR. ELEK LÁSZLÓVAL, A BÉKÉSCSABAI REPÜLÉS FÁRADHATATLAN SZERVEZŐJÉVEL. JOBBRÓL SÖTÉT RUHÁBAN DR. KUNSZERI BÉLA SZENTESI TITKÁR. (DR. ELEK LÁSZLÓ-ARCHÍVUM)

csők, 2 db Pilis, 1 db M-22 és 1 db Cimbora állt indulásra készen a hangárban. A mindösszesen 13 gépből 2 Vöcsök és 1 db Tücsök az egyesület tulajdona, valamint egy csörlőautó, két szállítókosci és egy Buick Special – a személyszállítás fontos eszköze, – minden más egyéb ingó és ingatlanok a HMNRA a birtokosa, de a szentesi cserkészrepülők használják.

Március 4-én volt az első üzemnap. Vitéz Bogay Kamill csendőr őrnagy a szentesi repülés irányítója 1943. január 1-től a szentesi csendőrszálló parancsnoki feladatára is megbízást kapott a belügyminisztertől. A tervek szerint a hétvégeken járnak ki a cserkészrepülők a telepre. Télen elméleti oktatás volt, de a gyakorlati kiképzés és a táborok idején is folyamatosan tartják azokat. A repülőtér talaja többnyire jó, csak a középső részen és az É-i csücsökben vannak kisebb tócsák. Március 28-tól megkezdődhet a rendszeres repülés – közli a Szentesi Napló hasábjain Bogay Kamill, és azt is bejelenti, hogy június végén megkezdődnek a háromhetes tábori turnusok. A pilóta otthon már majdnem készen áll. Olyan készségi fok van, ami lehetővé teszi a táborozók elhelyezését. Április 4-én, vasárnap magasrangú sportrepülők érkeztek a városba a HMNRA megbízásából, hogy a Csongrád vármegyei Cserkészrepülőknél gazdasági és szakmai ügymeneti ellenőrzést tartsanak. Mindent a legnagyobb rendben találtak. A repülőotthon építése is gyors ütemben halad. Az ellenőrzés ideje alatt csaknem teljes létszám mellett repülőüzemet tartottak, mert eddig alig volt kedvező idő. Hol esett, hol olyan erős szél volt, hogy a gépeket nem volt ajánlatos kihozni a hangárból.

Békéscsabán 1943 kora tavaszára előrehaladott állapotba került a repülőtér építése. Gróf Wenckheim Sándortól megvásároltak egy Rolls-Royce kocsit, amit átalakítottak csörlőautóvá. „Kétszer is átutaztunk Szentesre, mert ott próbáltuk ki először

magas-csörlésre.” – írja visszaemlékezésében a ma (2004-ben) már 91 éves Elek Laci bácsi. Galuska József, a békésiek csörlőkezelője is Szentesen tanulta a mesterségét Vass Mihály hangármester-csőrlőkezelő oktatótól. Laci bá’ az akkori ügyvezető főtitkár, a Békés megyei repülés fáradhatatlan szervezője fölkérte a szentesi repülőket, hogy működjenek közre a csabai repülőtér ünnepélyes megnyitásán. A gyulai út mellett létesült repülőtér avatására április 27-én került sor. Dr. Elek László így mondta el a történeteket Machalek Istvánnak, a Békés kék egén című könyv írójának: „Végre felvirradt a nap, eljött 1943. április 27. Nekem jutott az a megtisztelő feladat, hogy üdvözlhessem a megjelenteket. Dr. Beliczey Miklós főispán a kifeszített nemzeti színű szalag átvágásával megnyitotta a békéscsabai sportrepülőteret s ezzel a levegőtengert a megye fiataljai előtt! Az ünnepélyes aktust követően a csörlőkötél megfeszült, és a szentesi⁶ Massányi Sándor vezető oktatóval a „nyergében” meredeken emelkedett a magasba HA-1105 lajstromjelű, „Tücsök” típusú repülőgépünk, és felhangzott az összegyűlt közönség, a repülőifjúság szünni nem akaró lelkes éljenzése, hatalmas tapsvihara. A gép tiszteletkőr leírása után szállt le, s miután a pilóta a jelenlévők tapsától övezve újra starthelyhez ment, már ott várta a másik gépünk, a HA-2073 lajstromjelű, nyitott kabinú, „Vöcsök” típusú iskolagép. Néhány perc múlva a népszerű »Manó bácsi« – ez volt a kitűnő oktató-pilóta beceneve – a Vöcsökkel startolt, és ezzel kezdetét vette a gyulai út melletti repülőtéren az a sok-sok ezer felszállás, ...” „amely a magyar fiatalok ezreinek segített és segít ma is a szárnynővesztésben, az emberebb emberré válásban.” – fejezi be visszaemlékező kéziratában Elek Laci bá’.

Június 27-én érkezett Gyulára Quint János a Békésvármegyei Cserkészrepülő Egyesület első főoktatója. A korábban Szentesen repülők közül 15-en érthetően a hazai klubba „igazoltak át.” Mester László is, aki

7. ÁBRA A SZENTESIEK EGYIK BÜSZKESÉGE, A PÍLÓTAOTTHON, BENNE HÁLÓKKAL, FÜRDŐVEL, MŰHELLYEL, GONDNOKI LAKÁSSAL, STB. A SZÁLLÁSHELYEN PING-PONG, SAKK, RÁDIÓ ÉS TÁRSASJÁTÉKOK TALÁLHATÓ. AZ ALAKULÓTÉR MÁSIK OLDALÁN AZ IRODA, A VENDÉGSZOBA, A 10-12 MÉTER HOSSZÚ GARÁZS, RAKTÁR, MŰHELY, AHOLO A LEGNAGYOBB JAVÍTÁST IS EL LEHET VÉGEZNI. ANYAGHIÁNY MIAT KÖZEL HÁROM ÉVIG TARTOTT AZ ÉPÍTKEZÉS, ÍGY CSAK 1943 AUGUSZTUSÁRA KÉSZÜLHETETT EL. (GULLAY-ARCHIVUM)

Szentesen tanulta a vitorlázórepülést és itt is „C” vizsgázott, hazacsábult Quint János hívó szavára és „címzetes segédoktatói” megbízást kapott.

Békéscsabán a nagy programok éve volt 1943, mert június 27-én újabb gépkeresztelővel és hangáratóval egybekötött, repülőnapot rendeztek, melyet Hefty Frigyes vezetett, országos nagyságok bemutatójával. A szentesi cserkészrepülők itt már csak meghívott vendégként vettek részt.

Több próbálkozás után csak elérkezett a nagy metamorfózis ideje. Az 595. Bethlen Gábor Cserkész Csapatból kiválni készülők, – már régtől önmagukat szentesinek, később megyeinek nevező – alakulatnak május 14.-én volt a függetlenségi közgyűlése. A most már Csongrád vármegyei Cserkészrepülők Egyesületévé alakuló csapat értekezlete a megyeháza közgyűlési termében volt. A tanácskozást vitéz Bogyay Kamill csendőr alezredes, az egyesület ügyvezető- és sportelnöke diri-

gálta. Kifejezésre juttatta, hogy a Csongrád vármegyei Cserkészrepülők eddig a Magyar Cserkészszövetség tagegyesületeként, önállóan, de külön alapszabály nélkül működtek. Ennek, a 1943-ban összehívott közgyűlésnek az volt az egyik célja, hogy önálló alapszabállyal működő egyesületté alakuljon át a szentesi cserkészrepülők csapata. A határozatképes közgyűlés mind a névváltozást, mind az alapszabályt elfogadta. A Csongrád vármegyei Cserkészrepülők Egyesület megválasztott tisztikara:

Díszelnök: vitéz dr. Bonczos Miklós belügyi államtitkár;

Elnök: dr. Zobay Béla vármegyei főjegyző;

Társelnök: dr. Kanász Nagy Sándor polgármester és Zsoldos László gyárigazgató;

Ügyvezető elnök: vitéz Bogyay Kamill csendőr alezredes;

Repülőtéri ügyvezető és sportelnök: v. Bogyay Kamill csendőr alezredes;

I. titkár: dr. Kunszeri Béla tb. főszolgabíró;

II. titkár: Massányi Sándor főoktató;

Műszaki vezető: vitéz Négyesi Imre;

Ügyész: dr. Pataky Tamás;

Orvos: dr. Farkas Endre;

Pénztárnok: Untermüller Endre kereskedő;

Pénztári ellenőr: Kalotay Gyula;

Levéltáros és könyvtáros: Kolodinszky Jenő;

Számvizsgáló bizottság tagjai: Gyimesi Dezső, Fekete Ignác és Késmárky Tibor;

Póttagok: Bozóki Imre és Vecseri László.

lő;

Vezető oktató: Massányi Sándor;

Oktató: Schlett László;

Műhelyvezető és hangármester: Vass Mihály;

Repülőtérgondnok: Lénárt István.

Az alapszabály tervezetet dr. Molnár Imre főispán július 7-én, egyetértését kifejezve terjesztette fel az 529/főisp. 1943. irattal, belügyminiszteri jóváhagyásra.

A hirtelen, de jókor jött májusi zápor miatt a hangárban sorakoztak fel – teljes létszámmal – a cserkészrepülő, a délben érkező Farkas Ferenc altábornagy a Ludovika Akadémia parancsnoka, magyar főcserkész fogadására. Pályaudvaron az állomás parancsnok jelentése után dr. Mihóczy Rezső gimnáziumi tanár a 275. sz. Pusztaszeri Cserkészcsapat és Báthory László lelkes, az 595. sz. Bethlen Gábor Cserkészcsapat parancsnoka fogadta a magasrangú szemlélőket. Az érkezőt dr. Molnár Imre főispán, dr. Dobay Béla alispán és dr. Kanász Nagy Sándor polgármester várta a repülőtéren. Korábban érkezett repülőgépen gr. Zichy Nándor kö-zelfelderítő repülő főhadnagy, a MAeSz elnöke és több, magasrangú vezető.

Vitéz Bogyay alezredes jelentett, majd a tüzetes szemle után így nyilatkozott Farkas tábornok: „... már sok szépet és jót hallottam a szentesi cserkészrepülőkről, számtalan kimagasló eredményükről tudtam, de az, amit most itt láttam, messze meghaladja mindazt, ami eddig a tudomásomra jutott. Mindezért köszönetemet fejezem ki a megyének, a városnak, vitéz Bonczos Miklós államtitkár és Bogyay alezredes úrnak.”

A szemle, még az önálló egyesületté alakulás előtt, május 11-én (kedd) történt. A főcserkész itt és ekkor mondta ki a döntő igent, hogy a Magyar Országos Cserkészszövetség vállalja a Bethlen Gábor Cserkész Csapatról függetlenedő Csongrád várme-

gyei Cserkészrepülő Egyesület közvetlen irányítását, a leveinte-cserkészrepülővé való alakulást. Ezzel a szemlével az utolsó fenntartás, az eddig függő vélemény is elhárult a közgyűlés tervezett döntése elől. Nyilvánvalóan, a szentesi cserkészrepülőkhöz korábban, '35-'36-ban kialakult fenntartása a M. Cserkész Szövetséggel szemben feloldódott, ha mégis a visszatérést választották. Ezen túl új névvel, de a régi lelkesedéssel és töretlen akarattal végezheti munkáját az Egyesület. Mind a megye, mind a város szempontjából meghatározó fontosságú volt ez a lépés, mert csak így lehetett megkerülni a Szegeden működő V. Cserkészkerület Intéző Bizottságát, – hiába volt már '32-től dr. Négyesi László egykori polgármester és az őt követő mindenkori városi vezető is tagja a körzeti szervezetnek, – hiszen a testület meghatározóan Szeged város vezérkarának befolyása alatt állt, ami nehezítette a harmonikus együttműködést. Az V. kerületi CSIB rendszeresen a cserkész szervezeti életet kérte számon (hasonlóan a vízcserkészekéhez) és a repülést annak alárendeltségébe helyezték (volna), ami állandó vitaalapot jelentett a szentesi cserkészrepülőkhöz.

Június közepére a repülőtéren növekedőn olyan készülségi állapotba került, amikor már célszerű volt kiírni a pályázatot a gondnoki állásra. Az igények megfogalmazása nem tartalmazott semmi különlegest. Ami eltért a megszokottól, az a két leánygyermek, akik az étkezés felszolgálásánál segítenek. Repülés minden héten négy napon, csütörtök reggeltől vasárnap estéig és a résztvevőnek rendszeresen 20–30 főre főzés, míg július és augusztus hónapban, a táborok ideje alatt minden nap. Javadalmazás a 2 szobás komplett mellékhelyiségekkel, villanyvilágítással ellátott szolgálati lakás mellett havi 200 pengő illetmény, stb.

Elkészült a repülőotthon első üteme és július elejére lakhatóvá lett. Minden különösebb ünnepi ceremónia nélkül birtokba vették

azt. A Szentesi Napló K. Gy. monogramú riportere írt a lapba egy szép emlékezést a kezdetektől a fejlődés újabb állomásáig, ahol nem a megtorpanás, a várakozás a meghatározó, hanem a lendületből továbbhaladás. Érdekesen fejtegeti az „...És mégis repülünk” gondolat testté válását. E néhány szó nem ábránd, nem pusztán a vágyat jelöli meg, hanem a célt és annak eléréséhez a kellő bizalmat, hitet. Ezt ismerte fel, ragadta meg, emelte magasba vitéz Bonczos Miklós doktor, azt támogatta, amíg tehetette. E folyamat érlelő kovászá vitéz Bogay Kamill csendőralvezredes fáradhatatlan szervező zsenijével, kapcsolataival, és a „fiúk” nagyszerű oktatója, Massányi Sándor volt hatalmas tudásával, hozzáértésével. Óriási lelkesedés, szívósság, erő és kitartás jellemezte munkájukat, amivel a mához elérték. Az érem másik oldalán van az a fiatalság, aki örömmel vette a repülés lehetőségét és elfogadta a feléjük nyújtott segítő jobbot. Vitéz Bogay Kamill kitüntető dicsérettel köszönte meg Massányi Sándor vezető októnak, Kerényi Lajos segédoktónak és Vass Mihály hangármesternek az áldozatos munkáját.

Szabó Mihály fővállalkozó, szentesi kőműves mester is kitüntetéssel fejezte be a repülőotthon építését. Az épület átadásával együtt ismét felmerült a szelevényi út áthelyezésének gondolata. Csak így, ezzel együtt lehetséges, – hangoztatta Bogay alvezredes – tovább bővíteni Szentest központtal az ország legmodernebb vitorlázó repülő mintakeretét, melynek határ városai Makó–Szeged–Bácsalmás–Kiskunfélegyháza–Kecskemét–Nagy-kőrös–Tiszaöldvár–Mezőtúr–Szarvas–Orosháza–Makó, és a zárt körön belüli városok, falvak.

A Békés megyei sportrepülők ismét kopogtattak. „Sóvárögva gondoltunk a szentesiekre, akiknek szép üzemi- és lakóépületük volt. Áttanulmányoztuk épületük tervrajzát s annak (sz.mj.:építési) tapasztalatai alapján, saját körülményeink szemelőtt tartása mellett

elhatároztuk egy üzemi épület felépítését.” – emlékezik vissza Elek Laci bá?

A nyári 3 alkalommal szervezett, 3 hetes tábor július elején kezdődik. A többszáz jelentkező közül 114-en lettek alkalmasak. Ezek a táborok már a katonai előképzés rendszerébe tartoznak. Elértük mostanra, – közli az ügyvezető elnök az újságíróval, – hogy mind a kiképzést, mind a szállást és az étkezést ellenszolgáltatás nélkül tudjuk növendékeinknek biztosítani. Ezt már a cserkész keretek között végzett levegőrepülő képzés. Megkövetelt a katonai fegyelem, de semmiképpen sem drill. A térítésmentes kiképzést a megyei városok, falvak, üzemek, bankok, gazdálkodók, üzletemberek adományaiból és rendszeres támogatásából tudtuk biztosítani.

Dr. Kunszeri Béla klubtitkár visszaemlékezéséből tudjuk, hogy „Kamill kapitány” már ‘43-ban megszervezte a szentesiek motoros képzését. „A BSE motoros repülőivel, – baráti együttműködés keretében – Kőszegi Gyula irányításával csaknem minden szombat és vasárnap, három, olykor négy Klemm 25-el jöttek hozzánk s doplitzunk⁷, a szakszolgálati engedélyt is megszereztük, így nem volt problémánk, amikor egy Hummelt⁸ vettünk.” – (A szerző megjegyzése: 1944 tavaszán.)

A Délvidék 1941-es visszafoglalásánál már beigazolódott vitéz Bertalan Árpád honvéd őrnagy taktikai teóriája, mely szerint meghatározó szerepe lehet az ejtőernyős alakulatoknak a szárazföldi harcoló egységek segítése szempontjából. A leventéket megszólító, határozott hangú toborzó jelent meg a napilapokban. Az orvosilag alkalmas 18–21 éves fiatalokat várják háromhetes táborba a budapesti ugrótoronynál. Akik megfelelnek és megkedvelik az ejtőernyős életet, azokat várja az ejtőernyős alakulat. Jelentkezni lehet a leventeparancsnokoknál július 23-ig. Nagy valószínűséggel Szentesen is létesült ejtőernyős egység. Egy 1944. május

24-én keltezett légoltalmi-század ügyeleti bérjegyzékén találtam hat nevet azzal a megjegyzéssel, hogy „ejtőernyős levante”. A 21/1944. május 24-i engedély-levél szerint „ejtőernyős gyakorlaton való részvétel miatt” mentesítést kaptak a légó kiképzés alól. Név szerint Aradi Pál (1925), Czákó János (1925), Kotvics Lajos (1925), Pallagi Sándor (1925), Karai Lajos (1926) és Szeder Sándor (1926) szerepeltek a névjegyzéken. Amint tudomásomra jutott ez az adat, megkísértem fölkeresni az érintett személyeket. Sajnos, már a címek megszerzésére tett kísérletem zátonyra futott.

1943. szeptember 2-án és 3-án a légi felderítők két gépe is, műszaki kényszerből a szentesi sportrepülőtéren, pontosabban egyik a szelevényi úton szállt le, a makadámot használta kifutó betonnak. A másik gép is, ugyancsak „Bel am”⁹, éppenhogy „beesett” a repülőtér északi csücskébe, egyből telibe találva az éppen legsombékosabb részt, ahol rövid gurulás után megpecsételődött a sorsa, mert orraállt. A budaörsi ’42/II. tanfolyam törzstiszti képzési tervében, ezen a két napon, éppen a Nyíregyháza–Szabadka útvonal navigációs gyakorlata szerepelt, Focke-Wulf FW–189 típusú géppel, ahol Szentes szükség-repülőtéren volt megjelölve.

A táborok ideje alatt, de a hétvégeken is sokan utaztak Szentesre, a repülőtérre. Nem tudva, nem rendelkezve kellő helyismerettel, a repülőtértől távol, az állomáson szálltak le. Ezt látva, tudva a Csongrád vármegyei Cserkészrepülők vezérkara kérését intézett a polgármesterhez, hogy szíveskedjen a m. kir. kereskedelmi miniszter úrhoz folyamodni kérelmükkel. A felterjesztéssel a repülőtér melletti Héked vasúti megálló Szentes–Repülőtér névre átkereszteléséért és annak

kultúrálttá tételéért folyamodott, ahogyan azt az idegenforgalom is megkívánná. Röviden, tömören egy „magyaros stílusú” építményt jelölt meg v. Bogyay Kamill a kérvényében. A téglalapítású bakterház mellett egy kimustrált vagon volt utasvárónak átalakítva, amit egyedül a kifogástalan tisztasága tett csak elfogadhatóvá. A városi közgyűlés a 6/kgy. 1944. január 14-i határozattal elfogadta a javaslatot így azt a polgármester pártolóan terjeszthette fel a kereskedelmi miniszternek. Indokolásában hangsúlyozta a nyilvánvaló tény, hogy a repülőtér fejlesztése tovább tart, ami csak növeli az ideutazók számát, az idegenforgalmat.

„Új utakon a szentesi repülés!” röpítették fel a jelzett változást, a fejlesztés részleteit a szentesi és a megyei hírharsónak. A nemvárt fordulat a csörlés megszüntetését ígéri. December 29-én tartott sajtótájékoztatón vitéz Bogyay Kamill ügyvezető elnök bejelentette, hogy október végi repüléssel befejeződött a kiképzés korábbi módszere. Motoros gépeket és nagyteljesítményű vitorlázó gépeket kap a szentesi repülőtelep. A Horthy Miklós Nemzeti Repülő Alap megszünteti Szentesen az I. és a II. fokú vitorlázórepülő kiképzést. Kicserélik az egyesület birtokában lévő kisteljesítményű gépeket csupa nagyteljesítményűre, az Alap 3 motoros vontatógépet biztosít a vontatásos képzéshez. A fejlesztés egyik feltétele a szelevényi út áthelyezése. Új hangár építése is szükséges. A terv megvalósításához meg kell vásárolni a Lakos tanyát, – jelenti be az egyesületi elnök. Az új képzési rendszerhez nagyobb toborzási területre volt szükség, ezért a beiskolázási körzethatárt délen Újvidékig, majd délkeleten Marosvásárhelyig terjesztette ki a MAeSz. Ezekkel az ideális tervekkel zárult az 1943. esztendő, és a megvalósítás pályájára állított-

ták az 1944-es óriási feladatokat.

(Folytatjuk)

IRODALOM

SZABÓ JÓZSEF (szerk.): *Repülési lexikon*. I–II. kötet. Budapest, 1991, Akadémiai Kiadó.

MACHALEK ISTVÁN: *Békés kék ege alatt*. Békéscsaba, 1991, MHSZ Békés Megyei Vezetőség.

Magyar Szárnyak, 1942/5.; 1943/8. sz.; 1989/47.; 1990/204.

BATTA SÁNDOR–PUSZTAI JÁNOS: A szentesi sportrepülés rövid története. In *Magyar Szárnyak* 2001. évkönyv.

TAKÁCS EDIT: Adatok Szentes második világháború alatti gazdasági, társadalmi és politikai viszonyaihoz. In *Tanulmányok Csongrád Megye Történetéből*.

M. SZABÓ MIKLÓS: *A Magyar Királyi Honvéd Légierő, 1938–1945*. Budapest, 1990, Zrínyi Kiadó.

GERGELY FERENC: *A magyar cserkészlet története*. Budapest, 1989, Gönczöl Kiadó.

Dr. TAKÁCS EDIT: *Szentes város második világháborús embervesztése*. CD-lemez. Nagypál Gyula

(Cegléd, 1919.)

CSANÁDI–NAGYVÁRAD–WINKLER: *A magyar repülés története*. Budapest, 1974, Műszaki.

JEGYZETEK

¹ Kondenzcsík általában, nyáron 7-8000 méteres magasságban, télen 4-6000 m-en, esetleg fölötte jön létre. Az egyik keletkezési módja, ha túlhumid vízzel koncentráldott (kondenzálódott) rétegbe viszi be a repülőgép hajtóműve a mikroszkopikus égéstermékét (bár ez nem nedvszívó, nem higroszkópos, ami a felhőképződéshez szükséges anyag), amire kicsapódik, rákristályosodik a pára és ez a fizikai folyamat hozza létre a mesterséges jégtűfelhőt. A másik elmélet szerint a repülőgép motorjából kiáramló mikroszkopikus anyagokban gazdag, páradús gáz fagy meg és hozza létre a felhőszerkezetű fehér sávot a kondenzcsíkot.

² Rotter Lajos és Steff (Szilas) Tibor 1932-ben a világon elsőként Magyarországon alapította

meg, a repülő cserkészek szervezetét.

³ Ez a nap tisztelgés az Úr aztalánál a magyar repülés hőseiért, akik kötelességük hű teljesítése közben, a megpróbáltatások súlya alatt megfáradtak és mentek előre oda, ahová egykor mindannyian eljutunk. Nagyboldogasszony napja a Szűz Mária mennybemenetelének emléknapja. Az már a véletlen játéka (?), hogy a szentté lett első királyunk is augusztus 15-én adta vissza lelkét teremtményének, csak Ő 1038-ban. Az Érdy-kódexből tudjuk, hogy Szent István király hazánkat, „E szegény országot Bódogasszony országának nevezé.” – mivel azt Szűz Mária kegyeibe ajánlotta.

⁴ 1000 méter tiszta magasság, az 50 km vagy ennél nagyobb, szárnyon megtett távolság, és az egy felszállásból teljesített öt óra időtartamú repülés jelenti a nemzetközi norma az FAI alapfeltevéleit. Magyarország is elfogadta és alkalmazta ezt a követelményt.

⁵ A Szentesi Napló következetesen Csulinszky Sándornak írja a Szulinszky nevet.

⁶ alójában 1935. július 5-én volt az első békéscsabai felszállás a Nattán István építés-irányításával készült Zöglínggel, a „Csaba vezér” névre keresztelt géppel, de a „turáni átok győzedelmeskedett, ...” – ahogyan a csabaiak fogalmaztak, – mert ‘43-ig sikerült megakadályozni a repülés életre keltését.)

⁷ Kétkormányos repülőgépes oktatást jelent. Latin eredetű szó. Magyar nyelvbe nagy valószínűséggel a húszas évek közepétől kerülhetett német nyelvterületről, – ahonnan a repülés gyakorlata is áterjedt hazánkban – a repülő szakki-fejezésekkel. A doppel = másolat, másodpéldány, kettős, páros szóból magyarodott, ahol igei alakot öltött a szakzsargon.

⁸ Siebel Si 202 Hummel két- egymás mellett üléses, alsószárnyas, faépítésű, német gyártmányú

iskola- és túrarepülőgép.

⁹ A Focke-Wulf FW-189 német gyártmányú, alsószárnyas, kéttörzsű, osztott vezérsíki közelfelderítő repülőgép, közismert nevén Bel ami, magyarul: szépfiú.

LEVÉLTÁRI DOKUMENTUMOK

Csongrád Megyei Levéltár Szentesi Levéltára
Főispáni iratok (ált.)

– M. kir. belügyminiszter 122.721/1942./V.

Léggömbökkel és azok szerelvényeivel való eljárás.

– A honvédelmi miniszter távirata a főispánnak a „Honi légvédelmi készség” elrendeléséről, 1942. szeptember 5-én.

– 379/ főisp. 1943. Meghívó a Csongrád-vármegyei Cserkészrepülő Egyesület alakuló közgyűlésére.

– M. kir. belügyminiszter 71.790/1942./V. márc. 11. A „Repülőgépeket Erdélynek” ön-kéntes mozgalom beszüntetése.

– 529/ főisp. 1943. június 7. Fölterjesztés a belügyminiszterhez a Csongrád-vármegyei Cserkészrepülő Egyesület alapszabályzatának jóváhagyása tárgyában.

Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi

Levéltára

– Bibithy-Horváth László rep. őrnagy hagyatéka

Polgármesteri iratok

– 6/kgy. 1944. sz. A hékédi vasúti megálló nevének „Szentese-repülőtér”-re változtatásának kgy-i jóváhagyása.

– 932/1942. Repülőotthon építése.

– 1203/1942. II. 19. néhai Csuray Ernő baleseti kártalanítási ügye.

– 1702/1942. Repülőgépeket Erdélynek. Kimutatás.

– 2832/1942. Ejtőernyős és repülő önkéntesnek jelentkezők.

– 3021/1942. Cserkészrepülők 1942. évi városi segélye.

– 572/1943. Sorozási ügyek: ejtőernyősök

önként jelentkezése.

– 1237/1943. Cserkészrepülők a repülőtér megnagyobbítását kérik.

Cserkészrepülők területvásárlási ügye.

Szelevényi út áthelyezési ügye.

– 1550/1943. Cserkészrepülők támogatása.

– 2095/1943. Sportrepülő Egyesület szegedi adománya.

– 2178/1943. Sorozási ügyek: repülők jelentkezése.

– 3944/1943. Kérelem a Hékédi megálló nevének megváltoztatása tárgyában.

– A Szentesei Cserkészrepülők iratai. Csongrád-vármegyei Cserkészrepülő Egyesület alapszabálya mellékletekkel – 1943. 05. 04.

Hadtörténelmi Levéltár

Tanulmánygyűjtemény.

– Tgy. 3327/III./21. old. Winkler: Krónika. Repülés történet. Tasnádi L. távrepülése Szentese.

– Tgy. 3327/IV./24. Winkler: Krónika. Repülés történet: 11. sz. Szeged légoltalmi körzet.

Vkf. eln. 1. 6192/1943. Város és a híd védelme.

FOLYÓIRATOK, NAPILAPOK

A *Szentesei Napló* 1942–43. évfolyamából és a *Délmagyarország*, 1942. 12. 13.-i száma.

SZÁNTÓ RUDOLF

Katonaemlékek

Szántó Rudolf, az egykori Magyar Királyi Honvédség 32. határvadász zászlóaljának honvédje 1924. június 17-én született Csíklázárfalván. 19 éves korában, 1943 októberében hívták be katonai szolgálatra a fentebb említett alakulatba. Katonai szolgálattól, személyes katonaélményeiről szól ez a rövid visszaemlékezés, melyet e folyóirat hasábjain teljes terjedelmében közlünk.

A 32-es határvadászok története nem ismeretlen a nagyközönség előtt. Az alakulat egyik tisztje, Sebő Ödön főhadnagy visszaemlékezésében (*A halálra ítélt zászlóalj. Gyimesi-szoros, 1944.* Budapest, 1999, Magyar Könyvklub.) már beszámolt a zászlóalj életéről, hősi harcairól. Ezt színesíti, árnyalja tovább Szántó Rudolf egykori székely határvadász emlékirata.

1943. október 4-én

behívtak katonának 19 éves korban. A kufereink meg volt pakolva hazai élelemmel, de nem tartott soká. Legtöbb meg vonaton se járt hazulról el. Megérkeztünk Gyimesfelsőlokra a 32-es kaszárnnyába.¹ Már az állomáson a rezes banda fogadott. Összesorakoztatnak és zeneszóval vonultunk be a gyakorlóterへ. Rezes banda fútta „a katonának nem jó lenni mert keveset adnak éni”... „réz a sajka bádog a fedele táncol a fuszulyka benne”. És leültünk a kuferekra és hallgattuk a katonai zenekart. Odajön egy őrmester fennhangon elkiáltja magát: – „10 ember hozzám” – mi rá se hederítettünk. Másodszor is elkiáltja magát: – „20 ember hozzám” – akkor má nem vics, oda tolongtunk melléje körül. Elvitt a szalmakazlakhoz, hogy vigyünk egy-egy bála szalmát a moziterembe és ott elteríteni, hogy legyen hol aludjunk este. Azt mondja az őrmester, eltűnni vissza a helyünkre, vissza is mentünk újból letelepedtünk a kuferekra, s hallgattuk a zenét.

Azután elvittek a moziterembe ahol alszunk és ott ki osztották a sajkákat, kulacsot, kanál, villa, két pokrócot. Mikor ez is megvolt, hívtak vacsorázni, el is mentünk. Krumplival pörkölt volt, a szakács a sajkába

bele lötyintett egy kevés krumplit és egy kis pörköltet. Úgy lábon állva meg is éttük, nem terített asztal mellett, mind odahaza édesanyám ki szerválása mellett. Azután visszamentünk az alvó helyre.

Másnap reggel mosakodás, sorakozó. Elvittek reggelizni, és kiadták a kényeret, amit komiszna hívtak. Egy darabot, ami egy napi kenyéradag volt.

Így 19 éves korban nekünk a reggelinél megettük az egészet a feketekávéval meg egy kevés lekvárral. Má' délre és estére nem volt semmi kenyérünk. A levest délbe meg ittuk a sajkából, hogy hamarabb menjen utána a második. Levittek Gyimesbükre, a hol kezdődött a katona élet, kiosztották a ruházatot, a fegyverzetet, az összes katonai dolgokat, azután egyik a másikra jött a parancs, s a katona fegyelem, s a kikepzés.

Voltak kibabrálasok, furfangok. A szobába nyitva hagytuk az ablakot, hogy szellőzön, mikor bevonultunk, hazaértünk, há' látjuk a szobánkba minden fel van forgatva, duvasztva, kérdezzük a tizedesünket, itt mi történt, azt mondja nyitva hagyták az ablakot és bejárt a repülő és az csinálta. Mikor kivittek gyakorlatra a Tatros² vizin keresztül kelet menni akkor azt mondták, a híd fel van robbantva, csak a vízen lehet átmenni az pedig tér-

den felül ért és jól meg vizültünk, egész nap vizesek voltunk. Akkor kúszattak-mászattak az összes port, földet fel másztuk s másnapra alig tudtuk kitakarítani a ruházatot.

Tisztek, tisztesek ott sétáltak a hídon.

Akkor este lefekvés előtt mesemondás. Aki nem tudott mondani mesét, az a kályha ajtót ki nyitotta s kérte hazulról küldjön az anya mesét a fiának. Rengeteg futás, mászás, feküdj, guggolás, ugrás ha szóval meg unta ismételtetni akkor sípszóra kellett csinálni.

Díszebéd is volt, letette a sajkát a földre, felállt a kufer tetejére lehajolt, úgy evett ha tudott.

1943. novemberben már hideg szelek jártak. A hadnagy úrnak, Dévényi Lászlónak eszébe jutott, hogy a századot elviszi a Tatros vízre fürödni de már a víz széle be volt fagyva le kellett vetkőzni és bele zavartak a vízbe és túlsó szélén partra szálltunk, ott is bele zavartak és kőcőrogtunk a vízbe megfagyva amíg kiengedtek és lett egy meghűlés. Többen meg is betegedtek, még halál is lett belőle.

Az egyik alkalomkor az ebéddel nem voltam kielégülve és tíz embernek ott kellett maradjon a konyhán karalábe hántani és én is ott maradtam, hogy azzal komplektájom³ a hiányosságot, mikor el végeztük jelentettük az őrzető úrnak, hogy elvégeztük. Kiállt a konyha udvarába, el kiáltja sorakozó, hamar össze sorakozunk, azt mondja megtömték a pockukat nem tudnak mozogni, futás, hátra feküdj, föl, sorakozó, látják a vízparton azt a horgas fűzfát, ott akarok egy nótát hallani, futás föl a fára mikorra mind rajta lettünk vóna, le szakadt a fa, mi mind bele hulltunk a Tatros vízbe, jól meg vizültünk. Úgy jó vizesen a konyha udvaron az port, földet fölmászotta, olyanok voltunk mind a disz-nyók.

Aztán nagy nótaszóval bevonultunk lakásunkba.

Ha vittek ki gyakorlatra, nótával és nem ment a nóta úgy, ahogy a hadnagy úrnak teteljen akkor kiáltotta repülő, le kellett futni az úttestről a sáncba vagy a bokorba. el

kellett rejtőzni, mikor elment a repülő újból sorakozó, nóta: „nyitva van a százados úr ablaka”, ha nem ment a nóta, tovább repülő, mikor mien’ kedve volt.

A gyakorlótéren össze voltunk az egész század sorakozva, velünk szembe volt a runk⁴ oldal, egy kopac oldal, azt mondja a hadnagy úr látják azt a kimagasló fát a runk oldal tetején? Elkiáltjuk, igen. Nocsak, hülye, meg én se látom, akkor maguk hogy látják.

Lehetetlen nem volt a katonaságnál, azer nem mertük mondani hogy nem látjuk.

1944. február

Kivittek a hegyekbe kiképzésre,⁵ minden raj magának kellett csináljon hó kalibákat, mind az indiánok, ahhoz hasonló: a közepibe tüzet, a füst éte⁶ meg a szemünköt nem tudtunk aludni, 20 fokos hideg, soknak megfagyott a lába. Reggel csukló⁷ derekig meztelen, s a hideg a bőrünköt csípte, meg kékültünk a hidegtől. Akkor mosakodás abba a jeges vízbe, utána reggeli, utána gyakorlat sítalpakkal. Sose járt a lábunkra, akkorákat estünk, még az agyunk is rézgett bele. A hadnagy úr kiadja a parancsot, első szakasz első raja elmennek földéríteni az ellenséget: 4ik-2ik század volt az ellenség. Volt velünk egy gyimesi fiú, Tatár Gyuri éjjel ismerte a terepét, el is síztünk az ellenséghez. Az űrszemek ki voltak állítva, de mi jól ismertük őket. Kezet fogtunk velük, az ellenséggel, nem tudták, hogy mi miért mentünk oda. Nem is mondtuk, azt kérdeztük, hol van a konyhátok mert éhesek vagyunk, azt mondták oda bent a völgybe és oda mentünk. Egy kozmási fiú volt egyik szakács, Borbe Jenő. Mondtuk, légy szíves valami ennivalót adjál. Azt mondja, déről van fuszulyka főzelék maradék, az nagyon jó be is lakmározunk, mikor is el akartunk jöni, meg is látott egy tiszt s azt kérdezte, maguk hová tartoznak, mondtuk az első századhoz. Igen, maguk

ellenségek. Abba helybe fegyveres öröket állított mellénk és minket lefegyvereztek, elszedtek mindent és őrség őrzött minket, konyhára is fegyveresen kísérték a barátjaik. Aztán egy pár nap múlva vége lett a gyakorlatnak, és haza kerültünk. Hadnagy úr kérdezte, mi történt velünk, azt mondtuk, bekerültünk az ellenség közé és el fogtak.

Egy vasárnap Tozsoki törzsőrmester napos tiszt volt, elvitt a templomba és a mikor haza jöttünk ebédelőt végig járta a szobákat egy füzettel és azt mondja, no gyerekek máma jó ebéd lesz, képzeljétek, még palacsinta is lesz, de nem ingyen, csak egy pár fillér darabja, mivel hogy éhesek is voltunk a századnak fele feliratkozott palacsintára, én is iratom vagy 10 levelet, hogy meg legyen honapra is. Amikor végzett, azt mondja csajkát fogj és nóta szóval irány a konyha. Meg is ebédeltünk de palacsinta sehol, ne csüggedjünk el, mert a szakácsok felhozzák a kaszárnyába. Egyszer csak halljuk nagy nóta szavon énekelik, „megy a gőzös Kanizsára”.

Kezdünk érdeklődni, azt mondják ezek a palacsintások, jöttek szobáról szobára, palacsintások, kufert fogj. Fölzárkózni a sor végére, guggoló állásba szögdincselni előre, nótával „megy a gőzös Kanizsára”, ez így ment vagy két öreg órát, végül megunta és azt mondta, oszolj az egész, ki lehet menni. Többet nem kívántuk a palacsintát.

Mivel, hogy éhesek voltunk örökké, a kenyeret éttük meg amint kiadták, azt mondták ellenőrizni fogják, hogy másnapra meg van-e a kenyéradag. A kenyeret körbe vágtuk és belit mind kiéttük. S a kuferba bele helyeztük a fedelit, rátettük és látták, hogy a kenyér meg van. Másnapra csak a karéja maradt.

1944. márciusba ki hoztak Csíkszentmihályra, ott voltunk vagy két hónapot. Azután újból visszavittek Gyimesbe kivittek szelötetőre bunkérokat ásni és lövészárkot minden reggel ki mértek a napi munkát.⁸

Annyit, hogy jól kellett dolgozni, hogy

el tudja végezni estére. A földet el kellett teríteni, amit kiástunk és legyeptéglázní, hogy föld ne látszódjék sehol. A bunkeroknak egy völgyből kellett a fenyő gerendákat ki hordani 8 darabot de csak kettő bírt egyet. Egy alkalomkor rosszul éreztem magam, elmentem kihallgatásra, mondtam beteg vagyok. Azt mondta, a látom azt a magas fenyőt ara huzat fel, eltűnjek, el is mentem. Láttá az őrzető, nem tudok dolgozni, azt mondta, fekdjek le a bokrok közé, hogy ne lássanak, és a részemet ki ásassa a többivel.

Másnapra valahogy helyre jöttem. Ott voltunk vagy két hónapot. Fenyőbojt⁹ kalibákba aludtunk. Éjjel az egyik megszította a tüzet és a bojtkaliba meg gyúlt, hatalmas lángja volt, fűtőztünk reggelig mellette. Mondták ég Lázárfalva, másnap a szomszédok szállást adtak.

Egy szép napon meg érkezett egy főhadnagy Felsőlokról. Azt mondta neki szüksége van 20 emberre és minket kiválasztott és be hozott a kaszárnyába Tízünket tettek a híradó századhoz, tízet az árkászokhoz.

Felöltöztettek tiszta új ruhába, úri fiuk lettünk, de nem vált javunkra, mert augusztus 23.¹⁰ után meg kezdődött a háború. Mi, mivel hogy híradósok voltunk, ott maradtunk az ezredparancsnokságon, Felsőlokon a kaszárnyába. Többiek ki vitték a vonalba és megkezdődött a háború, énekeltek „kár vóna még meghalni fiatal a babám itt hagyni, A gyimesi dimbes-dombos temetőbe pihenni”. Egy pár nap múlva sok sebesültet, falumbeliek, katona barátaim szekéren hozzák fel a határol, vérrel össze voltak ragadva, egyiknek hát gerince, másiknak a lába, karjuk, fejük jajgattak aknaszilánkkal tele.

Borzalmas látvány volt, szármalmas és sok halt. A frontot két hétig tartották de a túl erőt nem tudták tartani és megkezdődött a visszavonulás. Gyimesből egy éjszaka jöttünk ki, úgy eset az eső mindha öntöttek volna hegyeken keresztül sötétbe csak egy-egy ágyú

lövedék villogása és dübörgése hallatszott. Vonultunk Szentdomokosra, ott égtek a csűrök és a házak, mindenki menekült, civilség a hegyek szélére, katonaság pedig előre a gyergyai tájakon.

Gyergyóalfalunál pihenőt tartottunk. A főhadnagy azt mondta, mindenki takarítsa meg a puskáját, mert rozsdások lettek. Egy jó páran letelepedtünk és mindenki kezdte törölgetni a puskáját én is a tárat kivétem de nem figyeltem meg, hogy egy golyót elé töltem a csőre és törültem a rongy bele akadt és el sült a puská. Előttem ült Ferencz Jováki egy kőn s a követ meg lőttem és ki szakadt a kőből egy darab, meg csapta a fenekit eljajdulta magát, hogy meg lőttem. Hamar le taszították a nadrágját vér nem volt, se sebesülés, csak egy kis idegfeszültség ijedtségtől.

Vonultunk tovább Szászrégen és a Görgényertájakon.

Görgényszentimrén egy nagy kert volt gyümölcsfel tele és oda letelepedett a század, nagyba' főzték az ebédet, mi pedig a berbence szilvafákon¹¹ voltunk. Az oroszok meg figyelték a konyha füstjét. Egy akna be vágódott a kertbe, mi pedig a fákról úgy potyogtunk, mint az alma. Ott kellett hagyni a falut, átmertünk egy másik faluba, onnan az én rajomat kivezényelték egy hegynek a tetejére, ott volt a század parancsnokság. Kábel vonalat kellett kiépíteni a faluból az ezredparancsnokságról. Odaértünk a század parancsnokságra a hegy tetejére, de ott má' életveszélybe voltunk, mert úgy vereték a hegyet, hogy mintha fát vágták volna, úgy szakadtak a fák. Én ástam magamnak egy gödröt, hogy az akna szilánkoktól védve legyek. De nem telt bele sok idő, becsapódott egy akna s a tisztjeink megsebesültek, az ezredes meg is halt.

A százados azt mondta estére vonuljunk be Szászrégenbe, úgy is történt de már oda is jöttek a lövedékek, mi ott megháltunk. Tovább tartott a visszavonulás, Szatmár felé magyar területekre. Nyírbátor és Nyíregy-

háza, amely 2-szer is gazdát cserélt. Komoly harcok voltak, végül átjutottunk a Tiszán túlra Tokaji tájakon, Tisza-parton hosszan kialakult egy frontvonal, amely több időt tartott, minden nap több sebesülés, több halott, hullott el a nép. Tokajból híradóvezetékünk volt kiépítve a Tokaji hegyen túlra, Tarcál községbe, az ezredparancsnokságra ezt a vonalat tartottuk. Tarcál községből jöttünk keresztül Tokaj szőlőshegy oldalán, vezetékváltás volt. Megláttak az oroszok az oldalba, és azonnal aknával veretni kezdtek. Mi lefeküdtünk és hullott az akna jobbra, balra, beljebb, küljebb, de véletlenül nem talált. Egy német tüzérségi megfigyelő ott volt, azt mondta, ne menjünk, mert ő adja a parancsot a tüzérségnek, hogy azonnal veressék meg azt a helyet, ahonnan lőttek minket. Jöttek is a lövedékek a fejünk fölött keresztül, oda csapódtok be, ahonnan lőttek. Azt mondta német, most má' mehetünk és beértünk Tokajba a századparancsnokságra. A lovakat megkötek a váróterembe, mert kint mindetre vágódott be egy-egy akna lövedék. Ott voltunk, amíg a harc vonal tartott. Tovább újból visszavonulás Kassa irányába, többször volt repülő géppuskázás, az országutakat verették.

Kikerültünk Csehszlovákiába, a Magas-Tátra alatt vonultunk végig. Januárban, 1945-ben hideg éjszakák és nappal meleg szoba nem fogadott sehol. Prágán is keresztül mentünk, onnan kikerültünk Németországba, tisztálkodás nem volt. A jónép megtettesedett és meg rühösödtek. Nem volt mit csinálni, én egy zászlósnak voltam a legénye, meg mondom neki, és el vitt egy kórházba, és ott ki takarodtam belüle. Fertőtlenítették a ruhámat, meg szabadultam. Németországba. Grá-fenvörfnék¹² hívtak egy várost, ott voltunk. 1945. március 8-án az angol gépek nagy bombázást hajtottak végre a város ellen, romokba hullott minden. Mi pedig kimenekültünk a város szélére, [ahol] egy luccos¹³ erdőség volt 2 kilométerre. A szirénák előre

jelezték [a támadást].

Aki pedig nem menekült ki a városból, sok ott halt meg és sebesült meg. Olyan bombákat vetek le, hogy egy 5 méteres körzetbe a földet ki vette 2 méter mélységre az épület teteire, s a síneket körbe hajtotta. Onnan el kellett menni. Napburg¹⁴ egy város, onnan nem mesze egy erdőbe telepedtünk le hűvös éjszakákat ott aludtuk.

Mind addig voltunk ott, amíg fogságba estünk 1945. április 23-án. Az amerikai tankok vonultak előre, minket pedig felpakoltak egy-egy teherottora¹⁵ vittek a lágérba. Nagy mezők be voltak szúrós dróttal kerítve, őrbódék felállítva körbe, éjszaka nagy reflektorokkal süttek¹⁶ körös-körül.

Abba az erdőbe, ahol fogságba estünk, azon az éjszaka hallottuk, hogy tankok zúgása van az útvonalon kezdtünk kikukucsálni, és lássuk hogy a tankok egymást érik, négerék is sokan voltak, má' tudtuk hogy angol és amerikai katonák vonulnak. Minket pedig az összes tisztjeink akkor éjszaka otthagytak és elmentek. Mi pedig megpakoltuk magunkat élelemmel, kényer, hús, zsír, aki mit tudott, összesorakoztunk és kivonultunk az erdőből egy-egy fára fehér lepedőt kötök¹⁷, felemelve vittek, hogy lássák, hogy megadtuk magunkat. Abba helybe egy felderítő repülő felénk jött és körözött felettünk, mi csak mentünk, senki nekünk se szólt.

Volt egy őrmester, aki a századot vezette és tudott németül és angolul. Le állított egy terepjáró kocsit, amelyiken amerikai tisztek voltak, és mondta neki, hogy hol voltunk és nem vagyunk harcoló alakulat. Azok megfordultak, minket bevitték a legközelebbi faluba, ott teherotokra pakoltak és azok vittek a lágérba. Abba lágérba körülbelül egy százezer ember volt, egy nap egyszer hoztak ennünk, az a sok ember azt a szántóföldet úgy fel gyúrta, tapodta, még eső is volt, rendes sár volt. Este, mikor leakartunk feküdni, konzervás dobozokkal elkapartuk a sárt, leterítettük a pokrócokat, 4-en 6-on össze

butunk¹⁸, mind a malacok. Amelyik szelin¹⁹ feküdt és megfázott, az but be a közepibe. Amikor éjszaka esett, jól meg-vizültünk, mert a szabad ég alatt voltunk. Másnap, mikor a nap ránk sütött, úgy gőzöltünk, mint a juh sereg. Akik le gyengültek vagy vérhast kaptak, azok meghaltak, esetleg lebetegedett, mert ott nem volt, aki meggyógyítsa. Akkora gödröket ástak, mind egy-egy kondéraztató, abba kellett vizelni és a baját elvégezni, de nem igen kellett a baját elvégeznie, mert nem volt amit. Egy hónapba 1-szer vagy 2-szer, ha ment. Voltak illetők, akik egy cigarettáé oda adta a napi élelmet, ami csekély adag volt. Én is éccer, az egyik árulta a karóráját, én is oda adtam a napi kenyeremet ami egy szelet kenyérnek lehetett mondani. Elámított az óra, ő étte a kenyerem és én néztem az órát, de hosszú volt az idő, míg meg kaptam a másnapi kenyeremet. Egy cigarettát szívtak vagy tízen, mondták, egy-egy slukkot, de füst nem jött ki a szájukon meg étek.

Ott a sok nép meg volt tetvesedve, még a földön is mászkáltak, mikor a nap sütt, le vetköztünk, hogy ne csípjenek, csak a nagyobbakat öltük meg, ott má' menekülni nem lehetett. Végül behoztak nagy hordó tetű porokat, be kelet porzuk magunkat, az összes ruházatot meg a földet is. Mikor annak egy-két órája volt, nem volt egy se, így szabadultunk meg a tetűktől. Végül lassan lefogytunk, az odalcsontunkat távolról megszámolhatta. 1945. április végétől szabad ég alatt voltunk Frankfurt város mellett a mezőn, drót kertbe.

Mikor bekerültünk a drót kertbe észre vettük hogy a pityóka el volt ültetve a földbe, mikor annak tíz perce volt má' egy se volt benne, a sajkába bele vágtam olyan vékonyra, mind a szívar papír, hogy kevés tűzzel főjön meg de, fa úgy étem mind az ízet hogy tovább tartson. Vasárnap jöttek a drót kerthez német nők, akik kiabálták az ők hozzá tartozóikat, mert németek is mellettünk külön elkerítve. És hoztak égy-égy szelet kényeret. Mi

mondtuk, muter bitesőn brót, be dobták, nekem is sikerült el kapjak egy szeletet, de úgy meg támadtak a többi hogy amit a szájamba tudtam tenni az maradt meg ha valamit levelek egy tömeg szökött neki. Ott voltunk júniusig, aztán átadtok a franciáknak, bevaoneroztak,²⁰ kivittek Franciaországba, ott is lágérba, a koszt ott is gyenge, a leves hosszúlére, egy szelet kenyér egy nap egyszer, az alvás barakkba. Orvosok jöttek a lágérba, meg vizsgáltak, akit jónak láttok, elvitték kőszénbányába, 1000 m-re a földbe.

Mikor ki jövünk, egymást nem ismertük, olyan feketék voltunk. Volt egy nagy terem zuhanyozó, és ott lefűrödtünk. Beosztottak egy-egy civil mester mellé: ő fúrta a szenet, mi lapátoltuk. A szénréteg vastagsága volt 1 m 80 cm, 150 cm, felállani nem lehetett, csak le térdelve.

10 órakor tízoráztak a civilek, mi csak néztük nagy keservesen. Égy franzela elhasítva hosszára, megkenve kenő májással és egy üveg feketekávé, de keserű, cukor nélkül. Melyik jó indulatú volt, az adott a fogolynak is, utoljára nem vitte haza, a másik pedig össze csomagolta, haza vitte. Másnap mid ahhoz húzódtunk dolgozni, a ki ad valami ennivalót, s amelyik nem adott, ahhoz egy sem ment. Akkor észrevették, kérdeztek mié' nem akarunk dolgozni ezekkel. Meg mondtuk nem ad, tízórait, neki nem dolgozunk. Végül, aki nem adott semmit, annak, nem volt állandó embere.

A térdeléstől feltörőrt a térdem és meg tüzesedet elmentem az orvoshoz adott egy heti pihenőt olyan hamar gyógyult, hogy meg kelet egy fel téglával súroljam, hogy lássa hogy meg nem gyógyult meg megkapjak egy hetet. Végül aztán nem is dolgoztattak a magyarokat csak a nemeteket. Minket el hoztak egy városba, Szedánba. Belgium 15 kilométer volt hozzánk. 1945 novemberétől itt voltunk 1946 május végéig nem dolgoztunk itt má' rendesebb koszt volt. Volt parancsnokság kaszárnyába laktunk a vérés-kereszt

hozott civil ruhát, fehérneműt engedélyünk volt kimenni a városba, végül meg kezdtünk ismerkedni, pénzre is szert tétünk, segítettünk tavasszal kerteket fel ásni és vittük és adtak négy frankot. És má tudtunk szórakozni, moziba bálhelységbe fiatalokkal megismerkedni. Egy lánnyal barátságot köttem és akartam táncolni és el is jött ilyen keringő-szerűség volt. gondoltam ezt tudom, meg is indultunk, de annyira sík volt a parkett a terembe, hogy a mikor fordultam a lábam futott ki alólam és belekapaszkodtam a lányba hogy ne essek el, ő kacagta és le kellett álljunk. Ebbe a városba voltunk 1946. május 15-ig és akkor haza hoztak. Mikor a faluba haza értem, alig látott egy asszony és haza értem nem kaptam oda haza senkit, a mezőn voltak kapálni, De mikor egy órája volt már sokan jöttek érdeklődni, nem láttam-e a fiát vagy az urát, mindenkinek a könnye hullott. Szüleim is haza jöttek, ők is csak azt csinálták örömükbe. Jenő, az első unokatestvére oda vészett, akivel együtt nőttünk fel. Mikor meg láttak engem, én haza jöttem, szülei erős sírás, hogy az ő fiúk nem jó' haza soha és nem láthassák. Én pedig úgy el voltam kötülve, hogy sírni se tudtam, éhes se voltam, fárad se voltam, mind ha nem es ezen a világon lettem volna.

Ez volt az én fiatalságomnak a legkellemetlenebb időszaka.

JEGYZETEK

¹ Ekkor Gyimesfelsőlőkon állomásozott a 9. határavadászdandár, 70. határavadászcsoport-pa-

rancsnokság (Csíkszereda) alá tartozó 32. határavadász zászlóalj.

² Tatros: A Szeret bal mellékfolyója, a csíki havasokban ered. Völgyében vasút vezet kelet felé.

³ Pótoljam, kiegészítsem.

⁴ Marharépa.

⁵ A honvéd határavadász csapatok – hasonlóan a hegyi csapatokhoz – kiképzést kaptak hegyi terepen folytatott hadviselésre. A két csapatnem képezte a Magyar Királyi Honvédség hegyi harcra

felkészített csapatait.

⁶ Ette meg.

⁷ Reggeli torna.

⁸ A Kárpátokban húzódó erődrendszer, az Árpád-vonal állásait építették.

⁹ Olyan facsoport, melyet öt-hat sűrűn egymás mellett álló fenyőfa alkot.

¹⁰ A Vörös Hadsereg augusztus 20-án megindult a iasi-kisinyovi hadművelete következtében áttörték német-román védelmet, 23-ra jelentős német és román erőket kerítettek be. Ennek következtében augusztus 23-án Románia átállt, kivált a német szövetségi rendszerből és a szovjetek oldalán folytatta a háborút. Másnap a román hadsereg bekapcsolódott a hadműveletekbe, hátba támadva a Romániában harcoló német erőket. Ily módon a szovjet erők augusztus 26-án az Úz- és a Csobános völgyében, valamint az Ojtozi-szorosnál magyar területre léptek, ezzel megkezdődtek a magyarországi hadműveletek.

¹¹ Besztercei szilva.

¹² Helyesen: Grafenwöhr. Város Németországban, Bayreuth-tól délnyugatra, Felső-Pfalz területen. Már ebben az időben is jelentős gyakorlótér működött a város közelében, ahol külföldi alakulatok is megfordultak, pl. a híres spanyol Kék Hadosztály, vagy az olasz San Marco hadosztály. A gyakorlótérrel jelenleg az amerikai hadsereg használja

¹³ Lucfenyő.

¹⁴ Helyesen: Nabburg. Ugyanilyen nevű járás székhelye Felső-Pfalz területen, Bajorországban, a Naab folyó mellett.

¹⁵ Teherautóra.

¹⁶ Sütöttek, vagyis erős fénnel világítottak.

¹⁷ Kötöttek.

¹⁸ Összebújtunk.

¹⁹ Szélén.

²⁰ Bevagondírozta: vasúti vagonokba rakták.

ÖSSZEÁLLÍTOTTA: KISS GÁBOR FERENC

Frontszolgálatban

SOMORJAI LAJOS: *Megjártam a Donkanyart. Harctéri napló. Oroszország (1942–43).*

A könyv egy orvos naplója, aki az orosz fronton teljesített katonai szolgálatot 1942–1943-ig. A neve dr. Somorjai Lajos, ekkor harmincas évei vége felé jár, családos ember, felesége, Peller Jolán várandós és egy lánya van, Jutka.

Somorjait a 7. egészségügyi oszlophoz osztották be. 1942 áprilisában indultak Oroszországba Szlovákián keresztül. Orelben letáboroztak, itt partizántámadás érte őket. Május 18-án elérték Kurszkot, 22-én Afanasz-jevka községben táboroztak le, a frontvonalától 5 km-re. Az éjszakák orosz repülőgép-támadásokkal telnek el. Vannak napok, mikor csak néhány sebesültet hoztak, de volt, amikor 50-80 sebesültet is el kellett látniuk, sokat műtöttek közülük. Somorjai ren-

geteg levelet ír feleségének, nagyon várja tőle a válaszokat, a csomagokat, amelyek ritkán érkeznek. Az asszony leveléből tudja meg, hogy fia született. Azt is megírja Jolánnak, hogy nem tudja, meddig bír hűséges maradni hozzá a fronton. Az orvos nagyon szeretne beszerezni magának egy fényképezőgépet. Napjait bélhurut keseríti meg.

1942. július 5-én megindult a hadosztály a visszavonuló orosz után. Az út során Somorjai találkozik Sinkö Ferencel, aki a szülőfalujában állatorvos. Tíz nap múlva megérkeznek Urivba, a Don partján épült faluba. A folyó túlsó partján az oroszok helyezkedtek el. A faluban lévő templomban volt kijelölve a segélynyújtó hely. Rengeteg sebesültet kellett az orvosoknak ellátniuk, volt közöttük mindenféle sérült: fejlövés, haslövés, kéz-, és lábamputáció, stb. A napló írója volt, amikor 30 órán keresztül dolgozott egyfolytában. Állandóak a légitámadások is. Naplójában azt is leírja, hogy megcsalta a fe-

leségét egy orosz lánnyal, amiért bűntudatot érez, de Jolántól megértést vár! Somorjai pontosan lejegyzí, hogy milyen ikonokat, szentképeket gyűjt be különböző lakóházakból, templomokból. A katonák között állandóan napi téma annak latolgatása, hogy haza küldik-e hadosztályt a tél beállta előtt, s ha igen, mikor. Szeptember 16-án a németek 2 km-es sávban visszavonultak a frontról, így rés nyílt az oroszok előtt. Az egyik zsidó munkásszázadnak fegyvert kellett adni a kezébe, akik hősiiesen visszaverték az oroszokat. Szeptember végére állandósultak az éjszakai fagyok. Szeptember 19-én a magyarok továbbvonultak délre, kb. 20 km-nyire, 9 km-es sávot átvéve. 21-én Somorjai gyomormérgezést kapott. Szeptember 24-én Prilepi községben táboroztak le. A felső vezetés úgy döntött, itt rendezkednek be télire. Somorjai nem is gondolhatott szabadságolásra.

Novemberre a szerzőt átvezénylik a 180 km-re lévő lókitellettől különítmény orvosának, Szkorodnojéra. Itt már rendes tábori kórház található. Hamarosan lázas beteg lesz, kórházba kerül. Reménykedik, hogy betegsége miatt hazaküldik Magyarországra, de a kiütéses tifuszból szerencsésen felépült, mert kapott ellene védőoltást. A karácsony nyugalomban telt. Januárban nagyon hidegek voltak (-40 Celsius-fok). A katonáknak itt jó soruk volt, az emberek kedvesek voltak hozzájuk. Naplóírónk unalmában oroszul tanult.

Somorjai régi helyén az oroszok nagy offenzívát indítottak a 7. hadosztály ellen. Két nap alatt áttörték a frontvonalat, a 7. hadosztály megsemmisült. Január 23-án parancsot kaptak Somorjaiék, hogy a lovakkal együtt vonuljanak vissza 40 km-t. Azonban útközben kiderült, hogy a hadtestnek főleg gyalog kell Ukrajnába visszavonulni, ami 300 km-es távot jelent, a rettenetes orosz télben. A német vezérkar a Dnyepert tűzte ki új védővonalnak. Naponta 25-30 km-t tudtak megtenni, az élelmezés nagyon rossz volt, sok

ember szenvedett fagysérüléseket, rengeteg ló megfagyott az út során. Február 8-án lépték át az ukrán határt. Novaja Szecs közelében a néhány emberrel előrement Somorjait egy ukrán kislány figyelmeztette, hogy a faluban sok partizán van, akik magyarokat gyilkoltak. Az orvos egy csűrben valóban talált magyar holttesteket, és partizánokat is látott elvonulni. A vonuló magyar oszlopot partizántámadás érte. Somorjai az eddig is beteges jobb fülére a nagy hideg miatt megsüketült. Az egyik faluban ismét majdnem a partizánok kezére kerültek, de szerencsére sikerült túljárni az eszükön. Ismét súlyos partizántámadás érte őket február 25-én, 60 embert és 280 lovat vesztek.

Erőltetett menetben március 9-én beérkeztek Kijevbe. A városban kényelmes körülmények között pihenhették ki magukat a katonák. Márc. 24-én vagonba rakták őket és 90 km-rel arrébb vitték őket. A katonákat kiválogatták, egy részük később fog hazakerülni. Április 13-a óta minden nap csak halogatták a hazaindulást, amiért a magyar hadvezetés a felelős. Április 28-án Somorjaiék végre elindulhattak haza. Május 3-án délután öt órakor érkeztek meg a vonattal Szombat helyre. A városból 6500 katonát vittek el, amelyből csak 1456 tért haza. A fogadtatás igen hűvös volt. A katonákat egyből a lakatnyába kísérték, ahol egy ideig szinte fogva tartották őket. Az utószóban Szabó Péter hadtörténész vázolja a memoár történelmi hátterét, a 2. magyar hadsereg katasztrófáját. A kötet végén jegyzeteket, kiegészítéseket találunk. A katonaorvos naplójából megrázó képet kaphatunk a 2. magyar hadsereg tragédiájáról. A Don-kanyar szörnyűségeit közelről átélte Somorjai naplója az elején még bizakodó, reménykedő, majd az idő haladtával, egyre sötétebb hangvételű. Egyre gyakrabban ír a megpróbáltatásokról, a reménytelenségről, a szenvedésekről. Már az elején tisztában volt azzal, hogy a német hadvezetés nem nyerhet a fanatikus oroszokkal szemben. A könyvet a szerző saját készítésű

A mi utunk is oda vezetett...

Az ókori Róma napjainkban

SEPTIMIUS SEVERUS DIADALLÍVE A CSÁSZÁR KELETEN ARATOTT GYŐZELMEI MEGŐRÖKÍTÉSÉRE ÉPÜLT A FORUM ROMANUMON

TRAIANUS FÓRUMA, MELYET A DÁK HÁBORÚK HADISZÁKMÁNYAIBÓL ÉPÍTETEK I.SZ. 113 KÖRÜL

FORUM ROMANUM, MELY ÉVSZÁZADOKON ÁT A VÁROS KÖZÖSSÉGI ÉLETÉNEK KÖZPONTJA VOLT.

VESPASIANUS TEMPLOMA. A TEMPLOMOT A FORUM ROMANUMON ÁLLÍTOTTÁK VESPASIANUS EMLÉKÉRE

A COLOSSEUM MARADVÁNYAI. MINDEN IDŐK LEGHATALMASABB KÖRSZÍNHÁZA

BASILICA AEMILIA A TÖRVÉNYSZÉK
ÉPÜLETE A FORUM ROMA-NUMON

ANTONIUS ÉS FAUSTINA TEMPLOMA

PANTHEON, VALAMENNYI RÓMAI ISTEN KÖZÖS TEMPLOMA

TITUS DIADALÍVE, MELYET I. SZ. 81-BEN EMELTEK, HOGY MEG-
ÖRÖKÍTSÉK GYŐZELMÉT JÚDEA FELETT

CIRCUS MAXIMUS, AZ ÓKOR LEGNAGYOBB CIRKUSZA, AHOL ÁLTALÁBAN LOVASKOCSI-VERSENYEKET RENDEZTEK

KÉP ÉS SZÖVEG:

PÁPAY ZSOLT

Kiadványainkat ajánljuk

PERBÍRÓ JÓZSEF
1956 Szegeden – emlékeimben
(Életrajzi írások)

Perbíró József a Szegedi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Karának dékán-helyettese volt. Mint levezető elnök részt vett a MEFESZ alakuló ülésén. A kötet a forradalmi Szeged polgármestere (a Városi Forradalmi Nemzeti Bizottság elnöke) életrajzi írásainak második, bővített, javított, fotó- és dokumentummelléklettel ellátott, reprezentatív formátumba szerkesztett kiadása.

ZAKAR PÉTER
Az Esztergomi Érsekség 1848/49-ben

A szerző arra vállalkozott, hogy zömében publikálatlan levéltári források alapján elemezze a főegyházmegye helyzetét a polgári forradalom időszakában. Könyve megismerteti az érsekség kormányzatával, papságának a forradalomban és a szabadságharcban játszott szerepével, a főegyházmegye gazdaságával, majd a szabadságharc leverését követő megtorlásnak az intézkedéseivel.

Zakar Péter munkája nem pusztán a szakmai közönség számára nyújt újdonságokat. A kötetben megdöbbentő emberi sorsokat, továbbá egyház és magyarság, egyház és liberalizmus mindnáiig sokat vitatott kapcsolatát követheti nyomon az olvasó.

